

Joseba Intxausti

**Antonio Arruti, olerkari galdua
(1882-1919)**

“Olerki galduak” bezala izendatu ditugu liburu honetako poemak, eta “olerkari galdua” legez gogora dezakegu poeta bera, Antonio Arruti. Izan ere, galduta ibili baitira olerkaria eta olerkiak, behar omen zen bilduma orain arte batu ez delako.

Bildumaren gogoia betidanik bizirik egon da, autorearen heriotzetik bertatik. Haren heriotze-albistea jaso zuen berriemailea da lehenik horretaz mintzatu zena: “heriotzeak ustegabeen harrapatu ez balu, olerkiok bildu, zerbait ukitu eta liburu gisara argitara emateko asmoa zuen [autoreak] itxuraz, oraindik argitara gabe zituen beste batzuekin batera”¹.

Kasik orain laurogei urte idatzi zuen hori Tolosako kronikariak (Aita Joan R. de Larrinaga historilari gernikarrak, hain zuzen), eta geroztik kritikari eta historilariak gogo bera agertu izan dute. Esate baterako, gure Literaturaren historia klasiko batean irakur daiteke ondoko hau²:

De espíritu delicado y distinguido, se hizo querer de cuantos le conocieron [...]. El P. Arruti era un poeta cultivado y a la vez castizo, claro, de corte clásico, a quien no faltaba sentimiento. [...]. Lo que al P. Arruti le ha faltado para rehabilitar su memoria como poeta ha sido una mano piadosa que recogiera su rica producción esparcida por las revistas y la publicara en un libro.

Bere egoera sakabanatua gorabehera, zenbait literaturtzalek eza-gutu du, neurri mugatu batean, Arruti-ren lana, eta baita estimatu eta

---

¹Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*. 20. or.: “Varias de sus poesías andan impresas en revistas y periódicos; pero a juzgar por algunos indicios, de no haberle sorprendido la muerte, pensaba coleccionarlas previamente retocadas y darlas a luz en libro aparte con algunas más que todavía tenía inéditas”.

²VILLASANTE, L. (1961): *Historia de la Literatura Vasca*. Bilbao: Sendoa. 316-317.

maitatu ere. Hura bezala zarauztarra zen Salvatore Mitxelenak Villasantek baino hamar urte lehenago utzi zigan idatzita ondoko ohar labur hau³:

A. Arrutik ez du libururik. Alare, ta ez-ezaguna izan-arren, euskal-olerkarietan goren-gorenetakoa degu, zalantzik gabe. Bere olerkiak prantziskotar errebistetatik bildu ezkeru, poesi-liburu eder-bikañenetakoa osatuko lukete.

Iritziak iritzi eta eskeak eske⁴, S. Onaindia izan zen Arruti jendartera modu itxuroso batean ekarri zuen bakarra⁵, bere *Milla euskal-olerki eder* antologia zabalean zortzi poemako bildumatxoa eskainiz (1954)⁶. Hala ere, poeta zarauztarraren obra poetikoa oso besamotz iritsi zaigu; hori, bai, betiere laudorioz inguraturik.

Orain, argitalpen honekin, hiru gauza egin nahi ditugu,aldi berean: euskal obra bederen osorik edo eskaini, eta olerkariaren biografia bere lerro nagusietan behintzat landu samarturik utzi, azkenik dena lekutze historiko-kritiko batez borobilduz.

---

³MITXELENA, S. (1951): *Ama-Semeak Arantzazuko kondairan*. Oñati: Arantzazu Argitaldaria. 174.

⁴Villasante eta Mitxelenaren hori, gerraurretik zetorren galdea zen, komentzimendu berarekin hitz egin baitzien 1935ean Aingeru Madariagak poetaren Anaia frantziskotarrei: "¿Llegará un día en que una mano cariñosa recoja estas poesías, ocultas como violetas, en las colecciones de revistas, y las presente todas en ramillete vistoso?" (A. Madariaga, "Escritores en euskera", in: *Homenaje 1935*: 177).

⁵Alabainan, S. Mitxelena izan da, J. J. N. Garmendiak musikaturik, Arruti-ren ahapaldi bati hedapenik herritarrena eman diona, "Zure errukizko begiak, Ama" abestiaren bidez. Ik. *Ogei kanta Arantzazuko*. Arantzazu, 1949. 16. abestia. (MITXELENA, S. (1984): *Idazlan guztiak*. II, 604. or.). Geroago puntu honetara itzuliko ez garenez, esan dezagun hemen Arrutiren lan batzuk musikatuak eta kantatuak izan zirela bere garaian, izan ere Aita Garmendia musikaria lagun hurbila izan baitzuen, eta beronek musikatu zizkion horiek. Honela argitara emandakoen artean *Cuatro zortzikos* gogora daiteke (Pamplona: Arilla y Cía. 1913-1916ko konposaketak dira). Era berean, inprimatua, *Colección de diez cánticos de comunión y al Stmo. Sacramento* eta *Himno eucarístico* (1917). Garmendiaren eskuizkribu argitaragabeen artean ere bada Arrutiren letra-rik: *Jesús, me muero* eta *Veinticuatro cánticos eucarísticos*. Ik. Zarauzko komentuko liburutegian: ISASTI, M. (1992): *Zarauz. Convento de San Juan Bautista. Fondos musicales*. Zarauz, 1992. I-II: Manuscritos, s. v. "Garmendia", eta III-IV: *Partituras impresas y libros*, s. v. "Garmendia", 501-508 (10, 11 eta 20. inprimakiak).

⁶ONAINDIA, S. (1954): *Milla Euskal-Olerki Eder*. Larrea: Karmeldar Idazkiak. 814-825. (Arrutiren zortzi olerki argitara zituen hemen Onaindiak: «Euskal-abia», «Ibai-ertzian», «Itur-ondoan», «Illunabarra», «Udazkena», «Gaztelu baten aurrean», «Gure uztargia» eta «Ederrenari»).

Xede horiekin ausartu gara lanari ekiten. Lehenengo, bilketa Kandido Zubizarreta eta Joseba Etxeberriak egin dute, eta gero, handik eta hemendik etorri zaizkidan laguntzekin ere kontatuz, neure esku hartu dut sarrera biografiko honetako azterkizuna, kritika-lanarako Joxe Azurmendiren luma onari leku ematen genion bitartean.

Salbatore Mitxelenak amestutakoa osorik egia baledi, "poesi liburu bikainenetakoa" izan beharko luke honek. Edozein eratan ere, seguru gaude XX. mendeko euskal olertiaren lekuko on baten obra berreskuratu digutela biltzaileek. Baina autorearen obraz deus esan aurretik, goazen, lehenik, olerkariaren beraren albisteak ematera.

Arrutiren bizitza bi epealditan bana daiteke: haurtzaro luze bat (1882-1897) eta fraide egin zenetik aurrerakoa (1897-1919). Lehenengoan, barne-muga zehatza ezartzen du Oikiatik Zarautza itzuli zen urteak (1895); bigarreanean, berriz, ikasketak osorik bukatu eta Irakaslegoari ekin zioneko urtean dugu beste muga (1912). Hori, biografia pertsonalean.

Besterik da, ordea, Arruti-ren kultur bizitzari dagozkionetan. Aurreikus daitekeenez, 18-30 urtetan jarri behar da haren barne-garapen garaia (1900-1912); hori burutzer doanean ekingo dio olerki-sorketari, eta azkeneko hamabi urteak gertatuko dira Arruti-ren obra literarioaren sasoina (1908-1919).

Arrutiren bizi-bidaiako zertzelada larrienak biltzen ahalegindu gara ondoko orrialdeetan, orain arteko literatur historilarietan ez baitago kasik argibide biografiko zehatzik.

Haurtzaroa (1882-1897)

Antonio Arruti, olerkari frantziskotarra Zarautzen jaio zen 1882ko irailaren 22an, eta Tolosan hil 1919ko urtarrilaren 9an. Hogeita hamasei urteko bizialdi laburtua izan zuen, ba. Hala ere hamar-hamabi urtetan poesi obra estimagarria, eta goraiatua, utzi zuen, gure literaturako esparru hori nahikoa idor ageri zen hamarkada batean (1908-1919).

Izena, izenak

Huskeria da, baina nahasmendurik izan ez dadin, izena da hemen lehenik finkatuta utzi behar dena. Hizpide dugun olerkariak, dakigunez, izenorderik erabili ez bazuen ere, izen ezberdinak izan zituen bizitzan zehar, eta, hasteko, komeni da horretaz xehetasunik biltzea.

Haurrari bataioan eman zitzaion izena ez zen “Antonio” izan, “Joan Jose Maurizio” baizik. Jaio eta biharamunean bataiatu zuen haurra Santa Maria Parrokiako erretoreak, Jose Manuel Arizmendik, esandako izen horiek ezarriz.

Bataioko lehen bi izenak, inondik ere, aita pontekoarengandik hartu zituen, hau da, Oikiako aitona Joan Jose Olaizola-rengandik. Hirugarren izena, ordea, “Maurizio” alegia, eguneko santuarekikoa betetzeko ezarri zitzaion, ohitura jakin bati jarraiki. Hortik aurrera, etxeko ohiturak —edo etxean amak— eman zion izen maitatia «Josetxo» izan zen⁷.

Nondik datorkio, ba, Arruti-ri idazlanetako sinaduran ageri zaigun “Antonio”? Aipaturiko hirutako bat aukeratzetik izan, eta laugarrena oraindik? Fraide egitean eman zioten izena da “Antonio”. Baina horrek ere badu historiatio bat.

XIX. mendearen hondarretan, artean bataio-izena aldatzeko ohitura zaharrari eutsi nahi izan zitzaion Ordena erlijiosoetan, eta

---

⁷ «Dos efemérides» olerkian bere amari hitz eginez zera dio: “Tu *Josecho* buscábate en vano”.

zenbait gaztek fraidetarako izen berria hartu izan zuen⁸. Garaiko beste hainbat fraidegairen gisara, Joan Jose Mauriziok ere izena aldatu egin zuen, orduan: “Antonio” izango zen aurrerantzean, baina ez “Antonio”, soiltasun horretan bakarrik, “Antonio de las Sagradas Llagas de N. S. P. San Francisco” baizik⁹.

Gaur hain arrotzak gertatzen zaizkigun deboziziozko hautapen haiek, bataio-izena ezezik abizena ere ezkutatu zezaketen kasu batzuetan, baina Arrutirekin ez zen hainbesterainokorik gertatu, zeran “Frai Antonio Zauriena” gerta zitekeen Joan Jose Maurizio Arruti hura, besterik gabe “Frai Antonio Arruti” bilakatu baitzen hurrengo urteetan

Horiek horrela, esan ohi den bezala, “izenarekin izana”, eta gatozen haurren familiarteko ingurumendua ezagutzera.

Gurasoak eta familia

Joan Jose Maurizio haurren gurasoak Kintin Arruti Sorreluz eta Joxepa Luisa Olaizola Larreta izan ziren, zarauztarra aita, eta oikiarra ama¹⁰. Aitaren aldeko aitona Laurgaingoa zen (Joan Agustin Arruti),

---

⁸ 1903ko *Schematismus* deituriko frantziskotar guztien izendegian aurki daitezke horrelako aldaketak. Gure egunetako beste Zarauzko bi frantziskotar gogoratzeko, Salvatore Mitxelenaren osabena ekar daiteke hona: Arkanjel bezala ezagutuak Santos zuen bataio-izena, eta Rokek, ostera, Joan Luis. Ik. *Schematismus* 1938, 562.

⁹ Kantabriako Artxibo Probintzialean, Donostia. *Libro II de Defunciones* deritzanean osorik jasota ageri dira izen hauek denak: 56. or. Eta 1903ko *Schematismus* argitalpen ofizialak bi izenak dakartza. Lehen Profesakoan eman zitzaion lehenengoz erlijioso-izenari ofizialtasun osoa, beherago ikusiko denez (1898).

¹⁰ Bataio-agiriak zera dio: “En la villa de Zarauz correspondiente á la Provincia de Guipuzcoa y Obispado de Vitoria, á los veinte y tres dias de Setiembre de mil ochocientos ochenta y dos, yo Don José Manuel Arizmendi, Presbítero, Cura-Ecónomo de la Iglesia Parroquial Santa Maria la Real de la misma, bauticé solemnemente en ella á un niño, que nació á las dos de la tarde del día de ayer, hijo legítimo de Quintin de Arruti, natural de Zarauz, albañil, y de Josefa Olaizola, natural de Oiquina: siendo abuelos paternos Juan Agustin de Arruti, natural de la Parroquia de Laurgain, y Ana Josefa de Sorreluz, natural de Zarauz: y los maternos Juan José Olaizola y Maria Ignacia Larreta, naturales de Oiquina. Se le puso por nombre Juan José Mauricio: y fueron padrinos el abuelo materno, y la abuela paterna, á quienes advertí el parentesco espiritual y obligaciones que por él contraen, siendo testigos José Ignacio de Elgarresta natural de Oiquina, Labrador, y José Fermin Yruretagoiena, natural de Zarauz, sacristan. Y para que conste firmé y autorizó la presente partida en el libro de bautizados de esta Parroquia á los veinte y tres dias de Setiembre de mil ochocientos ochenta y dos. Don José Manuel de Arizmendi” (Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Zarauzko *Bataiatuen* 7. Liburua, 192. folioa, 45. z.).

eta amona, berriz, zarautzarra (Ana Josepa Sorreluz); amaren aldeko aitona-amonak Oikiakoak ziren, biak (Joan Joxe Olaizola, eta Maria Ignazia Larreta. Azken hau biloba jaio aurretik hildakoa)¹¹.

Kintin eta Josepa senar-emazteen lehen semea zen Joan Jose Maurizio gure poeta, eta seme bakarra izan zela uste behar da, Zarautz eta Oikiako Bataio-Liburuetan ez baita beste seniderik ageri 1881-1886.etan, hain zuzen senar-emazteak ezkondata bizi izan ziren urteetan¹², eta gero ere beste aztarnarik ez dugu liburuetan.

Jose txo-ren guraso gazteak, haurra jaio-aurreko urtean ezkonduak ziren, Oikian, 1881eko Uztailearen 12an. Ezkon-agiriak dioenez, Kintinek 30 urte zituen, eta Josepak 31¹³. Hamalau hilabete geroago jaioko zen poeta, baina ez Oikian, Zarautzen baizik. Pentsa liteke, ba, beren lehen bizilekua Zarautzen hartu zutela senar-emazte ezkondu berriek.

---

¹¹Oikiako amona hila zen olerkariaren gurasoak ezkondu zirenean (1881), eta, hortaz, ondoko familiarteko ezbeharretan ez zuen izango laguntzerik. Aita pontekoa, ba, alarguna zen (Oikiako Parrokiako Artxiboan: ik. ondoren jasoko dugun ezkon-agiria).

¹²Oikiako Errosarioko Kofradiaren liburuetan ez da agertzen poetaren seniderik, ezta 1882-1886. etako Oikiako haur hildakoetan ere abizen bereko hildakorik. Zarautzen bataiatuetan ere ez (1881-1895).

¹³Honela dio gurasoen ezkon-agiriak: "En el Valle de Oiquina Provincia de Guipúzcoa, a doce de Julio de mil ochocientos ochenta y uno, yo D. Estanislao Cuende, cura Ecónomo de la Yglesia Parroquial de San Bartolomé de dicho Valle, Obispado de Vitoria, desposé y casé por palabra de presente y velé á Quintín Arruti, natural de Zarauz, soltero albañil, de edad de treinta años; hijo legítimo de Juan Agustín, viudo, natural de Aya y de Ana Josefa Soraluz, natural de Zarauz, con Josefa Luisa Olaizola, natural de Oiquina, de edad de treinta y un años soltera, hija legítima de Juan José viudo y de María Larreta, naturales de Oiquina, habiendo precedido todos los requisitos necesarios para la validez y legitimidad de este Sacramento, siendo testigos Julián Aranguren, natural de Guetaria y Pablo Echave, natural de Zumaya, solteros. Y por ser verdad firmo la presente en Oiquina a doce de Julio de mil ochocientos ochenta y uno. Estanislao Cuende" (Oikiako San Bartolome Parrokia. *Ezkonduen 2. Liburua*. 108r. fol., 5. agiria). Argibideren bat behar du ezkon-agiri honek: bi aitona alargun eta beraz bi amonak hilda ageri zaizkigu hemen, eta hala ere, badakigu Joan Jose Maurizio-ren hurrengo urteko bataio-agirian aitaren aldeko amona (Ana Josefa Sorreluz) izan zela haurraren ama pontekoa. Hortaz, errakuntza bat dago ezkon-agiri honetan: Joan Jose Maurizio haurrak aitaren aldeko amona (Zarauzkoa: Ana Josefa Sorreluz) bizirik zuen jaio zenean, baina amaren aldekoa ez (Oikiakoa: Maria Larreta). Beharbada, egoera honek izan zuen gero garrantzirik Joan Jose Maurizio mutikoaren ondoko bizi-ibilera.

*Oikiako urteak (1883-1895)*¹⁴

Urola ibaiaren bailara zabalera begira dago Oikia¹⁵. Betidanik Zumaiakoa izan da auzo hau, ez sekula handia. Madoz-ek bere datuak azaldu zizkigunean (c. 1845), Iruñeko Elizbarrutikoa zen, artean, baina 1862an Gasteizko Elizbarrutian suertatu zen Gipuzkoa osoa bezala. Autore beraren arabera, 250 bizilagun zituen Oikiak¹⁶. Ez dirudi hogeitamar urte geroago ere han ezer handirik aldatu zenik.

Haurra jaio eta hilabete batzuren buruan, Arruti-Olaizola senar emazteak Oikiara joan ziren bizitzera, Joxepak, esango ditugun arrazoiengatik, sortetxera itzuli behar izan zuen eta. Esan dezagun, ba, zerbait amaren Oikiako familiareaz.

Ama Joxepa (bataio-izen osoz Josefa Luisa) 1849ko Azaroaren 24an jaioa zen herriska hartan¹⁷. Ez zen, ordea, gurasoen haur bakarra, bi neba gazteagoren aztarnak aurkitu ahal izan baititugu: Jose Frantzisko (j. 1852)¹⁸ eta Bartolome Joxe (j. 1853). Ez zen familia handia, eta berori ere lasterregi hasi zen murrizten.

Zortzi hilabeteko haurra zela hil zen Jose Frantzisko (1853)¹⁹. Eta, gainera, Josetxo jaiotzerako (1882), aitona Joan Joxek eta

---

¹⁴Gaur egun Oikiako Parrokiako artxiboan dauden albisteak On Boni Urkizu jaun erretoreari zor dizkiogu: bilaketan jarri duen arretari esker ezagutu ahal izan ditugu Arrutiren haurtzaroko familiareta, baserria eta ingurumendua. Eskerrak, ba, B. Urkizu jaunari, esku zabalki eskaini digun laguntzagatik.

¹⁵Auzo honen euskal izena "Oikia" da, herriko eta inguruetako euskal hiztunek esan ohi duten gisan, nahiz eta bideetan "Oikina" ere ikusi dugun.

¹⁶MADOZ, P. (1845-1850): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*. Madrid. s.v. "Oiquina".

¹⁷Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Oikiako San Bartolome Parrokia. I. *Bataio Liburua*. 288. fol. (1849-11-24). Amaren aitona-amonen izenak hauek ziren: aitaren aldetik, Bizente Olaizola (Aizarnazabalgoa) eta Maria Luisa Urbietta (Oikiakoa), eta amarenetik: Jose Antonio Larreta (Amezketakoa) eta Manuela Arizaga (Oikiakoa).

¹⁸Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Oikiako S. Bartolome Parrokia. I. *Bataio-Liburua*. 295-296. fol., 3. agiria (1852-07-10), eta 301. fol., 12. agiria (1853-12-14), hurrenez hurren. 1844-1865. etako Oikiako gainerako bataio-agiriak ere begiratu ditugu, beste seme-alabarik aurkitu gabe.

¹⁹Oikiako San Bartolome Parrokia. *Hildakoen II. Liburua*, 94. or. (1853-03-13).

aipatutako haren beste bi seme-alabek (poetaren amak eta Bartolo Joxek, alegia) aspaldi galduta zuten emaztea eta beren ama, izan ere Marinaxi Larreta gure protagonistaren Oikiako amona 1867an hil baitzen²⁰.

Non bizi izan zen, ordea, Arruti-Olaizola sendia? Oikiako Errosarioko Kofradiak zituen liburuei esker jakin ahal izan dugu horren berri. Garai batean «Etxeberri Azpikoa» deitutako «Errementarikoa» nahiz «Beheko Errementarikoa» zeritzan baserria zen ama Joxeparen jaiotetxea²¹. Oikiako herriaren kasko-maldan jarria, autobideari gain aldetik begira dago gaur egun ere zutik Errementariko baserria, inguru zabal ireki batean.

Baserriak bi etxebizitza zituen; biak ere bertako maizterren esku zeudenak. Elkarren artean ongi bereizi nahi zirenean, batari Txurrukoa deitzen zitzaion, eta Errementarikoa besteari. Azken honetan bizi izan ziren Arruti-Olaizolatarrak beren semearekin.

Nekazari-lana ezezik, besterik ere izan zen baserrian. Errementarikoan okindegia izan zuten, osaba Bartolo bizi izan zen bitartean behintzat. Baina osaba Bartolo-renak xehetasun berriak eskatzen ditu hemen. Bartolo Joxe, ama Joxeparen senide bizi bakarra, 1881ean ezkondu zen Oikian, 27 urte zituela, hain zuzen Arruti-Olaizolatarrak ezkondu ziren egun berean. Bentura Frantziska Etxeberria aizarnazaldarra zen emaztea, hamazazpi urteko nexka. Beheko Errementarikoan jarri ziren bizitzen Bartolo Joxe eta bere emaztea; baina ezkon-bizialdi laburra izan zuten, zeren eta Bartolo Joxe handik bi urte pasatxora hil baitzen, 1883ko Urriaren 16an. Momentuz, ba, baserrian aitona Joan Joxe eta Benttura alarguntsa geratu ziren; hau hemeretzi urteko neska orduan, eta haurrik gabea, dakigunez²².

---

²⁰Oikiako San Bartolome Parrokia. *Hildakoen II. Liburua*, 107. or. (1867-09-27): “compresión de vejiga” batez hil zela dio agiriari.

²¹Baserriaren izen ezberdin horiek ageri dira Errosarioko Kofradiaren liburuetan, nahiz jendearen ahotan.

²²Datu hauek Txaro Arrona andreari (Euskal Genealogia) zor dizkiogu, eta Arruti-Olaizolatarren Zarauztik Oikiarako aldakuntza argitu ezinik genbiltzala, gauzak beren tokira eramateko balio izan digute argibide hauek. Eskerrak, ba, berari. Olaizola-Etxeberriatarraren ezkontza (poetaren osaba-izebena): Oikiako San Bartolome Parrokia. *Ezkonduen II. Liburua*, 108. or. (1881-07-12); Bartolo Joxe-ren heriotza: Oikiako San Bartolome Parrokia. *Hildakoen II. Liburua*, 130. or. (1883-10-16).

Familiarteko egoera hartan ez zegoen burubide egokirik baserrirako, eta, itxura guztiz, Benttura alarguntsa bere sorterrira itzuli zen, Aizarnazabala, zeren emakumeaz ditugun hurrengo aztarnak herri horretako agirietan aurkitu baitira: beste bitan ezkondu zen, eta 1904an hil jaioterrian²³.

Baserrirako konponbiderik erosoena Zarauzko alaba ezkonberria jaiotetxera itzultzea zen²⁴. Horra, ba, Errementarikoan sendia berreginda, eta osaturik: aitona Joan Joxe eta honen arreba Luzia (biak ere adinean ongi sartuak)²⁵, Joan Joxeren alaba Joxepa eta suhi Kintin, et bion seme Josetxo. Zarauztik Oikiara bizitzera joateko izan zezaketen arrazoirik itxurazkoena Bartolo Joxeren heriotza eta aitonaren egoera berria da, uste dugunez. Ondoko urteetan (1883-1895), urteoro agertzen dira Errementariko bezala esandako bostok²⁶. Zoritxarrez, bizitzako aldarte gaiztoek laster ekarri zuten aldakuntzarik berriro ere.

Bizitzako aldarteek, diogu, eta egiaz badago horri buruz zer konta. Berez barru ongi sentibera zuen haurrak, laster ezagutu zuen ezbeharrak, eta zorigaitza ere. Hiru urte t' erdi zituela aita galtzea suertatu zitzaion. 1886ko Apirilaren 19an hil zen aita Kintin, gaueko 11etan eta 33 urte zituela, agiriak dioenez pulmonia edo alborengo

---

²³Tx. Arronak eman dizkigu data (1904ko Abenduaren 2an) eta beste xehetasunak.

²⁴Aipatu Kofradiako liburuan ikus daitekeenez, Errementariko bezala aipatuta ageri zaigu Luzia Olaizola bat (1880an eta ondokoetan 1893raino edo): Luzia hau aitonaren arreba da (1817an jaioa), eta, segurtatzerik izan ez badugu ere, pentsa liteke 1893an hil zela, hortik aurrera ez baita Parrokiako liburuetan ageri. Aitonak arreba hau eta Bartolo (1820an jaioa) izan zituen senide (dakigunez, besterik ez). Ik. Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Oikiako S. Bartolome Parrokia: I. *Bataio-Liburu*. 1815-06-20, 1817-12-11 eta 1820-08-09ko datetan hiru senideen bataio-agiriak). Hirurak Etxeberri Azpikoan jaiok ziren (=Errementarikoan, alegia). Ez dakigu zinez Luzia baserrian luzaro bizi izan ote zen, zeren eta ez baita erabat segurua Kofradiako zerrendetan etxeetako bizilagunak bakarrik aipatzen zirenik. Arruti olerkaria, adibidez, kanpoan eta fraide izanik ere, urte batzutan Kofradiako eta Errementariko bezala ageri baita.

²⁵Aitonak (1815-06-19an jaioa) 68 urte beteko zituen 1883an, eta Luziak (j. 1817-12-11) 66.

²⁶Esan bezala, Kofradiako zerrendek ez digute bakoitzaren egoitzari buruzko ziurtasun osorik ematen: hiletetarako aseguru bat bezala zen urteoroko limosna eman eta zerrendetan egotea, eta arrazoi horregatik ere zaindu egiten zen familiartekoak izenemanda izatea, nahiz eta kanpoan bizi (Arruti olerkaria 1900eraino agertzen da bertan, adibidez).

larri baten ondorioz. Elizako guztiak hartu zituen, baina testamenturik egin gabe hil zen Kintin, eta biharamunean egin zitzaizkion hileta eta lurrematea²⁷.

Horra, ba, ama alargun, eta semea, aitarik gabe. Lau urte bete gabeak zituen artean haurrak; baina bizitzak aurrera egin behar zuen, eta amak noski, eta aitonak ere, eman zizkioten haurrari premiazkoak zituen babeseta familiarte: Errementariko bizilagunen artean ageri zaigu, etenik gabe, Josetxo hurrengo urteetan ere. Joxepa alar-guntsa, ezkondegabe geratu zen, semearekin, eta olerkariak gogorazten dizkigunen arabera, seme bakarra bere pozkarri eta ongi maite zuela, gainera.

Pausoz pauso, aurrera zihoan mutikoa. Aita hil aurretik hartu zuen Sendotza, Zumaiako San Pedro Parrokian, artean bi urte bete gabe zela (1884ko abuztuaren 11n)²⁸. Gero Oikian hasi zuen Josetxok bere eskola-ikasbidea, gaur egungo Txortengo Zaharra den baserrian, han baitzegoen Eskola²⁹. Maisu, 1891 eta 1893. urteetan Joan Jose Arrizabalaga zen, paperek diotenez “Maisu-Etxean” bizi zena. Eta Etxebarria jauna ere izan zen, nonbait, aurreko edo ondoko urteetan hango maisu, eta Josetxoren irakasle ere bai agian³⁰ Aldi berean, kristau-dotrina ere eman zitzaion, uste dugunez herriko erretorearen ardurapean.

---

²⁷ Hildako-agiriak zera dio: “En el Valle de Oiquina, Provincia de Guipúzcoa Obispado de Vitoria, a veinte de Abril de 1886 yo el infrascrito Presbítero, cura Ecónomo de la Yglesia Parroquial de Sn. Bartolomé, mandé dar sepultura eclesiástica al cadáver de Dn. Quintín Arruti, natural de Zarauz Provincia de Guipúzcoa de treinta y tres años de edad. Albañil. Falleció el día diez y nueve á las once de la noche en la casería denominada Herrementaricoa de muerte natural, á consecuencia de una fuerte pulmonía, según certificación facultativa. [...]. Recibió los Santos Sacramentos de Penitencia, Sagrado Viático y Extremaunción. No otorgó testamento. Se le hizo entierro de cuerpo presente” (Oikiako San Bartolomé Parrokiako artxiboa. *Hildakoen Liburua*. 164. fol., 5. agiria).

²⁸ Oikiako S. Bartolome Parrokia. *Sendotza-Liburua*. 20r. fol. (1884-08-11). Zumaiako San Pedro Parrokian hartu zuen Sendotza, Gasteizko Mariano Miguel Gómez Gotzainarengandik, Oikiako beste haurrekin batera.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Eskola eta Maisuarekiko albisteok Kofradiako liburuan eta herriko oroitzapenetan oinarriturik daude.

Baserritik kanpoko haurraren lehen gizarteratzea, ba, Oikian burutu zuen Josetxok, gure baserri-auzoetan ohikoak ziren bideetatik: eskolako orduak, plaza eta eliz inguruko jolasak, kristau-dotrina eta elizkizunak.

Lehen jaunartzea Oikian egin zuen, zortzi urte zituela (1891), urte mordoska bat geroago bere bigarren poeman gogorarazi zigunez³¹. Argia zen, nonbait, mutikoa, eta Erretoreak —On Estanislao Cuende-k— aukeratu eta horretarakoxe prestatu, Josetxo izan zen elizkizun hartan haur guztien izenean mintzatu zena, poema berean esaten denaren arabera, euskaraz noski, olerkariak berak azpimarratzen duenez. Ama alargunaren poza nabaria izan zen, elizan eta etxean ere³².

Bizia da Arruti-rengan urte haietako oroitzapena. Oikia eta bere inguruak oso gogoan izan zituen Josetxok, eta olerkariaren haurtzaroko oroitzapen minen artean gelditu zitzaion betiko Urolaldeko txoko hura. Euskara ongi maite arren, eman zitzaion hezkuntzagatik bere lehen olerkari-sorketa erdaretan hasi behar izan zuen euskal olerkariak honela gogoratu zituen bere erroak geroago (1907):

*Anteayer he visitado mis dulces paternos lares,
Y he pasado breves horas contemplando los lugares
Do raudas se deslizaron mi juventud y niñez.
Está cual dejé mi aldea: con sus montes, con sus ríos,
Y en simpático desorden sus humildes caseríos,
Fiel imagen de la amable vascongada sencillez.*

---

³¹“Una humilde aldea, / Asentada en la vega florida / Que el Urola con límpidas ondas / Riega, fertiliza, / Circuye, engalana / Cual plateada cinta, / Es el pobre lugar de la escena” («Dos efemérides» olerkian).

³²Xehetasunak aipatutako olerkian ikus daitezke: “Y al tender el muchacho los ojos, / Al tender por el templo la vista, / Se encontró con los ojos llorosos / De su madre querida y dulcísima. / Lágrimas copiosas / Por sus dos mejillas, / Sin cuidarse siquier de enjuagarlas” («Dos efemérides» olerkia)

*Desde la cima de Achulo, no lejos de los Meagas,
Despues de ausente dos lustros, pude mis miradas vagas
Fijar en mi pobre aldea, palpitando de emoción;
Y te vi, querida Oiquina, cuyo recuerdo sagrado
Cuidadoso en apartadas regiones he conservado,
A través de tantos años, en medio del corazón*³³.

Haurtzaroko bizipenen oroitzapena maitagarria zen olerkariarentzat, eta ez genuke esango haurraren orduko eguneroko bizitzak halako tristurarik izan zuenik; hilabete gutxiko haurra zen osaba Bartolo hil zenean (1883) eta ez zuen horretaz jabetzerik izan Josetxok³⁴; eta oso umea artean, aitaren heriotza gertatu zenean (1886), eta gertakariak ez zion lausotu ahal izan barrua inguruaren edertasunak ez sentitzeraino. Eguneroko haur-bizitzak bere gozoa ez zuen galdu ama-aitonekin bizi zen umearentzat. Aitarik gabe, baina baserri-familia ederrean (aitona, noski, eta seguraski Luzia amona-izeba ere bai, amarekin batera) bost urtetatik hamabitarainokoak haur arrunt baten moldekoak izan zituen Josetxok Oikian.

Hala ere, zoritxarrez, ez-ohiko gertakari gutxi batzuek izan ziren Arrutiren bizialdiari, tarteka, bere alde trajikoa ezarri ziotenak. Haurrak agian gehien behar zuenean, ama Joxepa hil zitzaion mutil koskorrari, 1895eko Ekainaren 6an. Ez zuen izan gajoak azken orduko hiltzorian bere seme bakarrari hitz-erdi bat esateko indarririk ere.

Errementariko baserrian hil zen ama ere, odol-andeatze batek eramana. Elizakoak hartuta zendu zen, 45 urterekin, eta, aita Kintin ez bezala, testamentua ere eginda³⁵, seme mutikoari etorkizuna zerbait segurtatzeko asmoz, noski³⁶.

---

³³ Ik. «Una visita a mi aldea» (1907).

³⁴ Oikiako San Bartolome Parrokia: *Hildakoen II. Liburua*, 130. or. (1883-10-16).

³⁵ Zumaiako izkribau Frantzisko Otermin-en aurrean egin zuen testamentua, 1895eko Ekainaren 2an, hil baino lau egun lehenago.

³⁶ Hildako-agiriak zera dio: "En el Valle de Oiquina, Término municipal de la villa de Zumaya, Provincia de Guipuzcoa, Obispado de Vitoria, a siete de Junio de mil ochocientos noventa y cinco, yo el infrascrito Presbítero, Cura Economo de la Yglesia

Hilburukoa eskuratu ahal izan dugu, eta bertan ikus daiteke une hartako itolarria eta amak semearekiko zuen ardura. Nahiz eta oraindik lau egun bizirik iraungo zuen, oso gaizki zegoen, nonbait, Joxepa ama: behin eta berriz esango da bere konorte onean zegoela azken borondatea adierazteko, gero larritasunagatik bere sinadura ematerik izan ez zuen arren.

Zein izango zen haurren egoera ama hil ondoren? Lehenik bere senarra gogoratzen du amak, eta harengandik duen seme bakarra:

Tercera. Declara que estuvo casada con Don Quintín Arruti y fruto de esta unión tiene un hijo llamado Don Juan José Arruti único heredero forzoso.

Aitorpen horren ondoren, semearen segurtapen-baldintzak jarri zituen amak, ondoko pasarte honetan:

Quinta. En atención a que su expresado hijo Don Juan José Arruti se halla en la edad de doce años nombra para ejercer el cargo de tutor de él a su primo Don Juan Olaizola vecino de Zumaya y para el de protutor a su cuñado don Ciriaco Arruti vecino de Zarauz con amplias facultades y libres de prestar fianza alguna por la confianza ilimitada que le merecen.

Semeari segurtasun hori eskainita, ondasunak oro berari utzi zizkion hurrena, beste erabaki honekin, albazeatzat ere Joan Olaizola lehengusua izendatuz:

Parroquial de S. Bartolomé, mande dar sepultura eclesiastica al cadaver de Josefa Olaizola, natural de Oiquina, de cuarenta y cinco años de edad. Falleció a las nueve de la mañana del día anterior, en el caserío denominado Becoerrementaricoa, de muerte natural, ocasionada segun certificacion facultativa de una adulteracion de la sangre. Era hija legitima de D. Juan José Olaizola, labrador, y Da. Maria Ygnacia Larreta, ya difunta, ambos naturales de Oiquina. Se hallaba viuda en el acto de su fallecimiento, de D. Quintín Arruti natural de Zarauz, Provincia de Guipuzcoa. Recibió los Stos. Sacramentos de Penitencia, Sto. Viatico, y Extremauncion. Otorgó testamento ante D. Francisco Otermin, notario público de Zarauz. Se le hizo entierro de cuerpo presente, y fueron testigos del sepelio D. José Ma Alcorta, y D. José Maria Larrañaga, ambos solteros, labradores, naturales y vecinos de Oiquina. Y por ser verdad lo firmo, fecha ut supra. José Zunzunegui". Oikiako San Bartolome Parrokia. *Hildakoen II. Liburua*. 164. fol., 5. agiria (1895-06-07).

Sexta. En el remanente de todos sus bienes, derechos y acciones instituye por heredero universal suyo a su hijo único el expresado Don Juan José Arruti y Olaizola para que los haya y disfrute con la bendición de Dios y de la testadora.

Horren ondoren, hil zen, ba, ama. Oinaztarri beltza huraxe Josetxo-rentzat: Ama ere galdu zuen, ba! Familia osotik aitona zaharra eta bera bakarrik geratzen ziren Errementarikoan. Barnean poeta-arima zeraman gaztetxoak ez zuen hura kolpe makala izan!

Gertakariaren samina eta amaren azken orduko mintza-ezina semearen erdarazko poema batean geratu dira gordinki jasota:

*¡Cómo recuerdo tu postrer mirada!
¡Cuánto tus labios por mover hiciste!
Todo fue en vano; no pudiste nada,
Madre del alma mía idolatrada,
Decir al hijo abandonado y triste!*

Aita-ama galduak elkarren ondoan ehortzita geratu ziren Oikian, hildako gurasoei egin zien agur tristea gogoratzen duen olerkian esaten zaigunez (1913):

*Aquí reposan los que el ser me dieron.
¡Oh padre, oh madre mía!
... ..
¡Oh cuántos años desde aquella fecha
Lúgubre! ¡cómo se grabó en mi mente!
... ..
[...] dejé tras breves días
la baska aldea que mi infancia viera,
Diciendo a las amadas prendas mías
Que reposan bajo losas frías:
¡Adiós! ¿podré volver antes que muera?³⁷.*

---

³⁷ Jasotako bi ahapaldi hauek «Ante una tumba» olerkian ikus daitezke (1913).

Poeta umezurtzaren agur honek melodrama-itxura gutxi du olerkariaren biografia ezagutu duenarentzat, zeren ispilatu nahi zuen errealtatea ongi krudela izan baitzen: maiteak zituenak utzi/galdu, eta etxetik kanpo —azkenean, bakarrik— irten behar izan zuen hamabi urteko mutil koskorrak. Fraide sartzean egin zuen ikustaldi bat Oikiara (1897), eta ondoko hamar urtetan ez zen itzuliko berriro, bere bigarren Meza oikiar maiteen artean emateko, hain zuzen³⁸.

Familia hondatuaren egoera hartan, Zarautza itzuli zen Josetxo, aitona Errementarikoan geratzen zen bitartean³⁹. Seguraski, nola edo hala, Epeola Azpiko familartekoei lagundu beharko zioten orduan aitona zaharrari, jada 80 urte baitzituen, 1895ean. Urte hartan, abuztuan, Errementarikoan Arrona-Salegi senar-emazte berriak jarri ziren bizitzen, aitona Joan Joxeri zeharbidezko baserri-segida segurtatuz⁴⁰.

Hona iristean, badago gertakari ttipi baina hunkigarri bat (Oikiako Errosarioko paperetan ageri dena): aitona zaharra, biloba

---

³⁸ Ik. «Una visita a mi aldea»: “Después de ausente dos lustros...”, dio Meza Berritik Erriberriera itzultzean (data: 1907-12-01).

³⁹ Baserrian geratu zela uste dugu, seguruenik Epeolatik laguntzarik jasotzen zuela, izan ere oso adinekoa baitzen aitona Joan Joxe. Geroko aztarnarik aurkitu ez dugunez, pentsatu ere egin dugu ez ote zen aitona Joan Joxe Zumaiako Erruki-Etxera edo joango, baina hango San Pedro Parrokiako hildakoen liburuetan (8. eta 9.etan) ez da ageri Joan Joxe Olaizolarik (1899-1909.etan, aurkibideetan bederen).

⁴⁰ Oraindik Errementariko egungo Arrona-Salegitarrak beren aitona-amonetz gogoratzen dutenaren arabera (baina zerbait zuzendu eta osatuz), hau izan zen ondoko egoera. Bi gaztek eman zioten baserriari segida: Joxepa Salegi Larretak eta Aparición Arrona Itziar-ek; elkarren lehengusuak ziren hauek. Aparición hau ama ezkongabearen semea zen eta morroi etorria lehendik ondoko baserri-etxebizitzara, Txurrukoara alegia (Aparición honek izena aldatu zuen, eta Santiago bezala ezagutua izan da paper ofizialetan ezik). Joxepa Salegi, ostera, Epeola Azpiko alaba zen (aitonaren emaztearen sendikoa, eta iloba), eta garai batean Abandon neskame egona, omen, hau, Epeola Azpiko bizilagun bezala ageri da aipatutako Kofradiako paperetan. 1895eko Ekainaren 6an ezkondu ziren, eta Errementarikoan jarri ziren bizitzen, eta han izan zituztzen beren haurrak (lehenengoa 1896an). Artean maizter ziren senar-emazte berriek urte batzuk geroago erosi zuten etxea, eta Errementarikoan gaur egun bizi diren Arronatarren aitona-amonak dira. Oikiako San Bartolome Parrokiako Artxiboa: *Ezkonduen II. Liburua*, 122. or. (1895-06-06); *Bataiatuen III. Liburua*, 89. or. (1896-09-28). Xehetasun hauek Tx. Arrona andreari zor dizkiogu.

umertzut bakarraren urteoroko Kofradi limosna ordaintzen jarraitu zen. Horrelaxe 1900era arte, elkarrekin ageri dira zerrendetan. Aitona bera 1899ko zerrendan ere badago; seguraski 1900ean hil zen hau, datu zehatzez ziurtatzerik izan ez dugun arren⁴¹.

Zarautz-en berriro (1895-1897)

Aipatutako olerki horrek eta Tolosako Kronikak elkar osatuz diotenaren arabera⁴², mutil koskorra Zarautza eramán zuten ama hil eta berehala. Familiarte zabalean, oraingoan aitaren aldeko osaba-izeben artean, aurkitu zuen bere teilatupe berria Josetxok, Zarauzko sorterrira itzultzean⁴³.

Zarauzko Arruti eta Sorreluztarren senitartea ugariagoa zen — eta ugarituz joango zena, gainera —. Aita Kintin-eta zazpi senide izan ziren⁴⁴; baina horietatik Ziriako da zuzenean gure mutikoa etxean hartu zuena⁴⁵, eta ez besterik⁴⁶, ama Joxepak, ikusi dugunez, tutoreordeko berau izendatu baitzuen Arrutitarren artean. Mertxe Arrutik,

---

⁴¹ Badirudi Oikiako Parrokiako liburuen hutsarte batean galdu zaigula aitonaren azken albistea: Kofraditarren artean zegoen 1899an, baina ondoren, denbora-tarte batekin, hasitako lurremandakoen liburuan (1900ean du bere hasiera) ez da ageri. Tarte horretan hil ote zen, ba, Joan Joxe Olaizola?

⁴² “De niño vivió en Oiquina (Zumaya), pero de nuevo para estudiar latín, volvió a Zarauz”. Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 19. or.)

⁴³ “...muerta también su madre, volvió a Zarauz a donde unos tíos suyos...” (Tolosako Komentuko Artxiboa: *Libro de óbitos*, 1. z.)

⁴⁴ Hona senideon zerrenda, aurkitu ahal izan ditugun xehetasun kronologikoekin: Modesto (j. 1843), Joxepa (1845-1892), Joxe Mari (j. 1848), Kintin (1850-1886), Ageda (j. 1853: Bizkaira bizitzera joan zena), Ziriako (1855-1925) eta Euxebia (j. 1858: hau, ezkontuta, 1895a baino lehen etxetik alde egin). Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Zarauzko Santa Maria la Real Parrokia. 6. *Bataio-Liburua*. Jose Antonio Modesto: 179v, 35. z. (1843-06-15); Maria Josefa Estefanía: 200. fol., 54. z. (1845-11-21); Jose María: 219r. fol., 64. z. (1848-11-01); Quintín: 234v. fol., 44. z. (1850-10-31); Agueda: 254v fol., 9. z. (1853-02-04); Ciriaco: 274v fol., 42. z. (1855-08-08), eta Eusebia: 5r fol., 67. z. (1858-12-15).

⁴⁵ Familiarte honen albistek Mertxe Arruti Abendibar-en eskutik etorri zaizkigu. Arruti Abendibar anderea Ziriakoren biloba da, eta Estanislao Arruti (†1973) eta Matilde Abendibar-en (†1964) alaba. Esango denez, Estanislao bertatik bertarako zerikusia izan zuen gure poetarekin. Eskerrak, ba, M. Arruti andereari, argitu dizkigun xehetasunengatik.

⁴⁶ Zarautzen Arrutitarren artean familiarte aski zabala zuen Joan Josek: Ziriakorena, noski, eta Sorreluz-Arrutitarrena ere bai ondoan. Baina Pelaio Sorreluz-ekin ezkontutako

Ziziriakoren bilobak gogoan du aurrekoengandik entzunda, Joan Joxe nola bizi izan zen familia hartan, fraide joan aurretik.

Kintin-en anaia Ziriako hori 1888an ezkondu zen, hogeita hamar urte zituela, Maria Feliziana Esnal-ekin. Lanbidez igeltseroa zen Ziriako, Kintin bezala⁴⁷. Etxagintzan lan egiten zuen, eta bazituen lurrak eta etxeak. Gogoratzen denez, Ziriako Arrutik jaso zuen Zarauzko Erruki-Etxe zaharra. Egoera ekonomiko eroso zuen, Josetxoren Zarauzko familiarte honek⁴⁸.

Osaba-izeba hauen familia ere handia izan zen (sei seme-alaba); baina Joan Joxe sendi horretara iritsi zenean (1895), hiru haur bakarik ziren etxean: Florentina, Florentino eta Agustín, sei, bost eta lau urtekoak⁴⁹.

Familia berrian, bere gurasoenean izan ez zuen haur-lagunartea aurkitu zuen. Eta ez hori bakarrik, osaba-izekoen maitasun mina. Bada gertakari bat, horren berri ziurra utzi diguna. Osaba-izeko horiek haur berria izan zuten, 1896ko Azaroaren 13an. Jose Antonio Estanislao jarri zioten izena Bataioan, eta lehengusu txiki honen aita pontekoa Joan Joxe izan zen, hamalau urteko lehengusu umezurtza. Horra, bat-batean familia baten «arduradun» bihurtuta, apaizak Bataiokoan gogorarazi zion bezala. Hamar-hamabi urte geroago hartuko zituen erabakietan agertuko da zenbateraino hunkitu zuen gertakari hark aitabitxia.

---

izeko Maria Joxepa Arruti hil berria zen (†1892) eta Pelaijo bigarren ezkondu zen (1894) eta laster hil (†1898), bi alaba utziz. Ondokoak, “pelaiotarrak” bezala ezagutu izan dira herrian, eta Sorreluzenean bizi izan ziren. (Familia honetako lehen xehetasunak Txomin Arruti jaunari zor dizkiogu. Ik. bestalde, Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Zarauzko Santa Maria la Real Parrokia. 6. *Bataio-Liburua*. 200. fol., 54. agiria (1845-11-21), eta *Hildakoen* 5. *Liburua*. 165. fol. 31. agiria (1892-04-25).

⁴⁷ Donostiako Gotzaindegia. Elizbarrutiko Histori Agiritegia. Zarauzko Santa Maria la Real Parrokia. 6. *Ezkonduen Liburua*. 202. fol., 7. agiria (1888-05-29).

⁴⁸ Mertxe Arruti anderearen artxibo eta oroitzapenetatik jaso ditugu zertzelada hauek.

⁴⁹ Zarauzko Udal Erregistroan ikus daiteke guztien zerrenda: *Cuaderno 7º de Defunciones*, 76. fol., 66. z. Bereziki azpimarratzekoak dira hemen Florentina eta Agustinen kasuak: Florentina ez zen ezkondu eta beti etxean izan zen, eta oso bizirik izan zuen Joan Joxe lehengusu olerkariaren oroitzapena (horrelaxe, Joan Joxe, bataio-izen horrekin beti); Agustín, berriz, Lasalletar egin zen.

Ziriakoren etxea gaur egungo Ipar kaleko 14an zegoen (garaiko Mirador 10ean, alegia). Orain hiruzpalau urte bota zuten eraikin hura, etxebizitza berriak jasotzeko. Ikusiko dugunez, izan zuen Joan Joxek jabetasunik ere etxe horren gain.

Zarauzko osaba-izeben etxetik herri hartan zituen eskoletara joateko aukera hobea izan zuen, Oikian hasitakoetan aurrera egin ahal izateko. Ikasle argi eta saiatua izaki, lehen eskolakoak amaitzean, latina ikasteari ekin ziola esaten digu Kronikak, hain zuzen sorterrri hartako frantziskotarren komentuan⁵⁰. Asma daiteke, gainera, zein irakaslerekin ibili izan zen ere.

Ezaguna da Zarauzko latin-eskolan maisu izandakoen zerrenda⁵¹, baina aipatutako guztien artean Arruti-ri zegozkion urteetan (1895-1897), hango irakaslea Aita Frantzisko Ariztegi zen. Nafarra berau, Lizasokoa, 1892an apaiz egin eta gero sartu zen fraide (1894). 1895etik aurrera, ba, nobizio-urtearen ostean, irakasle izateko prest zegoen Ariztegi⁵².

---

⁵⁰“...aquí, terminada la escuela, en vista de su privilegiado talento, le dedicaron al estudio del latín en el convento de los PP. Franciscanos” (Tolosako Komentuko Artxiboa: *Libro de óbitos*, l. z.).

⁵¹B. Madariagak eman zuen Zarauzko latin-eskola hartan jardundakoen zerrenda, nahiz eta ez digun eman bere albisteen iturrien berririk (*Homenaje* 1935: 75): Frantzisko Ariztegi, Joan R. de Larrinaga, Kosme Lamarain, Daniel Zarraonandia, Esteban Beraza, Bizente Gorostiza, etab. Hauak guztietatik Ariztegi bakarrik da 1895-1897.etan apaiza zena; gainerakoetatik lehenengo apaiztu zena Beraza dugu, 1899an, ez lehenago. (Ik. 1909ko *Schematismus*-can).

⁵²Kantabriako Artxibo Probintziala (Donostia): *Libro II de Defunciones*. 180-181. or. Latin-eskolaren beste albisterik ezean, segurutzat eman beharko da Ariztegi izan zela Arrutiren irakaslea. Badakigu Ariztegi erlijioso eta irakasle estimatua izan zena. 1905ean Txinara joan aurretik, Zarauzko irakaskuntz lanaz gain, urte batzuk Pauen eman zituen, han erbestetuei laguntzen (Kantabriako Artxiboa, Donostian, gutunen sailean Akitaniako Probintzialak, Othon de Pavie historilari ezagunak, egindako 1900.eko eskutizik bada, Paueko errefuxiatuentzako kaperaua eskatuz: uste dugunez, eske horren erantzuna izan zen Ariztegi hara bidaltzea). Txinako Misioetan hainbat kargu eta ardura izan zuen frantziskotar frantsesen eta italiarren artean, hurrenez hurren Yantai-ko Bikario-barrutian (=Chefu) eta Xi'an-goan (=Sianfu). 1924ko Shanghai-ko Kontzilio Handian present izateko aukera izan zuen Aita Ariztegi. Shandong-en (=Shan-tung) hil zen 1937an. (Aita Z. Solaguren-i eskerrak eman behar dizkiet, irakasle honen urratsen berri jakiteko egin dizkidan oharrengatik). Ik. gainera: “El Rvmo. P. Francisco Ariztegi Ezparza”, in: *Misiones Franciscanas*. XXIII, 1937,109-110). Shaanxi-n euskal frantziskotarrekin lan egin ez zuelako edo (*Homenaje* 1935: 407, 459-460), Ariztegi-ren oroitzapena galdu samarturik dago, baina haren historia pertsonal eta instituzionalak mereziko luke arreta gehiagorik.

Ondoko historiatik dakigu, Arrutik maiteak izan zituela hizkuntza klasikoak: idatzi zuen olerkirik latinez ere, nahiz eta ez omen zuen emaitza guztiz heldurik lortu⁵³. Hala ere, pentsa liteke gerokoaren oinarriak Ariztegik emandako hastapenetan daudela.

Lehen prestakuntza horren ostean, komentuan bertan prestatutako ikasle langileak ez zuen izango, ba, inoren aurkezpen beharrik, frantziskotarren abitua hartzeko gogoia adierazi zuenean: eskeari erantzunez, Zarauzko frantziskotarretan atea zabalik aurkitu zituen Josetxo Arrutik, hamabost urteak betetzera zihoan egun beretan.

Izan ere, babesa eman zion sendia utzi eta Zarauzko frantziskotarren komentura sartu zen hurrengo urtean Joan Joxe, osaba Ziriako eta izeba Felizianaren oniritzi osoarekin, uste dezakegunez (1897).

Gero, zoritxarrez, 1907an Zarautza bere Meza Berrirako etortzean, izebak ez zuen apaiztu berriarekin ospakizuna bizi izateko aukerarik izan, 1906an hil baitzen izeko Feliziana. Aitzitik, bere besoetako Estanislao koskorturik aurkitu zuen apaiz gazteak, hamaika urteko mutikoa. Frai Antonio Arrutirentzat, hil zen arte Zarautzen izan zuen sendirik hurbilena hauxe izan zen, Oikian amaren aldetik Errementariko Arrona-Salegitarrak eta Epeola Azpiko Larretatarrak izan ziren bezala⁵⁴.

Beraz, esan dugunez, 1897an fraidetu zen Josetxo Arruti, eta, aurrera baino lehenago, komeniko zaigu frantziskotar haien fraidearte hura zein gizarte-molde zen begiratzea?

---

⁵³Kantabriako Artxibo Probintziala (Donostia): *Libro II de Defunciones*, 57: "Lo que escribió en esta lengua [latina] no diré que esté mal, pero no llegó a dominar el verdadero clasicismo y a sus trabajos les falta la pureza y nitidez de los buenos latinistas" (M. Pz. de Arrilucea-ren oharra). Zoritxarrez, ezin izan dugu aurkitu Arrutiren latinezko olerki bat bera ere.

⁵⁴Osaba-izeba horiek beste haurrik ere izan zuten, Isidoro zortzi urterekin hildakoa (1904-1912) eta Frantziska. Gaur egun, olerkariaren familiarteko historikoki hurbilena Ziriakoren seme Estanislao Arruti-ren ondokoetan ditugu. Bestalde, ezkon-bidezko ahaidetasuna dute Sorreluz-Alkortatarrek, poetaren lehengusina Raimundaren bidez. Raimunda honek, Estanislao Arozenarekin ezkondu eta zazpi seme-alaba izan zituen. Familia hau "Pelaiotarrak" bezala ezagutu izan da Zarautzen; Arrutiren osaba Pelaioren arrastoan datorren goitizena da, noski.

Frantziskotarren arteko testuingurua⁵⁵

Josetxo Arrutik lau urte zituela, 1886ko Irailean, Euskal Herriko frantziskotarrek beren barrutiari Probintzia nortasuna eman ahal izan zioten, azkenik. Erakundezko heldutasun batera iritsi ziren, ba, azken karlistadaren ondoren ireki eta finkatutako komentu-etxeak (1876).

Kantabria frantziskotarraren iragana

Esklaustrazioarekin sakabanatutako Kantabriako Probintzia frantziskotarra zen izanberritutako hori. Probintzia hark (1551-1840) historia kultural estimagarria zuen Euskal Herrian. Zarautzen eta Arrasaten, baina batez ere Tolosan, Gasteizen, Bilbon eta Arantzazun beti izan zuten garai bateko frantziskotar haiek Ikastegi eta Eskolarik, eta maila apalago batean luma-gizonik ere ez zen falta izan, XVIII. mendean bereziki.

Bestalde, zeharbidezko edo zuzeneko euskalariak izan zuten lekurik fraideen kultur zereginetan. Larrinaga, Omaetxebarria, Villasante eta Iturriak gogorarazi digutenez, frantziskotar euskaltzaletasunak izan zuen leku onik Probintzian. Horretan, berezikiago eza-guna da Zarauzko komentuko historia.

Iraganeko Kantabria hartako zenbait izen estimatu, Kantabria berrikoen oroimenean ere bizirik zegoen. Hala ere, tartean eten historiko larria jasan zen, bi gerrate (1833-1839, 1873-1875) eta beste bi komentu-itxialdirekin (1840, 1870). Ahal izan zen aterpea bilatu behar izan zuen fraide bakoitzak; bestalde, fraide-komunitatea ezin izan zen gazte-berritu, egiaz eta zinez, 1878tik aurrera baizik.

---

⁵⁵ Frantziskotarren Artxiboak ireki dizkidan eta aztertzen lagundu didan Kandido Zubizarreta artxibozainari nire eskerrak zor dizkiot, nik neuk baino ere arreta hobea jarri baitu behar ziren agiriak bilatzen.

Josetxo mutil koskorra zela heldu ahal izan zitzaion, komentuetxeen sarea berriz osatzeari, eta fraidegaien hezkuntzarako ikastegiak eratzeari. Probintzia bilakatzean (1886), Kantabria proiektu gaztea zen. Eta orduantxe aukeratutako Nagusi Probintziala ere bai, 35 urte zituela hautatu baitzuten horretarako Matias Dañobeitia durangarra (1851-1917). Behin eta berriz aukeratu zutelako, gobernaldi luzeko gizona izan zen gero Dañobeitia hau, «El Talento» deitua.

Probintziaren abia-urteak (1876-1909)

Antonio Arruti fraide izandako urteetan suertatu zen Kantabriako Probintzia frantziskotar horren lehen garapena, bere erakundeak finkatzean, komentuetxeak izanberritzean eta geroxeago lurralde berriak bereganatzean. Zarautz, Arantzazu, Erriberri izango dira etxe ardatzak: lehen biak 1878an irekiak, azkena 1880an.

Horri guztiari esker, garai bateko Kantabria hura (euskal Hegoaldeko Hiru Probintziak eta Santandere hartzen zituen) erabat bestelakoa gertatuko zen aro berri horretan: Nafarroa, Gaztela Zaharreko lurraldeak eta Kuba ere Probintzia horren barrutira bildu baitziren.

Hori dena ez zen gertatu ondorio kulturalik gabe. Lehen hamarkadetan, Probintzia erlijiosoari bere segurtamen soziala emateari heldu zitzaion, lehentasunak horretan jarritz. Aitzitik, Probintzi Erakundearen definizio eta garapen kulturalak ez zuten arreta bera izan orduan. Arruti-ren fraide-ikasturteetan (1897-1907), artean Kantabriako ikastegiak, hezkuntza-etxeak eta irakaslegoa apalak ziren, egituraz eta irakaslegoaren prestakuntzaren aldetik.

Arruti hara joan ez bazen ere, egoeraren adibide adierazgarria da Arantzazuko fraidegai txikien Seminarioa. 1890ean antolatu zen Arantzazun “Eskola Serafikoa”: handik aurrera dohainik hartuko zituen Eskola hark fraidegai gisara zetozen haurrak. Eskola Serafiko hartan ez zen ikaslego handirik: 22 ikasle, 1893an, 18, 24 eta 15 hurrengo urteetan (1894-1896.etan, hurrenez hurren). Lau urte haie-tan (1893-1897), ikasleetako kasik erdia joan zen fraidetarako Nobiziatua egitera (39), eta beste erdia etxera (40)⁵⁶. Kanpoko

⁵⁶ Arantzazuko Eskola horren albiste orokorrak *Homenaje 1935*: 111 eta 114. orrialdeetan ikus daitezke.

ikasleentzat ez, baizik fraidegai-etxe bezala eratutako ikastetxe horrek ⁵⁷, zuen xede horretako emaitzetan ez zuen batere hobera egin, eta 1902an itxi egin zen, irakas-doakotasuna zama larriegia zelako, baina baita fraidetara iristen zirenen kopuruak murriztegia ematen zuelako ere ⁵⁸.

Fraidegaien hezkuntz sistema bazihoan eginez, baina geldiro. Artean, posible zen zenbait herri eta apaiz-etxetan zeuden “prezeptorietan” lehen ikasketa-urteak egitea. Bestalde, frantziskotarretan ere, Arantzazutik kanpoko komentuetan bazegoen zenbait ikaslerentzat halako aukerarik, “Eskola Serafikora” joan gabe prestatzeko, alegia. Hauxe izan zen Josetxoren kasua. Honek, fraidegai izan aurretik, bi eskolaldi ezberdin izan zituen. Oikiakoa lehenik, eta Zarauzkoa bigarren, frantziskotarretan izan zuen latin-ikasketena.

Horri guztiari esker eta Nobiziatu-ostean egin ohi ziren Humanitate-ikasturteen zain zelarik, aski prestaturik zegoen, garai haietako usuarioaren arabera, fraidetara sartzeko. Halaxe egin zuen 1897ko Irailean, Zarauzko Nobiziatu-etxera sartuz.

Fraide ikasle (1897-1908)

Fraidegaien heziketa eta prestakuntzarako zeuden etxe ezberdinetan bete beharko zituen Josetxok, fraide izatekotan, bere lehen urteak, eta sorterrian hasi zuen ibilera berria.

Zarauz eta Bermeon (1897-1899)

Kantabriako Probintzian, bizialdi laburreko hainbat Nobiziatu-etxe izan bada ere (Bermeo, Donemiliaga, La Aguilera, eta beste), Zarauzkoa da bizitza luze-zabalena izan duena (1867-1870, 1878-1970). Hemengo honetan egokitu zitzaion Arrutiri abitua hartu eta fraidetzako lehen proba-urtea —Nobiziatu deitua— egitea.

---

⁵⁷ *Homenaje 1935*: 113.

⁵⁸ Zarauzko Kapituluko Probintzialaren erabakia (2. Dekretua): “En vista de los pocos beneficios prácticos que a la Provincia reporta la Escuela Seráfica, se la suprime en la forma que actualmente tiene, y se restablece en la forma antigua pensionada” (*Homenaje 1935*: 73, eta 114).

Fraide sartzeko, Eliz Zuzenbidearen arabera Gotzainak eman behar zuen ziurtagirian, ohiko beste oharren artean, zera esaten zen: “no tiene deudas que satisfacer, ni cuentas de administración que rendir”⁵⁹. Gauzak horrela, Aita F. Gantxegi Zarauzko komentuko Goardiano arrasatearraren eskuetatik hartu zuen frantziskotarren abitua, 1897ko Irailaren 5ean. Hamabost urte bete gabe zituen, artean. Egun horretako agiriaren sinatzaileetan zeuden bi izen historiko: Matias Dañobeitia (†1917), Probintzial izana eta izatekoa, eta Daniel Baertel (†1922), predikari sonatua⁶⁰.

Abitu-hartzearekin nobizio-urteari ematen zitzaion hasiera. Urte ardatza izan ohi zen hori gazteentzat: arautegi hertsu baten barnean burutu behar izaten zuten berau, betiere orduoro beren ondoan izan ohi zuten Maisu apaiz batekin. Hezitzaile hau arretaz eta kontuz aukeratua izaten zen, hiru urtetik behin. Kargua itzal handiko norbaiti eman ohi zitzaion, izpiritualitate eta tradizio frantziskotarrak ongi ezagutzen zituenen bati. Fraidetarako ikasturte guztietan, agian Maisu hau gertatu ohi zen, sarritan, gazteengan oinatzik markatuena uzten zuen hezitzailea.

Arruti-ri balio handiko gizona egokitu zitzaion Nobizio-Maisu bezala: Elias Mz. de Zuazo⁶¹, bi urtez zeregin horretan jardun zuena (1896-1898). Itxura guztiz, elkarren ezagumendu eta estimu onak ekarri zituen topaketa hark, izan ere apaiz egin eta gero ere elkarrengandik gertu ikusiko baititugu bi gizonak, bata lehenik Arantzazuko Ikastetxeko Errektore gisa eta Probintzial bezala gero, eta Arruti apaiztu berria, ostera, haren irakasle laguntzaile eta unibertsitari babestu legez⁶².

---

⁵⁹ Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón XVI (1897. urtea: Abuztuaren 9ko data du Aztiria Probintzialaren eskeari erantzunez Gotzainak emandako oharra).

⁶⁰ Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Secc. XXIX-5, D-2: *Libro de ingresos de los Novicios*, 74. or.

⁶¹ *Homenaje 1935*: 470.

⁶² 1898ko maiatzetik aurrera Aita J. M. Barinaga izan zuen Maisutzat, une hartan Probintziako Definidore zena (Kantabriako Artx. Probintziala (Donostia): Definitorioko *Aktak*, II. 18). Balio historiko estimagarria zuen egunkari pertsonala idatzi zuen Barinagak, zoritxarrez orain galduta bada ere. Aita Barinaga izan zen Foruko komentutik S. Arana-Gori-ri bere hilurreko orduetan lagundu zion apaiza. (Ik. K. de Jemein, *Biografía de Arana-Goiri*. Bilbo, 1935, 315).

Nobizio lagunak ezagutzen ditugu. Urtean zehar multzo polita izan zen hura, batzuk aurreko martxoan abitua hartuak, eta besteak iraillekoak, Josetxoren antzera. Orotara, 22 lagunek bizi izan zuten elkarrekin esperientzia berezi hura: 10 Anaia laikotarakoak, 12 apaizetarakoak. Bat ezik, azken hauetako denak Euskal Herrikoak. Horien artean zegoen Iruñeko Seminarioan apaiz-ikasketa gehienak egindako lagun bat, 22 urteko Uztegiako semea. Hizkuntzen aldetik, talde nahasia zen: hogeita bi lagunetatik 15 ziren euskaldunak, eta gainerakoak erdaldun hutsak, gaztelau bat tartean zela. Geroko lagun aipagarri bat, Basilio Gerra legazpiarra, Arrutiren nobizio lagun hauetakoa izan zen⁶³.

Gasiteok nobizio-urtean zituzten betebeharrak zehazturik zeuden: batez ere Ordenako arauak ezagutu eta otoitz-bizitzara emateko eskatzen zitzairen, bestelako ikas-alor mugatuagoren bat ere tartean zela⁶⁴. Arruti nobizioak erakutsi zuen gaitasunaz, eta komentuko fraideek hartaz izan zuten iritziaz zerbait jakiteko, fraidegai bakoitzaz hiru hilabetero egin ohi ziren bozketak izango lirateke albiste-iturri ofizialena; baina, zoritxarrez, bozketa horien emaitzak ezin izan ditugu aurkitu artxiboetan⁶⁵.

Urte horren buruan eta ohi zenari jarraiki, lehen profesia edo fraide-zina egin ahal izan zuen Arrutik. 1898ko irailaren 26an izan zen hori, Aita Gantxegi beraren eskuetan⁶⁶. Egun horretako agirian agertzen da Josetxo fraide-izen berriarekin: “Fr. Antonio de las Llagas”.

---

⁶³ Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón 28 (1897. urteko gutun-azala). Agiri-multzo honetan ez dago ia deus aipagarririk: bat ez zen onartua izan zinak emateko, eta Anaia laikoetako beste batek (aizarnazabaldarra bera) geroago komentutik ihes egin zuen, 1903an, zergatik eta nola ez dakigula.

⁶⁴ 1890ean hartutako erabaki batek zera zioen: “Los novicios durante el año de noviciado deberán dedicarse á estudiar, además de nuestra santa Regla, el modo de rezar el Oficio Divino, y todo lo que mira á su educación religiosa, alguna materia instructiva, tal como la gramática castellana ú otra cosa análoga, bajo la dirección del P. Maestro; mas este estudio no tendrá carácter de curso formal” (*Libro I de los Acuerdos del Vble. Definitorio*, 47. or.: Kapituluondoko 3. saioaldiko 2. Erabakia).

⁶⁵ Baina ezagunak ditugu nobizioak profesarako onartzeko izendatua zegoen harrera-batzordea: AA. Barinaga, Gantxegi, Baertel eta Manuel Dañoibeitia (Ik. Kantabriako Artx. Probintziala (Donostia): *Definitorioko Aktak*, II. 19).

⁶⁶ Beste lagunek (L. Enparantza, R. Zubieta) irailaren 8an egin zuten, baina Arrutik zin-eguna atzeratu egin behar izan zuen, legez behar zen adina izan arte, noski.

Izen-aldaketa espreski adierazi zuen agiri ofizialak: "...el hermano novicio Fr. Juan Jose Mauricio Arruti y Olaizola que para en adelante tomó el nombre de Fr. Antonio de las Llagas⁶⁷.

Fraide-zinaren ondoren, berriz ere ikasketei heldu beharra zegoen. Ikusi dugu, latin-ikasketak luzeenik ere bi urtekoak izan zituela Jostxok (1895-1897), ez gehiago. Honelako kasuetarako zeuden irekita Kantabriako Probintzian ikastegi bereziak, Nobiziatu ondoren ere Humanitateak osatu ahal izateko. Ikasleek lehen eskolatik eta Nobiziatu-aurretik zekarten atzerapena gogoan izanik, eta Filosofian indarren zegoen irakas-egitaraua ikusita, bistan dago Bermeoko urte hura gaur eguneko OHO eta Batxillergoaren arteko zerbeit zela, apenas ezer jasoagorik⁶⁸.

1890ean hartu zen halako ikastegi bat Bizkaiko Foruan jartzeko erabakia. Irakurtzekoak dira, zinez, horretarako eman ziren arrazoiak⁶⁹. Horrek bere horretan iraun zuen, harik eta 1897an ikastegi hori Bermeoko komentura eraman zen arte. Hortaz, Arrutiri Bermeora joatea suertatu zitzaion Nobiziatuaren ondoren⁷⁰.

---

⁶⁷ Arestian esandakoak osatuz, ohar bat: izen hau ez zuen gerora guztiz finkoa izan paper ofizialetan ere, baina sarritan agertu zen, ondoko ikasturteetan behinik behin. Fraideizena erabiltzean, Arrutik "Fr. Antonio de las Llagas" erabili ohi zuen, baina, agiri ofizialetan besterik ageri ez bada ere, izen osoa zera zen: "Fr. Antonio de las Llagas de N. P. San Francisco", 1903ko *Schematismus*-ean ikus daitekeenez (1087. or.). Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Secc. XXIX-5, D-2: *Libro de ingresos de los Novicios*, 178. or.

⁶⁸ 1890ean Kapitulua Foruko Ikastegia sortzeko emandako arrazoietatik eta Bermeon ondoko hamarkadan ikas-notek erakusten dutenetik barrunta liteke Humanitate-urte hura zer izan zitekeen, kontu eginek, gainera, "Filosofia" zeritzan egitarauan (Arantzazu) Matematika, Kimika, etab. ere ematen zirela.

⁶⁹ Begira zer dioen 1890ean emandako arauak: "Si los jóvenes religiosos [hamabost-hamazortzi urte izan ohi zituzten une horretan], al terminar el año de Noviciado, no se hallaren bien dispuestos en la Ortografía o ignorasen las operaciones fundamentales de la Aritmética, algunos principios de Retórica, etc., serán destinados al Convento de Forua hasta tanto que el M. R. P. Provincial los juzgue aptos y dispuestos para empezar los estudios de la Filosofía" (*Libro I de los Acuerdos del Vble. Definitorio*, 47. or.: Kapituluondoko 3. saioaldiko 3. Erabakia).

⁷⁰ Bermeoko ikastegi hori hantxe egon zen, 1912ra arte. Ik. *Homenaje* 1935: 74.

Urtebeteko egonaldia izan zen Bermeoko hori (1898-1899)⁷¹. Hango ikasle lagunak, Zarautzik elkarrekin joandakoak izan ziren, lehenik, eta agian komentu-kanpotik zetorren herritarren bat edo beste, gero. Jakin nahiko litzateke, noski, Arrutik nola bukatu zituen bere ikasketak Bermeon, baina hemen albiste-hutsune bat dugu artxi-boetan: hurrengo hamarkadatik aurrera badago ikasle bakoitzaren ikas-notarik, baina 1898-1899.ekorik ez dugu inon topatu.

Bi irakasle ezagun zeuden orduan Bermeoko Ikastegian: Probintziatik kanpo titulua irabazita irakaskuntzara luzaro eman zen L. M. Dorronsoro zumarragarra (†1934) eta B. Rz. de Azua mezkia-rra (†1961) alde batetik, eta ikaslegoaren Maisu hezitzailea, A. Justo Treku (†1917), bestetik. Etxarriar honek, lehenago eta gero irakasle eta Nagusi bezala gaitasun nabariak erakutsi zituen, diotenez. Komunitatean, azkenik, hamar apaiz lagun ziren orotara⁷².

Pasaerako urte hura amaitzean, frai Antonio Arruti prestaturik zegoen, eliz ikasketa ofizialei heltzeko, Filosofiari ekinez; baina horretarako Bermeotik irten beharra zegoen.

Arantzazun (1899-1902)

Filosofiako ikasketek Arantzazuko ikastegian zuten beren egoi-tza, eta gainerako lagunekin batera Santutegi honetara joan zen zarautzitarra.

Arantzazu “zaharra” zen 1899ko Santutegi hura, hau da, J. E. Epeldek eratu zuena baina Mz. de Zuazo Probintzialak geroago jaso-ko zituen eraikinik gabea. Hortaz, elizatik kaminoz beste aldean zegoen fraideen komentua, 1884an jasotako eraikinean —hau da, 1960.ak arte ezaguna izan zen Seminario zaharrean—, eta gainera, gaurko Gogartetxea —1912-1935.etan ikasle korutarren bizilekua izango zena— ere jaso gabe zegoen. Beraz, ikasle-taldetxoaren etxe-bizitza eliza gaineko eraikinetan zegoen, artean⁷³.

⁷¹Tolosako Kronikak, aitzitik, Arantzazura 1900ean joan zela dio, baina ez dabil zuzen.

⁷²Bermeoko Komentuko Artxiboa: *Libro de Disposiciones*. Cajón VI, B, 2^a (1898-04-20 eta 1899-09-02). Artxibo Probintziala (Donostia): *Akten II. Liburua*, 19.

⁷³LIZARRALDE, J. A. (1950): *Hist. de la Virgen y del Santuario de Arantzazu*. Arantzazu. 390, 397-399. Ik. *Homenaje 1935*: 72.

Eliz ikasketak zinez Filosofi ikasturteekin hasi ohi ziren, geroko ikaslan teologikorako tresneria kontzeptual oso bat eskaintzen baitzen Filosofian. Frantziskotarren artean horretarako Ikastegia Arantzazun egon zen hamarkada batzuetan (1884-1926)⁷⁴. Santutegi honetan egin zituen, ba, Arrutik hurrengo hiru urteak (1899-1902)⁷⁵.

Ikas-alor honetako azken eraketa 1893an egina zen, Pastrana-ko frantziskotarren Filosofi Egitarauari jarraiki, eta berorren bidetik ibiltzea suertatu zitzaion Arrutiri. Filosofiako egitaraua hiru ikasturtetako zen, eta Filosofiarekin batera beste zenbait gai osagarri ere bazuen: lehen ikastaroan, goizero Logika, Ontologia edo Kosmologia ematen ziren, eta arratsaldetan Matematika, Natur Zientziak eta Zientzia Fisiko-kimikoak. Bigarren ikastaroan zetozen Psikologia, Teodizea eta Etika, Filosofiaren Historia eta Historia orokorrarekin batera. Hirugarren ikastaroan, Fisika, Kimika eta Natur Zientziak ziren nagusi. Hizkuntzena, oporretan egiten zen (italiera eta frantseza). Hori zen Pastranatik jasotako programa⁷⁶. Gero, praktikan, modu murrizagoan ageri zaigu ikas-egitarau hori ikasturte bukaerako ikas-notetan ikusiko dugun bezala.

Irakasleen artean, Arruti Arantzazura heltzear zela egin ziren garrantzizko aldakuntzak. Aurreko urteetan irakasle izanek eta gerora Probintziako eta Ordenako karguetan ardura gorenak izango zituztenek Filosofi Ikastegia orduantxe utzi zuten. Hau da Dañobeitia, Mendataurigoitia eta Barandika-ren kasua⁷⁷. Arruti irakaslego gazteago batekin aurkitu zen, beraz.

Izendatu berria zen ikasleen Maisu hezitzailea, Aita Jose Maria Azkue, eta Filosofiako Irakasleak —zeuden laurak— denak berriak izan ziren⁷⁸. Izendapena gorabehera, horietako bat, A. Otxandiano, ez

---

⁷⁴ *Homenaje 1935*: 71 eta 75.

⁷⁵ Arantzazuko ikas-notek erakusten digutenez, 1899-1900.eko ikasturtea Santutegi hartan eman zuen Arrutik, ez Bermeon.

⁷⁶ *Homenaje 1935*: 81-82

⁷⁷ Matias Dañobeitia durangarra (1851-1917) izan da XIX-XX.etan gobernaldi luzeena izandako Ministro Probintziala; Gil Barandika bermeotarra (1868-1937), ostera, ikasketa-buru izan zen luzaro (14 urte), eta, azkenik, B. Mendataurigoitia iurretarra (1866-1941) ikasketa-buru bost urtetan eta Ordena osoko definidore (aholkari) hamabi urtetan Erroman hiru Jeneral ezberdinekin.

⁷⁸ Artxibo Probintziala (Donostia): *Akten II. Liburua*, 31.

da ageri gero Arrutiri eman zitzaizkion ikas-notetan, baina bai beste bat, seguraski haren ordeztu: Pazifiko Iturriotz⁷⁹. Horrela, ba, Pedro L. Zaloña aretxabaletarra, Nikolas Bikuña errezildarra, Jose D. Soraluze azkoitiarra eta Pazifiko Iturriotz ordiziarra izan ziren Arrutiren Filosofiako irakasleak⁸⁰. Gure albisteen arabera, laurok unibertsitate-ikasketarik gabeak ziren, nahiz eta Iturriotz behintzat Santiagon ikasten izan zirenetako bat zen⁸¹.

Urte haietako ikasle lagunak gutxi eta ezagunak izan ziren: Arrutiren Arantzazuko lehen urtean, orotara hamabost lagun ziren Filosofiako ikasleak (1899), hamazazpi hurrengo urtean (1900) eta hamazortzi azken ikastaroan (1901). Horietatik, urte-lagun zehatzak hasieran lau eta gero hiru izan zituen Arrutik, izan ere J. Pz. de Arriluzea dulantziarra 1902an hil baitzen Arantzazun, 20 urterekin⁸². Aipatzekoak dira beste kurtsu-lagunen izenak: Rikardo Zubieta nafarra (Murillo el Cuende; †1946), Lukas Enparantza oñatiarra (†1952) eta Basilio Gerra legazpiarra (†1967).

---

⁷⁹ Izendapenak ik. *ibidem*: II, 31, 40. Iturriotz-en Filosofiarako Irakasle-izendapena geroago etorri zen, 1901eko Kongregazio Probintzialean; baina, itxura guztiz, ezagutzen ez ditugun arrazoiengatik Otxandiano-k bere zeregina 1899-1901.etan ez zuela betetzerik izan pentsatu beharko da. Iturriotz izan zen, nonbait, haren Irakasleordekoa, aztertzaile sinodal izaki, aski gaitasun aitortzen zitzaiolako edo. Bestalde, badakigu Teologiako Irakasle izendatua izan zela Otxandiano 1901ean

⁸⁰ Lehenengo biek ardura handiko karguak izan zituzten gero: N. Bikuña (1873-1938) Kantabriako Probintzial izan zen, Kubako fraideen Komisaritza eraman eta gero. Beraren gobernaldiko ekimenak azpimarragarriena Prentsa sustatzen egin zuen ahalegina izan daiteke (*San Antonio, La Habanan*, 1910; *Arantzazu* aldizkaria, Euskal Herrian, 1921).-- P. L. Zaloña (1873-1944), berriz, Seminario Txikiko irakasle, Nobizio-Maisu, Goardiano eta predikaria izan zen; euskarazko liburuska baten autorea da, gainera: *Ama Birjiña Arantzazukoaren kondaira ta bederatziruena* (Bilbo, 1903).-- J. D. Soraluze (1873-1918). 1897an egin zen apaiz, eta 1899-1915.etan izan zen Irakasle. Gero, Probintziako Definiadore izatera iritsi zen 1918an, baina urte bereko gripeak eraman zuen hilabete gutxi batzuk geroago, Zarauzko komentuan.-- P. Iturriotz (1862-19??) ez da ageri Kantabriako albistegi biografikoetan, zeren eta Ordenatik irten egin baitzen ezagutu ezin izan dugun data batean. Cfr. 1903ko *Schematismus* (1099. or.) eta Probintziako Artxiboan (Donostia) *Necrologio de la Provincia de Cantabria* (50-52. or., 38. z.).

⁸¹ *Homenaje 1935*: 81, 139-143.

⁸² *Necrologio de Cantabria*.

Lagun hauetatik, Gerra, bederen, nabarmendu behar da. Interes bikoitza du honek Arrutiren ondoan: Arantzazuko Seminario Txikiko irakasle eta Errektore izan zen (1909-1915), eta komentuko Goardiano gero, eta Kuban hainbat urte eman zuen, bertako fraide guztien buru ere izanik. Aldizkarietan lankidetzan nahikoa zabala izan zuen Gerrak, eta batez ere bere belaunaldiko frantziskotarren artean, euskaltzaletasunari eta euskarazko idatz-lanketari lekurik gehientxoen emandakoa izan zen, 1910etik aurrera edo⁸³.

Zenbateraino sartu zen Arruti Filosofiako ikasketa haietan? Garaiko agiriak erakusten digutenez, ez zen batere maingua izan Filosofi ikasle zarauztarra. Lehen ikasturtean, Basilio Gerra izan zuen zerbait aurretik, baina ondoko bietan Arruti gailendu zen lagun guztien gainetik, ikasgai orotan “meritissimus” lortu baitzuen, beste inork ez bezala⁸⁴. Datua interesgarria da Arrutiren buru eta oroimen argiez geroago idatzi zirenak balioesteko⁸⁵.

Jakina denez, komentu-ikastegi haietan ikasgaietako ikas-notekin batera, bakoitzari beste bi nota ematen zitzaizkion: ikas-ahaleginari zegokiona (*aplicación*), eta ikaslearen burubidea epaitzen zuena (*conducta*). Uneren bateko ertz-puntako kasuren batean ezik, aurrera

---

⁸³ Frantziskotarren arteko Basilio Gerraren euskal ekarpena aztertzeke dago, baina ondokoen oroimenean utzi zuen oihartzunagatik galde liteke, haren idazle-lanarena baino gehiago ez ote zen izan ekarpen hura hezkuntz sistemaren arduradun eta asmo-ereile bezala eman zuenaren ondorio. Dena den, bistan da ikas-lagun bezala bere lekurik izan zezakeelan Arrutiren hizkuntz hautapenetan, orduan edo 1910eko hamarkadan.

⁸⁴ Ikas-noten mailaketa honela egin ohi zen Filosofiako Arantzazuko eta Teologiako Erriberriko Ikastegietan: “Meritus” (=Nahikoa/Ongi), “Benemeritus” (=Ongi/Oso Ongi), “Meritissimus” (=Oso Ongi/Bikain). Lehen ikastaroan eta ikasturte berekoen artean honela geratu zen Arruti: bi ikasgaietan “benemeritus” lortu zuen (Filosofia eta Matematika), Gerrak “benemeritus” eta “meritissimus” zituen bitartean; baina ondoko bi ikastaroetako sei ikasgaietan (guztietan alegia) “meritissimus” eskuratu zuen, beste inork ez bezala (Filosofia, Filosofiaren Historia, Historia Unibertsala, Fisika, Kimika, Natur Zientziak). Bere ikas-taldetik kanpo, gainerako ikasle guztien artean ere, ikasnotarik onenak Arrutik ditu urte haietan (1899-1902).

⁸⁵ Ikas-noten albisteak: Kantabriako Artxiko Probintziala, Donostia: Secc. IX, 7. “Notas de Humanidades y de Filosofía (1889-1902)”. Ikus datu berak Arantzazuko Artxiboan: Secc. XVI, Libro X, n. 7.

zihonak ezin zuen “ez nahiko” bat atera; normaltasunean, ba, nabarmenki oso goitik zebilenen baten kasuan salbu, nota hauek ez ziren esanahitsuak gertatzen ⁸⁶.

Burubide pertsonalari zegokionean eta ikasturteko gainerako lagunen artean, Arrutik bakarrik lortu zituen bi “eredugarri” (*ejemplar*) eta “oso ongi” bat (*muy buena*). Erakutsi zuen ikas-ahalegina epaitzean, berriz, “saiatua” (*esmerada*) izan zen nota-emailearen iritzia, hiru ikasturteetan ⁸⁷.

Arantzazun Filosofi ikasketak burutu baino urtebete lehenago, 1901eko irailaren 28an, Fraide-Profesa Nagusia egin zuen Arrutik, nolahi ere bere etorkizuna bizitza osorako fraide-bidetik eraman nahi zuela erabakiz. Fraidegaien artean ohikoa zen epe-barnean egin zuen hori, hiru urtetarako profesaldiaren epea betetzean juxtu, luza-pen edo atzerapenik gabe eta 19 urte bete berriak zituela ⁸⁸.

Nafarroako Erriberrin (1902-1908)

1902ko Uztailean, Filosofi ikasketak burututa zituen Arrutik, eta prest zegoen apaiz-ikasketetako ikastaldirik oparoenari heltzeko. Horretarako, Nafarroako Erriberrira joan beharko zuen, hango Teologi Ikastegira. Han zeuden Kantabriak zeuzkan Irakaslerik heldu eta jantzienak, urtetan Filosofia irakasten ibiliak eta Arruti Arantzazura iristear zela Erriberrira Teologia emateko aldatu

---

⁸⁶ Bi eremu horietako mailaketa honela zegoen ezarria: a) Ikas-ahaleginari eskala hau ematen zitzaion, onartuen artean: “Mediana/Esmerada/Buena/Muy buena”; b) Burubidea zera izan zitekeen: “Algo mediana/Mediana/Buena/Muy buena/Ejemplar”.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Schematismus* 1903: 1087. Ordena erlijiosoetarako sarrera ofiziala, abitua hartzearekin baino «Profesa» deituarekin egiten da (hiru botu ebanjelikoen aholkuak norberarentzat libreki betebeharrekotzat onartuz). Baina gogoan har bi motatako «Profesak» daudela Ordena erlijioso handietan: a) Hiru urtetarako epearekin egindako «Profesa Soila» (Nobiziatu-urtea bukatzean egin ohi dena), eta bigarrena, b) Lehen epe hori amaitzean egindako «Profesa Nagusia», bizitza osorako egiten dena. Profesa hauek, botuak onartzeaz gain, Ordenaren eta erlijiosoaren arteko lotura eta betebeharr juridikoak ere definituta uzten dituzte, betiere Eliz Zuzenbidearen arabera. Alde juridiko horiek horrela direla, praktikan fraide-bizitza abitua hartzearekin hasten da fraidegaiarentzat, Nobiziatuaren hasieran.

zirenak. 1890az gero Irakasle izanak ditugu D. Igartua⁸⁹ eta B. Mendataurigoitia, Filosofian lehenengo eta Teologian gero; gisa berean, Barandika 1893az geroztik aurrera. Guztien buru Matias Dañobeitia ageri da, jada 1879an irakaskuntzan hasia, ordurako lau alditan Probintzial izana eta, bere Probintzial-aldietatik aparte, 1896-1906.etan Probintziako irakasketa-buru ere bai. Irakasle-curriculum laburragoa zuten Manuel Dañobeitiak (1896tik aurrera) eta J. I. Otxandianok (1899tik aurrera, izendapenetan). Irakasle horien ondoran, Maisu hezitzaile zeregina Aita Barandikak izan zuen (1902-1906), eta Azuak gero, Bermeon ezagututakoak (1906-1908)⁹⁰.

Irakaslego horrek programaketa baten barnean egin behar zuen lan, eta horixe zen urte haietan Teologian eraberritu nahi zena. Izan ere, ordurarte bi ikasbide zeuden onartuak Kantabriako Probintzian: bata luze-osoia (*carrera mayor*), eta bestea laburtua (*carrera menor*; hala dio 1886ko erabaki batek). Apaiz-ikasketa laburtuan Teologia Morala ikasten zen soilik, eta ikasbide luzean, berriz, Dogma, Zuzenbide Kanonikoa, Elizaren Historia eta Eskritura Santua gehitu behar zitzaizkion hari⁹¹. Dena den, laster ikusi zen, gainera, apaiztu berrientzako ikastaro osagarri batzuen premia, eta sermolarigaien kasuan, zazpi urtetaraino luza zitekeen Teologiako ikasbidea, 1900.aren inguruan erabaki zenez⁹².

Artxiboetan eskura ditugun paperetan somatzen da denak batera, elkarrekin, ikasketak egiten ari ziren ikasturte ezberdinetakoek ez zirela sartu guztiak aldi berean erreforma horretan. Arrutiri jarraitzea

---

⁸⁹ Igartuaren irakasle-kronologia ez dago argi: *Homenaje*-n esaten zaigunez (140. or.), 1892tik 1902ra izan zen Teologi irakasle; baina ustezko curriculum hori zabalagoa izan zen inondik ere. Alde batetik, 1905-1908etan irakasle zen nonbait, ikas-notak sinatzean "Lector" edo "Lector Sinodal" gehitzen baitu, nahiz eta pentsa litekeen aurreko urteetan "Guardián" jarritz sinatzean ez zela irakasle izan (1903-1905); eta bestalde, ziurra da 1909ko Zarauzko Kapituluak Zuzenbide Kanonikoko Irakasle izendatu zuela (*Homenaje* 1935: 76).

⁹⁰ *Homenaje* 1935: 72-73, 139-141.

⁹¹ *Homenaje* 1935: 82.

⁹² *Homenaje* 1935: 82-83.

egokitu zitzaion programa ondoko hau izan zen (1902-1908.etan, urtez urte): 1.an Eskritura Santua, Hebraiera; 2.ean Lekugune Teologikoak, Arkeologia eta Grekoa; 3-5.etan Dogma eta Morala, hiru ikasturteetan, eta 4.ean horiekin batera Oratoria ere bai; 6.ean Elizaren Historia eta Zuzenbide Kanonikoa⁹³.

Orduan Erriberri ikasten ari zirenen ondoko historia pertsonalak, ikasturte hauetatik begiratuta, irakasleek ikasleengan ikusi uste izan zutena gerora nola bete zen jakiteko aukera emango digu. Edozein ikasle-taldetan bezala, gutxi batzuk ziren “meritissimus” jasoz zebiltzanak, eta ia beti berdinak. Urte batzuren buruan, horiek pare bat bide jakin hartuko zuten: Unibertsitatera joan eta Irakasle bilakatuko ziren batzuk, eta beste zenbait idazletara pasako zen.

Geroko idazletan, ikasle onenen artean ageri zaizkigunak dira Roman Zulaika bibliografo aizarnatarra (1902-1904), Luis Sarasola San Frantziskoren biografo lekeitiarra (1903-1904), eta zer esanik ez I. Aberasturi erdal olerkaria (1902-1905), Arruti bezala Erroman titulua eta berehala, itsututa, berorrek bezala irakaskuntza utzi behar izan zuena (†1931). Benetan bi pertsonaia parekide, hauetxek!

Bestalde, “meritissimus” horrekin ageri dira, gainera, Irakasle izango ziren batzuk: lehenik, hain zuzen, Arrutirekin batera Erromara joan eta egun berean Irakasle titulua jaso zuten Ahedo eta Tobeñas (1912-07-14). Arrutirekin egin zuten hauek azken urtea (1907-1908); hirurek ere urte horretako ikas-nota guztiak “meritissimus” izan zituzten.

Azkenik, J. Egiluz Probintzialaren eskola-kurrikuluak osorik begiratzekoak izango lirateke, zeren beste horien aski azpitik ageri

---

⁹³ Xehetasun handiagotan sartzetik ez izan arren, eman dezagun hemen Erriberriko egitarauko irakasle-lana nola banatu zen (parentesi artean eman da bakoitzak bete zuen urte-multzoa): Barandika (1899-1909), Mendataurigoitia (1893-1899, 1901-1907, etab.) eta Otxandiano-ren (1901-1912) ardurapean egon zen Dogma ikasgaia; Morala Manuel Dañobeitiak ematen zuen (1899-1906), eta Zuzenbide Kanonikoa, oster, Igartuak. Seguraski beronek eman zuen Oratoria ere. Espreski ageri ez bada ere, esan daiteke Barandikak eman zituela Grekoa eta Hebraiera, orduko irakasle hizkuntzalari jantziarena bera baitzen (Erriberritik irteteen ere, urte-sail bat burutu zuen Arantzazuko Seminarioan Grekoa ematen: 1909-1925). Ik. *Homenaje 1935*: 72-73, 120, 139-140, eta Artxibo Probintzialean (Donostia): *Akten II. Liburua*, 49-50, 61, 79, 80.

baitira ikas-nota hauetan (1906-1908). Eta ez dut ahantzi nahi urte luzetan Historia irakatsi zuen, eta zigun, azkoitiar bat (Aita Lazaro Arrizabalaga, †1958), besterik ez bada Neron, Kaligula eta Erromako Enperadoreen istorioak hain poliki kontatu zizkigulako. Arrizabalagak ikas-nota arrunt ederrak ditu bere espedientean (1906-1908), Adrian Lizarralde edo J. A. Urkiola idazleek baino hobeak. Gero, berarengandik hainbat gehiago itxaro zitekeen gizon hura zergatik erdi-galdu ote zen kultur lan handiagotarako?

Ikasle argien artean ageri zaigu Arruti bere Teologiako garaian. Are gehiago: 1902-1908. etako zerrendetak bakarrik begiratzen baldin badira, zalantzarik gabe Ikastegi hartan irakasleek ongien sari-tu zutena Arruti izan zen. Hamalau ikas-nota eman zitzaizkion Teologia osoan, eta horietako bat bakarra izan zuen “benemeritus” (lehen urteko Eskritura Santua), gainerako guztiak, ostera, “meritissimus” izan zituen. Bikaintasun oso eta berdindu horretan ez dago beraz deus bereziki azpimarratzeko ikasgairik. Arestian eman dugu Teologia osoko ikaskizun haien zerrenda⁹⁴. Grekoa eta hebraiera ere ikasteko egokiera izan zuela esanda utzi nahi dugu, beherago azaldu beharko ditugunak argitzeko.

Teologia, ba, ongi burutu zuen, nahiz eta begibistak laguntzen ez zion. Burututako ikasbidea ikusirik, Nagusiek ezinbestean bidali beharko zuten gazte hura goi-ikasketak egitera.

Apaizgoa, lehen lanak, goi-ikasketak (1907-1912)

Ikusi dugun bezala, Frai Antonio Arruti Olaizolak bere apaiz-ikasketak 1908an burutu zituen; baina hori baino lehenago apaiztu zen. Horretarako, aurretik Ordena Ttipi eta Nagusien urratsak eman behar zituen, ohiko araei jarraiki.

---

⁹⁴Teologiako espedienteak: Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia: Secc. IX, n. 8: “Notas de Estudiantes de Teología. 1902-1908”. Hemen egindako iruzkinean ez ditut aipatu gero Txinara joango ziren ikasle on batzuk: horien artean zeuden J. M. Iruarizaga bilbotarra, edo D. Iturriarte gernika-lumotarra (†1924).

Apaizgintza (Erriberri, 1907)

Ordena guztiak Erriberriko komentuko elizan hartu zituen, Tontsura-Graduak Urturi Artzapezpiku frantziskotarrak emanda, Subdiakonatuá Andres Ferrero Gotzain misiolari augustindarraren-gandik, eta Diakonatu-Apaizgoak Iruñeko Gotzain Jose López Mendoza-ren eskuetatik ⁹⁵. Apaizgoa 1907ko Azaroaren 24an, igandez, eman zitzaion, apaizgintzako agiriak dioenaren arabera.

Erriberriko Meza-liburuan Abenduaren batean ezarri zuen lehenengo aldiz bere sinadura Aita Arruti mezadun berriak ⁹⁶, baina apaizgintza egunaren ondoren, Zarautz eta Oikiara itzultzeko aukera izan zuen. Komentuetako agiritegietan ez dugu egun haietako albisterik aurkitu; hala ere, zorionez olerkietan bada orduko bizipenen oihartzunik, eta batez ere espero ez genuen iturri bat datorkigu Meza berriko notiziek: Donostiako *El Correo de Guipúzcoa* egunkarian dago, atzerapen txiki batekin izanik ere, Aita Arrutiren Meza Berriko kronika (1907ko Abenduaren 2an). Ia etsita geundenean etorri zaigu eskuetara berriemate hori.

Zarauzko frantziskotarretan eman zuen Meza Berria Frai Antonio Arrutik, azaroaren 28an; ostegunetz izan zen hori, baina benetako jai-giro ederrean egin omen zen, Zarauzko familiarteko eta adiskideak ezezik, Oikia eta Zumaia-koak ere tartean zituela. Aita Umerez izan zuen predikari hautatua eta AA. Aztiria eta Azkue Meza-aitabitxiak. Arroako ahaidekoak aipatu zituen kronikariak, baina agian pentsa liteke Errementariko Arronataarrak izango zirela horiek. Dena den, elizkizun apaina izan zela dio kazetak: “Bada zenbait urte Aita Frantziskotarren elizan halako elizkizun arranditsurik ikusteko pozik izan ez dugula”.

---

⁹⁵ Hona Ordena eta Gradu guztien datak: Tontsura-Graduak, 1903-06-05; Subdiakonatuá, 1905-09-23; Diakonatuá, 1906-10-07; Apaizgoa, 1907-11-24. Ik. agiriak: Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X, Varia, n. 28.

⁹⁶ Erriberriko Komentuko Artxiboa: Emandako Mezen Liburua, 1907 eta hurr.: 7. or (1907-12-01).

Oikiatik trenbidez etorri ziren senitartekoak, eta haiek heldu bezain laster eman zitzaion hasiera elizkizunari, Sortzez Garbiaren bederatziruenerako apaindurik zegoen elizan. Albitea jasotzeko ezezik, apaiz berriak eta beraren familiarteak ospakizuna nola bizi izan zuen jakiteko balio digu egunkariko berriemateak⁹⁷.

Zarauzkoaren biharamunean, Azaroaren 29an, joan zen Oikiara, bere bigarren Meza ematera. Zehazki deskribatuta daude bisitaldi hau eta han bere herritarrekin izan zuen lagunarte gozoko topaketa⁹⁸. Badirudi, gainera, orduan ezagutu zuela Txomin Agirre idazlea, Zumaian, beroni eskainia baita poema, eta egun hartan Oikiatik Beduan zehar Zumaiara joan baitzen⁹⁹. Azkenik, Iparragirre-ren «Erri-alde guztietan» gogoratuz itzuli zen Erriberrira Aita Arruti, hilaren hogeita hamarrean¹⁰⁰.

---

⁹⁷ *El Correo de Guipúzcoa* egunkari karlista zen (“Órgano vascongado del Tradicionalismo” dio titulupean), eta garaiko testuinguru horretan idatziriko kronika da Zarauztik harpidedun batek bidali ziona. Hona testuko pasarterik jakingarrienak: “Algunos años há que no habíamos tenido la satisfacción de presenciar una función religiosa tan solemne en el templo de los Padres Franciscanos, de esta villa, con motivo de la celebración de una misa nueva, como el próximo jueves pasado.-- Fray Antonio de Arruti, hijo de esta villa, que en su temprana edad vistió el santo hábito de San Francisco, en este convento que tanto nos honra, era el misa cantano, con cuyo fin vino desde Olite.-- Esperábamos con impaciencia al hermoso día del jueves, en el que por medio del repiqueteo de las sonoras campanas del convento, acudimos al templo, que estaba ricamente y con sumo gusto adornado, especialmente el altar mayor donde bajo un elegante pabellón que pendía desde lo alto de la bóveda, se destacaba una simpática y esbelta imagen de la Purísima, rodeada de soberbias palmas y una multitud de flores de todas clases, colocadas todas ellas por mano maestra con el objeto de comenzar el viernes por la tarde la clásica novena de la que es Reina de Cielos y tierra.-- Después de la llegada del tren de las 8,51, en el que se esperaba a un buen número de parientes del joven Sacerdote, procedentes de Zumaya, Arrona y Oiquina, dio principio la solemne misa, á las nueve poco más, después de haber cantado primero la Comunidad el Veni Creator. Acompañábanle de padrinos los Padres Astiria y Ascue, y otros dos oficiaron de Diáconos.-- El sermón estuvo a cargo del Padre Umerez [...]”. *El Correo de Guipúzcoa*, 1907-12-02, 1-2. or.

⁹⁸ 1907ko Abenduaren Iean idatzitako «Una visita a mi aldea» olerkia honela hasi zuen Arrutik: “Anteayer he visitado mis dulces paternos lares”, beraz, Azaroaren 29an.

⁹⁹ Urte hartan hasi zen Tx. Agirre bere *Garoa* nobela argitara ematen, RIEV aldizkarian (ik. RIEV. I, 1907, 42-47).

¹⁰⁰ «Una visita a mi aldea» olerkiko xehetasunak.

Ospakizun haien ondoren, eguneroko zereginetara itzuli zen, hortaz, Erriberrira. Apaiz izanik ere, beste ikastaro bat eman behar zuen Arrutik Erriberrin, Teologi ikasketen urte osagarria zena jarraikiz: jada Dogma ikasitzat emanda, Elizaren Historia eta Zuzenbide Kanonikoa zituen ikasteko. 1908ko Uztailean amaitu zituen ikasketak, azkenik. Prest zegoen apaiz-lanei bete-betean heltzeko; baina lehenago, fraide-hautapenari erantzunez, familiako ondasun-egoerari ere begiratu bat eman behar izan zion bere azken ikastaroaren amaieran.

Aita Kintin-engandik jasotako ondasunak zituen Frai Antoniok Zarautzen: Mirador kaleko 10a berea zuen, erdia behintzat, herentzian jasota, eta bere besoetako Estanislao lehengusu mutikoari uztea erabaki zuen, frantziskotar bati zegokion pobretasunari heltzeko asmoz. Erriberrin sinatu zuen horretarako uzte-agiria, 1908ko maiatzaren 31n. Udazkenean, Zumaian eskrituratu zuen pribatuan emandako hitza, 1908ko urriaren 31n¹⁰¹.

Formaltasun horiek bete ondoren eta ikasketak bukatu zituelarik, Nagusien eskuetan zegoen ondoko pausuk adierazi eta gidatzea. Zekarren prestakuntzak, gaitasun pertsonalak eta Probintziako premia eta asmo berriek bideratuko zuten Arruti gaztea.

Arantzazun irakasle (1908-1909)

Alde batetik, Arantzazuko Ikastetxe Serafikoa (Seminario Txikia) biziberritu nahi zen unea zen hura, eta Elias Mz. de Zuazo-ri eman zitzaion zeregin horren ardura, horretarako 1884az geroztik komen-

---

¹⁰¹ Mertxe Arruti-ren artxiboan ikusi ahal izan dugunez, Zumaiaiko Otermin Izkribauarenean egin zen hori. Estanislao Arrutik bere ondasunak ondokoentzat uztean, zera gogorazi zuen bere jabe-titulua emanez: "Título: Don Estanislao Arruti adquirió en escritura de 31 de Octubre de 1908 ante el Notario de Zumaya Sr. Otermin y por cesión de D. Juan José Arruti Olaizola «una mitad de la casa número diez de la calle del Mirador de la villa de Zarauz con su tejavana y mitad del patio»" (Ik. Notaría de Ana I. Jaurrieta Alegría. Azpeitia. E. 6.060.833 eta 834. Zarautzen emandako agiriaren araber, 1955-05-06). Horrela berretsita geratu zen, hilabete batzuk lehenago Erriberrin sinatutako uko-egitea (Gabriel Pascual-en Notaritzan, 31-03-1908: 55. Protokoloa; gaur egun (1998) Tafallako Joaquín de Pitarque Notarioarenean dago jasota agiri hau).

tutarako erabilitako eraikina beraren eskuetan jarriz (1908). Hamalau fraidegairekin emango zitzaion ikastaroari hasiera¹⁰².

Irakasle goa osatzeko eskueran zeuden gazte prestatuenak ziren aintzakotzak hartzekoak, eta halaxe ulertu zuen Zuazok. Bestalde, hain zuzen Elias Mz. de Zuazok bertatik bertara ezagutzen zuen Arruti. 1908an, ba, Larrinaga historilariarekin eta Basilio Gerra euskal idazlearekin batera Aita Zuazori laguntzeko mandatua eman zion Frai Antoniori Dañobeitia Probintzialak. Arantzazuko Ikastetxe hori izan zen Arrutiren egoitza eta lehen lantegia¹⁰³. Latina eta Humanitateetako beste ikasgai zenbait ematea egokitu zitzaion¹⁰⁴.

Baina horretan ari zela, Ikastetxeko Errektorea Ministro Probintzial izendatu zuten (1909-04-26), eta, hortaz, Zuazo Probintziako ikastegi eta ikastetxe guztien arduradun goren bilakatu zen. Handik aurrera, sei urte emankorretako Probintzial-aldia izan zen Zuazo-rena, harik eta 1915ean Foruan supituki hil zen arte. Garaiko kronikariek diotenez, galera handia izan zen haren heriotza Euskal Herriko frantziskotarrentzat. Baina ez dezagun historia aurrera, zeren eta Arrutiren apaizetako lehen zortzi urteak Zuazok irekita-ko arrastoan joan baitziren, eta horrek argibideren bat behar du.

Geroago Aita Pablo Lete-rekin (1949-1952) eta Arantzazuren inguruan bizi izandako belaun-zuzperraldiaren pareko zerbait bizi izan zen orduan fraideen artean, Zuazo gidari zela. Ekinbide berriak urratu ziren: Kubako etxe eta ekintza kultural berriak (*San Antonio*, 1910), Penintsulan Arantzazuko Filosofi Ikastegi berria (oraingo Gogartetxean: 1912) eta kazetaritza (*Apostolado Seráfico*, 1914), eta Txinan Ya'anango Misioa (1913), adibidez.

---

¹⁰² *Homenaje 1935*: 112.

¹⁰³ *Homenaje 1935*: 112. Kantabriako Artxibo Probintziala (Donostia): *Libro II de Defunciones*, 56: "Entonces [1908] pasó a Aránzazu con el cargo de Profesor de la Escuela Seráfica".

¹⁰⁴ "Terminada su carrera con singular lucimiento y ordenado de sacerdote, fue destinado en seguida al nuevo Colegio Seráfico de Aránzazu de Profesor de Latín y Humanidades" (Tolosako Komentuko Artxiboa. Kronika, 19. or.)

Kultur eremuak, ba, lehentasuna izan zuen Probintzian eraginkor haren egitasmoetan, erabateko lehentasuna izan ez bazen ere. Horrela, "Prensa ona" deiturikoak orduan irabazi zuen fraideen artean leku nabarmen eta miretsia (1935ean *Homenaje* liburuak ongi islatu zuena); hala ere, kazetaritzaren arrakasta erlatibo hori gorabehera, Kantabriako Probintzian bazen kultur prestakuntzarako hutsune oinarritzorik: fraide eta fraidegaien heziketa eta irakaskuntzari zegokiona.

Autodidakta zen gehienbat Irakaslegoa. Gezurra badirudi ere, 1905era arte ez dago Probintzian irakaslego tituludun araturik, bai zik eta Nagusien izendapena zen, beste gabe, irakasleei titulu akademikorik gabe kargua ematen ziena¹⁰⁵. Inoiz izan zen, bai, ikasketa berezituak egitera kanpora joandakorik ere, baina betiere Unibertsitate ofizialetatik urrun. Barandika, Dorronsoro eta Iturriotz, adibidez, Santiago-ko Probintziara bidali zituzten 1885ean, Ordenako barne-ikastegi ez-unibertsitari batera¹⁰⁶.

1900.eko hamarkadan ezagutu zuten lehenengo aldiz fraide irakaslegaiak Goi-Ikastetxe bat: Erroman Ordenak zeukan San Antonio Ikastetxea, alegia. Baina Arrutiri ez zitzaion handik titulatu eta etorritako Irakaslerik suertatu¹⁰⁷. Zerbait aldatzen hasitako egoera, zinez aldatu eta azkartu Zuazo-ren urteetan egin zen (1909-1915), eta Probintziaren bihurtze horretan aurkitu zen, hain zuzen, Arruti¹⁰⁸.

---

¹⁰⁵ *Homenaje 1935*: 138.

¹⁰⁶ *Homenaje 1935*: 81. Hirurak onak izanik ere, Kantabriako ikasle on artean, Barandikak izan zituen ikas-notarik onenak, geroko bere historia pertsonalerako oinarri egokiak erakutsiz, urte luzetan Barandika bermeotarra irakasle eta ikasketa-buru izan baitzen Probintzian gero (Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia: Secc. IX, 7. "Notas de Humanidades y Filosofía". Santiagon sinatutako ziurtagiriak, 1886 eta 1887).

¹⁰⁷ Hori uste liteke, behintzat, zeren D. Andonegi, Erromatik heldutako lehenengoa (1905), berehala Ameriketara joan baitzen, eta R. Zulaika (1908) eta I. Aberasturi (1909) Arrutiren Erriberriko ikasketen ondokoak baitira.

¹⁰⁸ Erabakia behar zen babes ofizial osoarekin hartzeko, Zuazok Probintziako Gobernu-Kontseilura (Definitoria, alegia) eraman zuen proposamena: "Propuso también el M. R. P. Provincial [...] la utilidad de mandar tres padres jóvenes al Colegio Internacional de Roma". Puposamena onartua izan zen, eta ikaslegaiak izendatuki agertzen dira erabakian (Kantabriako Artxibo Probintziala: *Definitorioko Akten II. Liburua*, 110 eta 111-112. or, 1909-07-22ko data). Beste unibertsitaririk ere izan zen, orduan (E. Pinaga, 1915ean

Erromako goi-ikasketak (1909-1912)

1909ko Abuztuaren 4an Zuazo Probintzialak gutun bat bidali zion Erromara Ministro Jeneralari, ohi zen bezala latinez: hiru apaiz gazteren izenak ematen zizkion, eta hirurok «San Antonio» Nazioarteko Ikastetxean Teologi ikasketak egiteko har zitzala eskatzen. Hiru horietatik lehena Antonio Arruti zen; beste biak Tobeñas aragoitarra eta Ahedo gaztelaua ziren¹⁰⁹. Teologian, Arrutiri preseski Eskritura Santua eta Zientzia lagungarriak ikastera joateko agindu zion Zuazok¹¹⁰. Noizko joan behar zuen badakigu, B. Klumper Delegatu Jeneralak Irailaren 8rako Erroman egoteko agindu zion, eta badakigu abuztuan bertan iritsi zela hara¹¹¹.

Arruti-ri, ba, benetan nazioartekoa zen ikastegi hartan Kantabriatik aitzindarietakoia izatea egokitu zitzaion. Hizkuntza klasikoak (latina eta grekoa) eta hebraiera maite zituen, eta berorietarako gaitasuna ere erakutsita zeukan; zalantzarik gabe, azken orduko Arantzazuko irakas-lanek ere lagunduko zioten aurrera-pauso hobekak ematen. Ez zen une txarra ikasketa berriei ekiteko.

Erroman ezagutu eta sakondu behar izan zituen ikasgaiak ezagunak ditugu, Arruti-ren paperen artean baitago San Antonio Ikastetxeko irakas-egitaraua¹¹². Lehen urtean sarrera orokorrari ematen zitzaion lekurik nagusia, eta zenbait liburu biblikori sarre-
ra berezirik ere eskaintzen zitzaion (Pentateukoa eta Testamentu Berria; azken honetatik Ebanjelioak eta Apostoluen Eginak salbu).

---

titulatua), Gerrate Handiak ikasketak eten arazirik itzultitakoak ahantzi gabe: J. Egiluz (Leuven), M. Ansotegi eta B. Zatarain (Erroma), denak ere Zuazok bidalitakoak.

¹⁰⁹ Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia. Secc. L, leg. 18.

¹¹⁰ "...para que se impusiera en la Ciencia de la Sagrada Escritura y conocimientos auxiliares", dio *Libro II de Defunciones*-ek (56. or. Kant. Artx. Prob., Donostia).

¹¹¹ Abuztuaren 16ko datarekin, dei-aginduak zera esaten zuen: "Præsentium virtute Litterarum V. P. Antonius Arruti. Provinciæ Cantabriæ, ante diem 8 Septembris Romam se conferat in hoc S. Antonii Coll. pro Studio S. Scripturæ". Ikastetxeko nortasun-txartela (Tessera personale di Reconoscimento) abuztuaren 25eko datarekin eman zitzaion, Arrutik berak ere sinatuta. Bi agiriak: Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X. Varia, n. 28.

¹¹² "Synopsis materiæ bibliçæ et philologicæ in triennium distributæ" deritzan orri zabala da. Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: "Títulos de Ordenación, etc." agiri-multzoan dago: Cajón X, Varia, n. 28. Eskuz dituen oharrak seguraski Arruti berarenek dira.

Bigarren urtean, berriz, sarrera bereziei eta arazo hautatu batzuei ematen zitzaien leku, Antzinateko eta Bibliako Historia ere zainduz. Azken ikasturtean osatzen zen dena, Itun Zaharraren azterketarekin, eta Ebanjelioak eta artean aztertu gabeko Itun Berrikoak beren beregi ikusiz.

Ikasgai horiekin batera, ikas-zutabe oso bat zegoen, hiru urteak zehar, “Schola Philologiæ Sacræ” zeritzana, hau da, Bibliara jatorrizko hizkuntzen bidez hurbildu eta berori ikertu ahal izateko prestakuntza eskaintzen zuen ikastaroa. Ikas-hegal filologiko honek Bibliaren hizkuntzako exegesia eman nahi zuen, Liburu Santuetako nagusienak hartuz, grekozkoak bezala hebraierazkoak, eta orobat Bibliako hizkuntzen ezagumendu praktikoa eta teorikoa jatorrizko testuan eskuratuz ikasleari (hebraiera, grekoa, siriera edo beste hizkuntza semitikoak)¹¹³.

Ekritura Santuetako ikasketa haietan ez zen sobera ikasle: hamahiru-hamazazpi lagun ziren hiru ikastaroetakoak batera, 1909-1912-etan. Arrutiren ikasturte berean izandakoak gutxiago, noski: sei bakarrik. Denak ere Probintzia ezberdinetako ikasle hautatuak ziren: Penintsulatik Arruti eta Ahedo, eta besteak italiar, nederlandar, frantses eta hungariarra ziren¹¹⁴.

Egitarau akademikoaren ondoan, herri ezberdinetatik Ikastetxera bildutako gazte-taldeak bere ospakizun akademiko libreagoak ere izan ohi zituen San Antonio Ikastetxean, eta horrek balio izaten zuen, gainera, ikasle jantzienek beren gaitasunak jendaurrean jartzeko. Betiko ohitura izan da hori halako ikastetxeetan. Arrutiren olerkien artean badago horrelakoen aztarnarik ere.

---

¹¹³ Egitarau akademiko inprimatu honetako ohar batek zera zioen: “Durante I. biennio, simul cum exegesi philologica, resumuntur practice præcepta grammaticæ tum græcitatibus biblicæ tum linguæ hebraicæ; in III. anno magis scientificè et methodicè Grammatica ipsa traditur”. Ibidem.

¹¹⁴ Izendatuki adierazitako bien ondoan beste lau ikasturtekideak hauek izan ziren: Albertus Pagani italiarra (j. 1886), Dionysius Dobos hungariarra, Stephanus Bihel frantsesa (j. 1884), Crescentius Van den Borne nederlandarra (j. 1884). Ik. *Schematismus* 1903 (izenak latinez ematen ditu argitalpen honek). Lagunen eta ikas-noten albisteak ik. San Antonio Nazioarteko Ikastetxeko Artxiboan: Ikas-noten liburua. 1909-1912, 41, 50 eta 58. or. S. Rz. de Loizaga-ri gure eskerrak Erromatik bidali dizkigun albiste fotokopia-tuengatik.

Olerkiarekin berarekin eman zuen oharretatik dakigu “Erroman irakurritako neurtitzak” zirela «Erbestean» poemakoak, *Euskal-Esnalean* 1913an emanak. Olerkiko testua irakurrita, norbaiti egindako omenaldiren batekoa dela ikusten da, eta orain badakigu halaxe izan zela, Arrutik berak ekitaldi hartako esku-programa amultsuki jaso eta bere paperen artean gordeta utzi baitzigun. Honela dio egitarau inprimatuko azalak: “SOLEMNE ACCADEMIA / in onore di S. Em. il Sig. Cardinale / DIOMEDE FALCONIO / dei Frati Minori / che avrà luogo la sera del 28 Dicembre 1911 alle ore 16 / nel / Collegio Internazionale di S. Antonio / in via Merulana”¹¹⁵.

Frantziskotarra zen Diomede Falconio, Estatu Batuetan Vatikanoko zuen Delegatu Apostolikoa. 1911ko Azaroaren 27an Pio X.ak Kardinal izendatu zuela eta, egin zitzaion omenaldi hau San Antonion, Ordenako semea zenaren ohoretan¹¹⁶.

Datarengatik (1911), baliteke Arruti-k idatzitako lehenengo euskal olerkia izatea, euskarazko beste argitaratu guztien aurreko data darama behintzat. Ekitaldi arranditsua izan zen hura, piano, koru, argizko irudi-proiektzio eta P. da Falconara-ren konposakin frantziskotarrekin. Aita Donostiak, bestalde, mirespenez gogorarazi zigun M. P. Hartmann (1863-1914) konposatzaile frantziskotarraren lanik ere eman zen¹¹⁷.

Egitarauaren barnean bada seigarren puntu bat Arrutirekin zerikusi bikoitza duena: «Il saluto delle Nazioni» dio izenburuak. Ikastetxeko gazteek hogeitaz hitzuntzatan agurtu zuten, eta omendu, frantziskotar Kardinal berria. Arabiera, armeniera, katalana, frantsesa, grekoa, irlandera, latina, ingelesa, siriera, etab. erabili zituzten. Eta euskara ere sartu zuten; Arrutiren zeregina izan zen hori, eta aipatutako «Erbestean» olerki laburra da ekitaldi hartako euskal emaitza¹¹⁸.

---

¹¹⁵ Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X. Varia, n. 28.

¹¹⁶ Ik. *Acta Ordinis Fratrum Minorum*. XXXI, 1911, 56.

¹¹⁷ DONOSTIA, J. A. (1960): “San Francisco, inspirador de música”, in: *Estudios Franciscanos*. LXI, 1960, 12-13. Anekdotak bitxi bezala esan dezadan, gainera, pianoz EE. BB. etako ereserkia ere eman zela.

¹¹⁸ Gero, esan bezala, *Euskal-Esnalea*-k argitaratu zuen: 1913, 346-347. Bilduma honetan ere jasota geratu da.

Baina historiatxo honek badu beste gehigarririk: grekozko agurra ere Arruti-ren kontu utzi zuten, eta, uste daitekeenez, ez hizkuntza klasikoan txarrena zelako. Egun hartako oroigarrien artean, egitarauaren barnean maitekiro gordeta utzi zigun olerkariak omen-testu greko hura. Eta gauzak nola diren!: Arrutiren eskuizkribuetatik eskratu ahal izan dugun bakarra da berau, grekoz idatzitakoa: *Eudoxe Kyrie* hitzekin hasi zuen agurra.

Arrutiren idazkien artean badago Erromako beste oihartzunik ere. Hura ezagutu zutenen lekukotasunen arabera, badakigu klasikoan zalea zela Arruti¹¹⁹, baina hori gabe ere, 1914an Donostian saritu zioten «Erromako Foroari begira» olerkian bertatik bertara begiratu eta miretsitako zerbaitez ari dela argi dago.

Bestalde, euskaldun erbesteratu askotan gertatu izan denaren antzera, atzerrian bizi izandako herri-mina Arrutik ere sentitu zuela ikusten da haren olerkietan; handik itzultzean idatzitako «Al pajarito» eta «De vuelta»-n ageri da hori, atzerri maitatuaren eta sorterri maiteagoaren oroitzapen bikoitza olerki beretan harilduz.

Bizipen pertsonal horien ondoan, Erromara eraman zuten ikaskizunak zeuden, eta horiek —aurreikusita zegoen bezala— hiru urteren buruan bukatutzat eman ahal izan zituen: 1912ko Ekainean pasa zituen azterketak, eta Uztailaren 4ko data darama P. Monza Aita Jeneralak sinatutako titulu-agiriak, ikas-nota *summa cum laude* duela adieraziz¹²⁰.

1912ko Uztailaren 14an, San Bonaventura egunez, hiru kantabriar izan ziren Erromako San Antonio Ikastetxean Teologiako “Irakurle Jeneral” titulu bana jaso zutenak. Hauetako bat zen Antonio Arruti, besteak bezala Probintziako irakaskuntza berritzera deitua¹²¹.

---

¹¹⁹ *Homenaje* 1935: 164.

¹²⁰ Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X. Varia, n. 28: “Te Lectorem Generalem Sacrae Scripturae nominamus et instituimus, sicque nominatum et institutum praesentium vigore declaramus”. Bihel eta Van den Borne-k ere ikas-nota bera izan zuten, gorena; Ahedo-k *cum laude* lortu zuen.

¹²¹ *Homenaje* 1935: 140, 142. L. Ahedo eta J. F. Tobeñas ziren, berriz ere, egun horretako beste bi lagunak.

Horren aurretik, etxera itzuli behar zuela jakinki, honakoan Italiako Santutegi frantziskotarrak ikustatu nahi izan zituen, eta horretarako baimena eskatu zion Aita Jeneralari, eta honek eman, alde batetik Quaracchi-ko Ikas-Ikertegi handira joateko eta, era berean, Asis eta Alverna Mendira erromesaldia etxerakoan bide batez egiteko¹²².

Teologi Irakasle, Erriberrin (1912-1914)¹²³

Zarautzen bildutako Kapitulu probintzialak Arruti Teologiako Irakasle izendatu zuen, 1912ko abuztuaren 17an¹²⁴, eta tituludun berria Erriberrira 1912ko urrian iritsi zen, Erromako beste lagunekin bateratsu¹²⁵. Pentsa liteke, Erriberara iritsi aurretik uztailaren parte bat Italian eman zuela, esandako ikustaldiak egiten, eta beharbada Zarautz eta Arantzazun abuztu-irailak, hau da, sorterrian, alde bate-tik, eta azken bizileku izandako Santutegian, bestetik, hemen baitzuen gainera bere egoitza Zuazo Aita Probintzialak.

Komentu-giroan

Erriberriko beste komentu-lagunak ezagutzen ditugu. Etxeko Nagusi Aita K. Lamarain angiozartarra zen, eta 1913ko Irailaz gero Aita Jose Maria Azkue, 43 urteko gizona, errenteriarra, eta hurrengo bi hamarkadetan liburu batzuk idatzi eta Euskaltzaindiko urgazle iza-

---

¹²² "Præsentium virtute Litterarum, R. P. L. Antonio Arruti, e Collegio nostro D. Ant. ad propriam Cantabriæ Provinciam redeunti, facultatem facimus ad Collegium S. Bonaventuræ ad Claras Aquas ob rationem novis notam sese conferendi, et invi-sendi Sanctuaria Assisiensia et Montis Alverniæ" (1912-07-08). Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X. Varia, n. 28.

¹²³ Eskerrak eman behar dizkiogu A. Joxe M. Lete-rik Erriberriko Komentuko Artxiboan egin dituen bilaketengatik, eta eskura jarritako fotokopiengatik ere.

¹²⁴ *Homenaje* 1935: 140.

¹²⁵ Aipatutako hirurak etorriko ziren Erriberrira, baina Tobeñas-ek Venezia-ra joan behar izan zuen berehala, eta tituluarekin ezezik karguarekin ere etorritako beste biak Erriberrin geratu ziren. Ahedo eta Arruti, biak ziren Eskritura Santuan berezituak. Ik. *Homenaje* 1935: 76; Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album Histórico*. 1912ko Urria: "En este mismo mes y año llegaron a este convento los Padres Lectores de Sagrada Escritura Antonio Arruti y Luis Aedo [sic], después de haber cursado el trienio anterior estudios superiores en el Colegio Internacional de S. Antonio en Roma, en compañía del P. José Federico Tobeñas".

tera iritsiko zena. Artean ez zen ezaguna bere idazle-alde hori. Probintziako bi Definidore ere han bizi ziren (D. Igartua, J. R. Zulaika), biak ere Irakasleak, berehala aipatuko ditugun irakasle lagunekin batera. Ikasle teologoen Maisua (hezkuntz arduradun nagusia, alegia) J. A. Roldan Arnedoko errioxarra zen. C. González eta M. Andoin idazle hasi berriak eta L. Sarasola idazle izatekoa ere han bizi ziren¹²⁶.

Bestalde, Erriberriko komentu-egoitza hartan 1912tik aurrerakoak komentu-eraikinaren berriztapen-urteak izan ziren, Arantzazun eгина zuenaren antzera, Zuazok Erriberriko etxea Probintziako komentu nagusietako bihurtu nahi izan zuen, ura eta argindarra etxe osora sartuz, garbitasun-tegiak eratuz, etxe-barne amankomunak berrituz, baratzako padura lehortuz, etab¹²⁷.

Ondoko hilabeteetan Erriberriko etxeko Kronika oso gartxua da Arrutirekiko bere albisteetan: ez digu deus esaten irakasleen lanari buruz, eta hartaz esaten zaiguna betiere haren prediku eta sermolari zereginaz ari da bakarrik (hortik jakin dezakegu, adibidez, etorri eta hurrengo apirilean San Jose-ren omenezko hitzaldi bat izan zuela, Erriberrin).

Irakasle-zereginetan

Dena den, Irakasle gaztearen —hogeita hamar urte bete berriak zituen, orduantxe— zeregin ia bakarra, egunerokoa, ez zen predikariarena, irakaslearena baizik. Irakasleen taldea, une hartan, Zuazok 1909an guztiz alda-berritutakoa zen funtsean: Mendata, Barandika, Otxandiano, Igartua eta J. R. Zulaika gaztea. Irakaslego hori osatzea etorri ziren Erromatik L. Ahedo eta A. Arruti, eta honi Eskritura Santua, Biblia, ematea zegokion.

¹²⁶“Estado de la Comunidad de N. P. S. Francisco de Olite el 31 de Diciembre. Año del Señor de 1913”. Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 55-57. or.

¹²⁷Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia: *Libro II de Actas Capitulares y Definitoriales*, 131: “Se acuerda la restauración del Convento de Olite, la cual deberá obedecer a un plan fijo, previo el informe del Discretorio [=Komentuko gobernu-kontseilua] aprobado por el Definitorio [=Probintziako gobernu-kontseilua]. Urte haietako lanen albistea L. Arizetak bildu du: ik. *Cant. Franc.* XXXIX, 1981, agosto, 104-106.

Arrutik entzule eta ikasle izan zituenen artean badago gogora litekeen izenik: Modesto Sarasola lekeitiarra, eta Kastor Apraiz muxikarra eta L. Miangolarra arratzuarra hurrenez hurren historilari, Probintzial eta Kustodio izango zirenak. Ez zen talde handia izan, baina baliozko gazterik bazuen aurrean Aita Arruti irakasleak ¹²⁸.

Nola lan egin zuenaz eta irakasletarako zuen gaitasunaz hilonoko ohar biografikoetan esan zen aski. Argigarri da Arriluzea Idazkari Probintzialaren ohar hau Arrutiri garaikoez ikusi zizkioten baliokak eta hasi berri hartan irakasleari antzeman zizkioten trazak ezagutzeko ¹²⁹:

Dadas sus facultades intelectuales y su amor al estudio, fue una desgracia para la Provincia el que no pudiera continuar al frente de la cátedra, que empezó a regentar con visible aprovechamiento de los discípulos y en la cual hubiera llegado pronto a ser una lumbrera. Con su despejo y perspicacia, su imaginación exuberante y su memoria como se ven pocas, había atesorado ya gran caudal de conocimientos que sabía lucirlos con oportunidad y comunicarlos sin jactancia por medio de un lenguaje selecto y salpicado de hermosas figuras y ocurrencias originales.

Itxaropenik piztu zuen, hortaz, Arruti Irakasleak bere inguruan, egin ere gauzak ongi egiten zituelako, noski. Erriberriko irakaskuntzak ez zuen agortu, ordea, Arrutiren sormena. Hain zuzen orduantxe heldu zion indarrez bere poesigintzari. Artean ia dena erdaraz, baina 1913a izan zen euskarara jira egindako urtea, eta euskarazko bere lehen Sariak irabazi zituenekoa.

---

¹²⁸ Erriberriko komentuko artxiboa: *Album histórico*, 56.

¹²⁹ Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia: *Libro II de Defunciones* (1909-1936). 56. or.

Euskal olerkigintzarako sustapenak

Hortik aurrera, euskararen alorrera lerratzen hasi zen garbiki gure olerkaria, eta badugu horretarako tartean erabili ziren arrazioen albisterik, idazlearen lumatik ez bada ere, ongi ezagutzen zuen eta fraideen artean itzalik zuen norbaitengantik. J. Larrinaga historilariak gorde zigun bere paperen artean, Arrutiren idazlangintza euskarantz bultzatzeko Aita Roman Zulaikak idatzitako gutun bat ¹³⁰.

Zulaikak poetari aurrean jarri zizkion euskal lanerako arrazoiak ez dakigu zenbateraino zetozen bat Arrutik berak bere baitan zituenekin, baina oso hurbilekoak, eta beharbada, oso bereak ere, ez ote zituen gaude, geure aldetik. Horregatik, eta esango ditugun arrazoiengatik, hona ekarri beharrekoak dira :

Y metiéndome ahora a consejero, sin que nadie me invite, yo le diría a S. R. que en sus ratos de ocio, que por desgracia no serán pocos, se dé a meditar asuntos poetizables para encarnarlos en cincelados versos éuskaros.

En castellano abundan los poetas, la competencia es muy grande y por tanto difícil es sobresalir.

En éuskaro sucede todo lo contrario; sobre todo los poetas cultos son poquísimos, y tengo para mí que S. R. puede llegar a ser el rey de los versos.

Para esto debe escoger los asuntos aquellos que se acomodan a su genio. El Arbol de Guernica y las hazañas de los pescadores éuskaros desafiando los huracanados temporales de los mares del Norte, no me cabe duda, le sugerirían hermosísimos versos; así como también los asuntos bíblicos, vg. la Creación, el diluvio, etc. que aun no se habrán tratado por poetas vascos.

---

¹³⁰ Azterlan hau amaitutzat genuela, J. Etxeberriaren bidez eta A. Uribe historialaria eskuetatik jaso ahal izan dugu gutun honen berri (ik. "Larrinagaren Paperak", Uribe gordeak, Valladolidedeko komentuan, 1998). Zulaikaren gutuna 1914-12-29koa da, Erriberitik Forura bidalia.

Gutunaren datak badu esanahi biografikorik, aste gutxi batzuk lehenago iritsia baitzen Arruti Foruko bere erretiro-etxera, eta idazkiak balio are bereziagoa du sinatzailea, Roman Zulaika aizarnatarra, nor zen jakinik. Erroman ikasketak egindako Kantabriako lehen fraidea izateaz gain¹³¹, gutuna idaztean Probintziako Aholkularia zen eta gutunaren hurrengo urtean (1915) Probintziako Burutarako aukeratu zuten Arrutirekin batera Erriberrin irakasle lagun izandako hau¹³². Horregatik, hurrengo urteetarako ahots ofiziala zen, ba, poetarentzat Zulaikarena, bere hautapenetan (hizkuntzarenean ere) aurrera egin zezan. Baina ez diezaiogun kontakizuneko hariari aurrea har, Forura baino lehendik baitziharduen lanean Arrutik. Eta Nafarroa bera ez zen harrobi txarra horretarako.

Sorketa horretan ari zela, bere ikasle-garaietatik (1902-1908) eza-gututako Nafarroari begi berriekin begiratu zion atzerritik itzultzean. Aspalditxotik euskaltzaleturik zen, eta, nork daki, beharbada abertzale-tuta ere bai. Euskal Herri-Lurrekiko sentiera “Vestigios” poeman erakusten digu, zenbait bertotan Campion-en oihartzuna dirudien poeman.

Hizlari eta predikari

Hizlari bezala laster nabarmendu zen, nonbait, Aita Arruti, eta egokiera handiagoetan deitua ere izan zen, zenbait ospakizun bere etorriarekin apain zitzan. Horrela izan zen, Erriberrin ospe handikoa zen komentuko “Virgen del Cólera” deituaren 1913ko jaiari. Abuztuaren 26an, Gotzain-Meza izan zen eliza hartan, eta Arrutik bete zuen bertako prediku-egitekoa¹³³. Nafarroa bere alde kultural eta erlijiosoetan begiratzen zuen, bietan, fraide olerkariak.

Bestalde, maite zuen Euskal Herria, baina bere eta garaiko kezka kultural eta erlijiosoek eztenkatuta munduko beste herri eta lurraldeak ere gogoan zituen. Kantabriako Probintzian egokiera ere halakoa

---

¹³¹ Izatez bigarrena izan zen, baina handik etorruta, Kantabriako Probintzian urtetan irakasle gisa aritu zen lehenengoa.

¹³² *Homenaje 1935*: 39, 140. *Actas Capitulares II*: 125, 156. Arantzazun ikus daiteke Zulaikaren idazlanen albistea, Probintziako bibliografian. Lan bibliografiko estimagarria, batez ere Ameriketara egindakoa.

¹³³ Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album histórico* (=Kronika), 44. or. (1913-08-26).

zen, izan ere, hura: Probintzia hori orduan menturatu zen lehenengoz Erakunde bezala ez-kristau arrotzen Misio-ekintzetan sartzera (aipatu dugu lehentxeago zerbait). Txinako Ipar Shaanxi-ko (Shensi) Misio-barrutia hartu zuen Probintziak (1913). Horri ez-ohiko oihartzuna eman nahi izan zitzaion, eliz prentsa propioaren bidez, kristau-herria parte hartzera deituz. Euskal Herriko Elizbarrutiek ez zuten artean Misiorik, baina hemengo frantziskotarrek Misioak ezezik, Misioetako albisteak zabaltzeari ere ekin zioten, erdaraz eta euskaraz, Aitzol-ek hamar-hamabost urte geroago egingo zuenaren antzera ¹³⁴.

Shaanxi-ko Bikario-barrutia hartzean Kantabriak hara bidalitako lehen taldearen azken agurreko mintzaldia egitea egokitu zitzaion Erriberrin Arrutiri, 1913ko irailaren 30ean. Urte haietan, eta hartantxe hain zuzen, esanahitsua zen ospakizun hura. Lau ziren misiolari-taldea osatzen zutenak, M. Lz. de Aberasturi dulantziarra, M. Agirrezabalaga zarauztarra, P. J. Urdapilleta bidaniarra eta E. Gaubeka larrauritarra ¹³⁵.

Hitzaldia, nonbait, bero horietako izan zen: “El P. Antonio Arruti les dirigió una muy tierna y patética despedida”, dio Kronika ofizialak. Agian barroko samarra, pentsatuko du norbaitek. Ez dugu hitzaldiko testua ezagutzen, baina badirudi, ondoko datuen arabera, garai-ko giro eta errealitatea nahiko ongi ispila zezakeela hark.

Orduko usuarioen arabera, Txinara zihoana, behin-betirako joaten zen. Beste joan-etorririk gabeko bidaia izan ohi zen hura, familiartea eta lagunak, uste zenez, azkenekoz agurtuz. Arrutirentzat ere, agur hura azken adioa zen; ez zen, inondik ere, erretorika hutsa. Bere olerkietan bi lan utzi zituen olerkariak egun hartaz: erdarazko «Buen viaje» (birritan argitara emana) eta, beharbada, pertsonalagoa den «Adiskideari agur». Orduan azaldutako auresentipen eta bihozkada ondoko gertakariak birretsi baizik ez zituzten egingo.

---

¹³⁴ Horren lekukoak dira Kantabriako aldizkariak, baina baita euskal kulturako aldizkarietan frantziskotar ez-kantabriar batek, Eusebio Bengoak, *Euskal-Esnalea*-n idatzitakoak (1913-1919): ik. JOANNATEGUY, B./BENGOA, E. (1995): *Txinako berriak*. Donostia: EEE. Aitzol-enaz: ARIZTIMUÑO “AITZOL”, J. (1988): *Obras completas/Idazlan guztiak*. Donostia: Erein. I, 36-39, 141.

¹³⁵ Laukotearen argazkia: *El Eco Franciscano*. 1913.

Misiolari haietako bik misiolari-bizitza luzea izan zuten gero (Aberasturi, †1945; Gaubeka, †1967)¹³⁶, baina beste bi, handik urte gutxitara hilko ziren (biak ere 32 urterekin: Agirrezabalaga, †1917; Urdapilleta, †1920), eta ez gose, gerra eta estualdirik pasatu gabe¹³⁷.

Komentuan bai, baina herriarekin

Une hartatik aurrerako Erriberriko bizialditik ezer gutxi utzi digu besterik komentuko Kronikak: Eneritz (Izarbe Ibarrean), San Martin Unx, Erriberri bera, Oloritz (Orba Ibarrean), Galipentzu (Zangozaldean) dira ikustatu zituen herriak, une bateko edo besteko predikubetekizunetan¹³⁸.

Oro har, Erriberriko etxe hartan bizimodu pausatua egiten zen, eguneroko eginkizunak ziren nagusi, eta gorabehera eta aldarte handirik gabeko bizitza zen. Hori esaten da etxe-barruko kronikan ere. Eta etxea gobernatzeko agintarien buruhaustek ez ziren larriegiak. Bisitari Nagusiaren ondoko ohar honek fraideen txori-zaletasuna ere gogorarazten digu¹³⁹:

A fin de que la santa pobreza seráfica se observe con más puntualidad, se suplica que se tenga mucho cuidado en el uso de la pecunia [=dirua, alegia], y que no se tengan dos hábitos en la celda, y que se destierren las jaulas y los pájaros.

---

¹³⁶ Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*. 1913-09-30.

¹³⁷ Agirrezabalaga eta Urdapilleta-ren albisteak *Homenaje*-n ikus daitezke: 420 eta 431-432, eta *Apostolado Franciscano*-n: 1917, 278-279; 1918, 81; 1920, 130-131. Garaiko berrien arabera, ez dirudi misiolari hauek erabat arruntak izan zirenik, Urdapileta bereziki; hala ere, Arrizabalaga ez dugu aurkitu ahal izan Kantabriako Nekrologioan, baina bai *Homenaje*-n, fraide misiolari eta hildakoen zerrendetan (460 eta 473).

¹³⁸ Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*. 1913, Abendua; 1914, Otsaila; 1914, Ekaina.

¹³⁹ Aita Bisitaria hiru urtetik behin Erromatik izendaturik etorri ohi zen Nagusi ikuskatzailea zen; komentu-etxeetako eta fraideen arteko burubideak Erregla eta Konstituzioen arabera gidatzea zen haren zeregina. 1915ean A. Ozerin-jauregi zeanuriztarra izan zen egiteko hori bete, eta jasotako oharra egin zuena. Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Libro de Patentes*, 1893-1916: "Acta de la Santa Visita Regular", 174. or. (1915-04-09)..

Hala ere, 1914ko ekain-abuztuak ez ziren nolanhikoak izan Nafarroako Erriberan, eta Erriberrin batez ere. Arrutik bertatik bertara ezagutu ahal izan zuen hilabete haietako gatazka soziala. Odoltsua izan zen «corraliza» deituen borroka, eta komentu-barnean ere izan zuen oihartzunik.

Batez ere aurreko mendetik zetorren arazoa zen herri-lur edo lur amankomun haiena: mende hori arte, Nafarroako lurretako erdia baino gehiago Koroa eta herriena izan zen, baina desamortizazio zibilak egoera juridiko nahasi eta herritik herrira aldakorrak sortu zituen, gehienetan herritar xumeen kaltetan. Besteak beste, Erriberri (Olite) eta Tafalla izan ziren «corralizen» borroka herritarra oso ozpinduta ezagutu zutenak. Izan ere, Erriberrin 6.000 hektarearen jabetasuna galdu zuen herriak. Herriko auzo-lagunak beren eskubideak berreskuratu nahirik zebiltzanean, Indar Armatuaren esku-hartzeak lau herritarren heriotza ekarri zuen, Erriberrin (1884).

Borroka sozial hartan fraideak ez ziren herritik guztiz arrotzak izan. «Corralizak», gutxi batzuen eskuetara pasatu zirenean, gosea ere nagusitu zen familia anitzetan, eta herriko neska-mutikoei komentu-atarian eman izan zitzaien jaten («la folla» zeritzanera 50en bat ume-gaztetxo biltzen omen ziren han: babarrunak, dilistak, barbantzuak, urdaia, okela... eramaten zituen bakoitzak bazkal-afarietarako). Eta, laguntza honekin batera, predikuak ere izan zuen ezinegon haietan bere lekua, herritarren arteko itzala eta justizia eskatuz (Aita F. Aztiriaren 1887ko sermoiak gogoratu izan dira)¹⁴⁰. Hala ere, 1907tik aurrera okerrera egin zuen egoera sozial hark, eta ondoko Tafallan une estuak bizi izan ziren.

1914an, Erriberri izan zen berriz ere gatazka sozial gordinenaren eskena-tokia: ekainetik abuztura luzatu zen une larri hura, herrian bertako bizilagunen artean borroka eta gorrotoak piztuz:

---

¹⁴⁰ Ik. L. ARIZETA (1981): "Las corralizas y la «folla»", in: *Cant. Franc.* XXXIX, 1981, agosto, 211-212.

En junio de 1914, algunos vecinos de Olite se amotinaron y apedrearon la casa del corralicero Demetrio Martínez de Azagra, influyente político conservador, diputado foral (1900-1905), alcalde de Olite, Tafalla y Pamplona [...], gobernador civil de Oviedo (1920) y secretario-consejero del "Crédito Navarro" ¹⁴¹.

Zalantzarik gabe, Arrutik bazuen herri xumearekiko sentiberata-sunik, eta beraren olertian alde sozialak historia pertsonaletik argitzean, Oikiako baserriko eskarmentuaz gain Erriberako gertakariok ispilatzen duten giroa ere gogoan hartzea ongi etorriko da, izan ere Erriberriko komentua ez baitzen aste haietan herritarren sufrikariotik guztiz urrundurik zegoen irla galdu bat. Horregatik, etxe-barneko bizimodu laua kontatu ostean, ondoko ohar hau aurki dezakegu kronikan 1914ko abuztuaren 3an:

Nota bene. De 6 a 7 de la mañana la Guardia Civil hizo tres muertos de los paisanos amotinados desde toda la noche anterior con motivo de las «corralizas». Una de las víctimas fue el vecino Fermín Armendáriz; era fervoroso terciario, y el día anterior estuvo hasta las 8 1/2 de la noche haciendo las visitas de la Pociúncula en nuestra iglesia. Requiescant in pace. ¹⁴²

Gaixoak behartuta

Hori gertatu baino egun batzuk lehenago irten zen Arruti Erriberritik, baina gorabehera haiek lehendik zetozen, eta olerkariak aukerarik izan zuen herriko ezinegonak ezagutzeko, berehala halako

---

¹⁴¹ HUICI URMENETA, V.; SORAUREN, M.; JIMENO JURIO, J. M. (1982): *Historia contemporánea de Navarra*. Donostia: Txertoa. 115. «Corralizen» historia soziala laburki ezagutzeko, ikus, liburu berean, 111-116. or.

¹⁴² Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album histórico* (=Kronika), 64. or.

puntutaraino helduko zen gatazka alegia. Kronikariaren hori irakurri-ta, pentsa liteke, ba, fraideek zerbait berena bezala bizi izan zutela egoera, etxe-etxeke familiak sofritzen ikusita eta hirugarrendar bat ere Goardia Zibilak hilda ikustean ¹⁴³.

Erriberriko bizialdiaz esatekoak bukatzean, Arruti irakasleaz dakizkigunetan bada zer zuzendu. Inoiz esan izan da, Arrutiren Erriberriko irakastaldia hiru ikasturte osotara zabaldu izan zela ¹⁴⁴, baina ez da hori albiste zuzena. Erriberri-ko Kronikatik dakigu argi, 1914ko abenduaren azkena baino lehen utzi zuela komentu hura ¹⁴⁵. Eta lehenago ere: ikasturtea amaitzean, Zarautzen egin zuen egonaldia bat, 1914ko uztailetik azarora, nobizioen inguruko zereginen bat esku artean zuela, azkenik esango diren arrazoiengatik Forurako irten zen arte ¹⁴⁶.

Liburutegia (1914): Euskalgintzarako deiak

Eskueran zituen lanabes pertsonalak Erriberri utzi, berarekin eramanez, edo beste gisa batean eratzeko parada eman zion Arrutiri etxe-aldaketak. Lanabes horien artean zeuden, noski, hain bereak eta maiteak zituen liburuak. Larrinaga-ren paperen artean ageri da gure

---

¹⁴³ Gogoan ez duenarentzat esan dezagun “Hirugarren Ordena” eta “hirugarrendarrak” indar oso-betean zegoen eliz erakunde kalekoa zela, frantziskotarrek herritar laikoen artean zuten hegala, Leon XIII.ak sustatu eta indarberritua, eta Euskal Herrian orduantxe indarrak handiena zuena. Testuinguru horretan, botere politikoaren gehiegikeriok onartezinak bilakatzen ziren karlismo heritarrarentzat bezala erreformismo katolikoarentzat (ik. Huici Urmeneta et al. 1982: 107-111).

¹⁴⁴ Tolosako Komentuko Kronikak hola dio (19. or.): “Vuelto a la Provincia explicó su asig-natura 3 años en Olite (1912-5)”. Eta etxe bereko (eta esku bereko) Hildakoan Liburuan gauza bera errepikatu zen: “Vuelto a la Provincia desempeñó la cátedra en el convento de Olite tres cursos”.

¹⁴⁵ Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*. 1914-12-31: “Estado de la Comunidad el día 31 de Diciembre de 1914”. Lehenago ezarritako fraide-zerrendatik, besteak beste, Antonio Arruti kendu behar dela dio. Honetaz Benito Mendiak emandako albisteak, inondik ere, hau du iturritzat (*Homenaje 1935*: 140).

¹⁴⁶ Zarauzko Komentuko Artxiboa: *Album histórico* 1915-1934 (=Kronika), 114. or: “el año 14 estuvo en Zarauz (de Julio a Noviembre), al frente del Estudio de los novicios (?)”.

idazlearen liburu-zerrenda, etxez aldatzean alerik galdu gabe gauzak zuzen eramn zitezen egindako katalogoa¹⁴⁷.

Fraidearen liburuak

Komentuetan beti zaindu izan da, edo legeek araututa egon izan da behintzat, liburuen mundua. Hezkuntza iraunkorrerako tresna bezala ikusi izan direlako, Ordenako tradizio kulturalari eutsi nahiez, edota eguneroko eliz lanetan betiere liburuak guztiz premiazko ger-tatu ohi zirelako (prediku-lana, kristau taldeen gidaritza, etab.). Are nabariagoa da liburutegiak irakaskuntzaren esparruan ezinbestean izan duen lekua, ikasleentzat bezala irakasleentzat ere.

Gizonezkoen Ordena eta komentu frantziskotarretan liburutegien eta liburuen eraketa eta erabilera legeetan arrekusita zeuden, Arrutiren garaietan ere. 1914an indarrean zeuden legeek zera zioten¹⁴⁸

277. Ordenamos que en cada convento destinen los Superiores un local y lo provean de libros, para uso y utilidad de los Religiosos, en aquella cantidad que pareciere necesaria, teniendo en cuenta nuestro estado y lo que permitan las limosnas.

---

¹⁴⁷Larrinaga-ren paperak (A. Uriberen artxiboan. Valladolid-eko komentuan): "Inventario de los libros que ha dejado en Olite el R. P. Arruti". Hemen esango direnek agiri honetan dute beren oinarria, besterik adierazten ez badugu behintzat. A. Uribe eta J. Etxeberriari esker, eskuetara etorri zaidan idazki honek 1915-05-14eko data du, eta Aita Luis Ahedo-k sinatuta ageri da. Badirudi, zerrendak, eraturik dagoen bezala, alde batetik Arrutiren liburuak beronentzat gordetzeko xedea zuela (Foru-ra bidaliz edo), baina, era beretsuan, Erriberrin Eskritu Santuak irakatsi beharko zituzten beste irakasleentzat ere partez bederen gorde nahi izan zirela eta, osatua ere izan daiteke berau. Hala ere, zerredak dituen oharretan (adiskidetasunak eraginda, eta Arrutiren osasun egoera pertsonala ere gogoan izanik) somatzen da jabearekiko halako begira-mendu bat. Izan ere, fraideek zituzten liburuen "jabetasuna" beti baitzen nolabaitekoa ("de simple uso", "de uso personal" zirela esan ohi zen, teorian behinik behin). Dena den, hemen interesatzen zaiguna zera da: 1914rako, idazleak bere ingurura bilduta zuen liburutegia nolakoa zen jakitea, eta Arrutiren bilakaera literarioan berorrek izan zezakeen eragina aztertzea.

¹⁴⁸(1914): *Regla y Constituciones Generales de los Frailes Menores*. Sevilla. 74. Frantziskotar kaputxinoen arteko Liburutegien historia ezagutu nahi duenak, ik. *Lexikon capuccinum*, s. v. "Bibliotheca".

278. *La biblioteca se ha de encargar a un religioso idóneo, que cuide diligentemente de los libros [...] y vigile para que no los lleven de allí, sin apuntarlos en el registro correspondiente.*

279. *El Guardián con su Discretorio [komentuko Kontseiluak] cuidará de que se invierta cada año en la conservación y aumento de la biblioteca la parte de las limosnas del Convento determinada por el Definitorio [Probintziako Kontseiluak, alegia].*

Arau orokor horien barnean, tokian tokiko premia eta ohiturek, ordea, beren lekua zuten; eta batez ere fraidegaien Ikastetxeetan, bertako irakas-egitekoen zerbitzura egokitu beharra zegoelako, molde ezberdinetako liburutegiak aurki zitezkeen. Hau zen urte haie-tan Erriberri eta Arantzazuko kasua. Azkenik, frantziskotarren artean beti bizirik egon da, arau orokorretan ito gabe, fraide bakoitzari erraztasun mugatu batzuk, bederen, emateko joera.

Hau guztia gogoan hartuz, hona, ba, komentu barneko liburu-tegi-moeta ezberdinak zeintzuk ziren:

a) Komentuan bertako liburutegi orokorra: etxeko guztiei eskainia, klerigo eta laiko, gazte eta zahar, ikasle eta irakasle, predikari eta aitor-entzule. Hezkutza pertsonal orokorrerako balio izaten zuen horrek, eta pastoraltzako zereginetarako bereziki. Bere aparteko gela izaten zuen honelako liburutegiak, eta “Komunitatearena” zela esan ohi zen, eta etxeko Nagusien eskuzabaltasunak, ardurak eta baliabide ekonomikoez lagundu edo oztopatzen zuten honelako libu-rutegiaren garapena.

b) Irakaskuntz liburutegia. Ikastegi Nagusietan, ordea, liburutegi orokorretik at (edo batera) besterik ere behar izaten zen: Irakasleentzako liburutegia. Honek bere Irakasle arduradun orokorra izan ohi zuen liburuzain bezala, eta beronen kabuz nahiz gainerako Irakasleen aholkuz bideratzen ziren erosketak. Horretarako aurrekon-tuak oso murrizak izan ohi zirenez gero, lanik franko ematen zuen honelako “Irakule-Liburutegia” deitu hau argitalpenetan eguneratu-rik edukitzeak.

c) Irakasle kezkatuenek, edo ikasketak bukatu berriak zituztenek, premia larrikiago sentitu ohi zuten liburu-kontutan: jakitez egunera-tuta egon nahi zuenak ez zuen aski aurreko biblioteka horrekin, eta ahal zuelarik, handik edo hemendik ongileren baten eskuetatik laguntzaren batzuk jaso, eta bere irakasle-liburutegi pertsonalagoa hornituz joan ohi zen, esku artean zuen jakite-alorra hobeki zaintzeko. Hau izango da Arrutiren liburu-katalogoan ere ikusiko duguna. Honelako liburu-bilduma Irakasle bakoitzak bere gela-lantokian gorde ohi zuen.

d) Azkenik, fraide bakoitzak -Irakasle izan ala ez- bere zaletasun eta premia pertsonalagoak ere izan zitzaizkeen, eta behar ziren baime-
nekin, zilegi zuen liburu-sailtxo bat bere gelan izatea. Hau zen, hain zuzen, bakoitzaren liburuarte libreena, norbere hautapenetatik jaiotako. Gisa honetako liburuak ere ageri dira Arrutirenean.

Pentsa daitekeenez, Irakasle zirenek erraztasun eta baliabide ero-soagoak izan ohi zituzten, liburutegia bere premia eta gogoetara mol-datzen. Baina horrek ez du esan nahi, garaiko frantziskotarren artean erraztasun hauek lar luzatzen zirenik. Aitzitik, badakigu ez zela hori beti samurra gertatzen Irakasleentzat ere.

Horregatik, Aita Ahedo irakaslekideak 1917an, artean, zailtasunak zituen Forura liburu denak bidaltzeko (Arrutirenak izan arren, berak ere irakaskuntzarako behar zituelako, noski)¹⁴⁹:

No le envío ahora “L’œuvre des Apôtres” ni el comentario de Fillion a los Evangelios y Actos, porque, como sabe V. R. no tengo otro comentario -ni esperanzas de tenerlo- a los Actos que el de Camerlynck. Si algún amigo espiritual pusiese a mi disposición algunas liras, lo primero que procuraría sería una obra de esa índole. Así que, “patientiam habe in me et omnia reddam tibi”, si V. R. no se determina venir a exonerarme...

---

¹⁴⁹L. Ahedo-ren gutuna (Erriberri, 1917-04-14). Larrinagaren Paperetan (ut supra). Gutunean Erriberri itzultzearenaz esaten den hori, badirudi bizirik zegoela Erriberriko Irakaslegoaren artean (edo, gutxienez, gogo hori adieraziz sustatu nahi zutela Arruti bere lagunek), zeren gutun berean ageri baita beste hau ere: “... le devuelvo centuplicados sus saludos y le conjuro en mi nombre a que se dé prisa por volver por estas regiones [Nafarroako Erriberara, alegia]”.

Horiek horrela, eskutizketatik ikus dezakegu Arrutik nola zaindu nahi izan zituen bere liburuak, kasu batzuetan haien nondik norakoak zelan joan ziren ere begiratzuz¹⁵⁰. Altxor hura ez zuen galdu nahi izan, kultur gizon eta Irakasle saiatu bati zegokionez.

Irakaslearen liburuak

Arrutiren liburutegi pertsonaleko katalogoa hamaika sailetan banatuta ageri zaigu. Horietako liburu batzuk Erriberrin geratu ziren behin-betiko (batez ere bertako irakaskuntzarako premiazkoak izan zitezkeelako, noski); gainerakoak (oro har, baina ez den-denak) Forura bidali zitzaizkion. Liburutegi pertsonal horretako sailak hauek ziren, zerrendak dioenaren arabera:

- I. Eskritura Santuari sarrerak.
- II. Historia eta Geografia Sakratuak. Arkeologia.
- III. Bibli iruzkinak.
- IV. Testu biblikoak.
- V. Gramatikak eta Hiztegiak.
- VI. Teologia Dogmatikoa eta Morala.
- VII. Aszetika, Hagiografia, Liturgia, etab.
- VIII. Euskal Literatura.
- IX. Literatura.
- X. Hainbat argitatalpen solte.
- XI. Eranskina.

---

¹⁵⁰ Ahedo-k honela idatzi zion hiztegi-gramatika alemanak zirela eta: "No puedo encontrar su gramática y diccionario alemanes; en mi celda no han estado nunca y es posible que mientras los libros de S. R. estuvieron en la celda de las revistas [oharrean: época en que fueron muy curiosos...] o en la del P. Salinas, algún aficionado al tedesco los haya añadido a su peculio. He preguntado a varios pero no me han dado razón. Fr. Segundo que se dedica algo a esa lengua usa mi gramática y diccionario"

Ikusten denez, eliz kulturari loturiko hautapenak dira bilduma horretan ageri direnak, eta zehazkiago bere irakaskuntzari zegozkion argitalpenak, batik bat. Biblia eta beronen inguruko Zientziek lehentasun osoa dute. Eta hor, biblizale batek nahitaezkoak zituen kultura ezberdinetatik dastatzea suertatu zitzaion Arrutiri, kultur mundu zaharretatik bezala iker-mundu modernotik, betiere tradizio katolikoaren barnean.

Lehenik, Bibliako testua bera zuen ikaslan eta irakaskuntzaren harrobi eta gaia, eta molde ezberdinetako baliabideak ikusten dizkio-gu. Vulgata latindarra ondoan du, noski (Fillion-en edizioan), baina jatorrizko testuetara ere joan beharra dauka, nahitaez: Kitell-en *Biblia Hebraica*, eta *Eclesiasticus hebraice*; Bibliako bi Itunak, Zaharra eta Berria, ondoan zituen grekoz (Loch, Nestle), eta itzulpen ingeles bat ez zitzaion falta: *Holy Bible*.

Oro har, ez da ahantzi behar esan duguna: Irakaslearen liburute-gia ez zela bere gelakoan amaitzen, eta etxeko beste liburutegietatik horni zitekeela edozein Irakasle bezala. Alde horretatik, pentsa daite-ke norberaren zerrenda hau beste haietan falta zirenen hutsuneak betetzeko zela, edo azken orduko berritasunak biltzeko, edo norbera-ren hobespenak asetzeko.

Teologo biblizaleen arteko kultura eta trebakuntzak beti eskatu diete berezitu hauei hizkuntza zahar eta modernoetan prestatuago iza-tea (ikus dugu Erromako ikas-egitarauan hori): aramiera, hebraiera, grekoa, latina, baina baita alemaniera edo bestelakoak ere. Horregatik, Arruti hiztegi eta gramatika multzo batez inguratutik ikusten dugu, bere liburutegian: ingelesa (Bustamante, Pavia), fran-tsesa (Boselli, Tanty) , italiara (Melzi) eta alemaniera (Enenkel, Ruppert) ondoan ditu, antigoaleko beste haiek ahantzi gabe (Zapletel eta Leopold: hebraiera; Gismondi: siriera; Wilke eta Fuschi: grekoa; De Miguel: latina).

Hizkuntzen lanabesekin batera, Bibliarako sarrera gisako aurkez-pen-lanak zeuden, eta daude. Honelakoek, gutxi asko, egon behar zuten Liburutegi orokorrean ere, baina ez gara sartuko garaiko irakasle-liburutegi orokorraren xehetasunak bilatzen. Frantses, italiara eta latinezko argitalpenek osatzen dute, esparru honetan, Arrutiren liburutegi pertsonala (Cornely, Chauvin. Jacquier, Vigouroux,

Bonacorsi, Belli). Badago, gainera, autore espainolen batena zen eskuliburu edo sarrerarik: *Manuale Isagogicum* (Caminero), *Crítica y Exégesis* (Murillo), *Manual de estudios bíblicos* (Lago González).

Sarrera orokorren ondoan, iruzkin monografikoak ere baditugu tartean: Ebajelioei buruzkoak (Liagre, Ceulemans, Corluy, Fillion, Camerlynck, Estio, etab.), San Pauloren idazkiei eskainiak, Salmutegiari buruzkoak, etab. Bibliako testuetara hurbiltzeko lanabes hurbilak ziren iruzkin moderno hauek.

Biblizialeek garrantzi handia eman izan diote, bestalde, Zientzia Lagungarriei, eta Arruti ere tradizio horretan sartuta zebilen: Antzinateko Historia, Geografia eta Arkeologia ez zituen arrotzak. Testamentu Zaharreko Historiari arreta berezia jarri zion, nonbait, eta baditu horrelako bi Historia (Pelt), Testamentu berriko beste batez osaturik (Gigot).

Hau dena, noski, irakaskuntzari begira bildutako bibliografia zen; baina, aldi berean, Irakasle ez-ezik fraide eta predikaria izan zen Arruti, eta hein batean pastoraltzan sartutako apaiza. Bizitza erlijiosoari dagozkionak beti izan dituzte eskueran fraide gazteek, beren hezkuntzako baliabide bezala, eta gure idazlearen kasuan ez dira falta horrelakoak: otoitzerakoak (Breviarioa, zeremoni liburuak), edo erlijioso burubideaz zihardutenak (Catalá Ferrando: *Tratado de urbanidad religiosa*).

Frantziskotar literaturak erlatiboki leku franko zuen Arrutirenean: hasteko, hagiografiak (S. Bonaventura, S. Bernardino, S. Antonio, etab.), eta gero, frantziskotarren izpiritualitateko obrak: *Arte de servir a Dios* (Alonso de Madrid), *Manual de vida perfecta* (Juan de los Angeles). Penintsulako tradizioari loturik dago, beraz, Arrutiren alde hau, baina urrunagoko iturrietara jo zuen zarauztarrak apaizgoari buruz gogoetarik eskuetan izateko: *The eternal priesthood* (Edward Cord).

Gehienbat iraganeko tradizioen bati begira zeuden liburuon artean, badugu, azkenik, Arrutiren egun-egunetako arazo teologiko latz baten oihartzuna duen obra bat ere, garaiko Modernismo deituari dagokiona, alegia: Lemius-en *Catechismo sul Modernismo*, hain zuzen pentsamendu horren Entziklika kondentatzailearen idazlearena. Honen ondoan, gainera, Teologia Dogmatikoari zegozkionak

ere bazituen, garaiko izen guztiz klasikoak: Denzinger, Mazzela, Billot, Minges, etab.

Liburutegi honek Arrutiren zenbait kezkatara eta lan egiteko mol-
detara garamatza zuzenean, eta lorratzik bada hor idazlearen mundu
intelektualeraino hurbiltzeko. Baina, bestalde, Euskaltzaletasun azkar-
tu batera nola iritsi zen jakiteko parada ere badugu liburutegi horretan.

Euskaltzalearen liburuak

Bistan da, urteen buruan euskaltzaletuz joan zela Fr. Antonio
Arruti, eta horren aztarnak eta emaitzak ere haren idazlanetan ageri
dira, garbiki. Zoritxarrez, ezer gutxi genekien zuzenki, horretan bizi
izandako ibilera intelektulaz. Liburuok lagun diezagukete horren
albisteak hobeki osatzen.

Bere bizitza gizartera irekitzera zihoakion unean (1907an apaiztu
ondoren), Arantzazun eman zioten lehenengo bere lantokia, eta
urtebeteren buruan Erromarako bidea hartu zuen Arrutik. Ikusi dugu
hori dena. Itzultzean, Erriberrin izan zuen bere egoitza, eta berehala
gaixoturik, oso komentura bildu behar izan zuen. Arrutik ez zuen, ba,
garaiko euskaltzalegoarekin harreman zabal eta jarraitua izateko
aukera handirik izan. Hala ere, ukan zuen Txomin Agirre-rekin
hurbiltasunen bat, eta irabazitako Sariak eman zioten abagunea
gutun-bidezko harremanik izateko: hori izan zen, zalantzarik gabe,
ingurutik jasotako sustagarririk onenetakoa. Baina eskutizketa
hartatik huskeria bat da guri iritsi zaiguna.

I. López-Mendizabalen gutun bi ezagutzen ditugu. Honen
lan lexikografikoaz arduraturik zebilen, nonbait, Arruti, eta argitara
aurretik ere agertzeko zen hiztegiaren albisteak eskatu zizkion
Ixaka-ri. Artean ez zuten, lehenengoan, elkar ezagutzen (1916ko
udaberrian edo)¹⁵¹. Urte hartan bertan, ordea, *Apostolado Francis-
cano*-n argitalpen hari egindako kritikagatik eskerrak emanez eta

---

¹⁵¹ López- Mendizabal, datarik gabeko gutuna (Larrinagaren Paperetan). 1916an argitara
emandako ondoko hiztegi honetaz dihardute, noski: LOPEZ MENDZABAL, I.; BERA,
E.M. (1916): *Diccionario Catellano-Euskera. Euskal-Erdel-Iztegia*. Tolosa.

argibide lexikografikoren bat eskainiz idatzi zion tolosarrak olerkariari, urrian. Ikusten da, ba, honek euskara lantzen ziharduela betiere, bere Foruko erretiroan.¹⁵²

Garaiko hiztegi berri handia ere, Azkuerena, Arrutiren liburutegi pertsonalean zegoen, eta honelako liburuak eskuratzeko norberak egin behar izaten zuen ahaleginagatik argi dago lan-tresna beharrezkotzat zeukala hiztegi hau idazleak¹⁵³. Pentsa daiteke familiarterko ongileren batek edo ordaindurik eskuratu ahal izan zuela bi liburukitako obra eder hori.

Gainerakoan, euskarari buruzko edo euskarazko liburutuan ez zen asko liburutegi pertsonalean zegoena¹⁵⁴. Berriz ere hizkuntza idatzi arautu baterako lanabesa dugu bat (Etxaidek aurrizki-atzizkiei eskainitako lana: *Subfijación, prefijación*, etab.), eta López-Mendizabalen *Manual de conversación* (1908an argitarara emana).

Euskal literaturatik lau obra dira bakarrik bere gelarako eskuratu ahal izan zituenak: Arrese Beitiaren *Ama Euskeria [ren liburu kantaria]* obraren argitalpen bat¹⁵⁵; Lardizabal-en *Testamentu zar eta berri-co condaira*, Orkaiztegi Tolosan argitaratua (1908), eta Emeterio Arrese-ren *Nere Bidean*, López-Mendizabalen etxetik aterea (1913). Garaiko nobelagintzatik, Tx. Agirrerren *Garoa* ez da ageri Arrutiren gelako apaletan, baina bai *Kresala*, Durangon 1906an kaleratutakoa. Ikusten denez, olertiarekin batera hitz-lauzko lanek ere beren lekua zuten berariazko liburu haien artean.

---

¹⁵² López-Mendizabal, 1916ko Urriaren 9ko gutuna (Larrinagaren Paperetan). *Uztargi* ('ostadar') eta *txerren* ('deabru') poeta kritikariak aurkitu ez bazituen ere, liburuan zeudela adierazten zion Ixakak Arrutiri.

¹⁵³ Azkueren hiztegia 1905-1906. urteetan kaleratu zen. AZKUE, R. M. (1905-1906): *Diccionario vasco-español-francés/Dictionnaire Basque-Espagnol-Français*. Bilbao [Tours].

¹⁵⁴ Liburutegi pertsonalaz gain, Arrutik komentuetan eskura izan zitzakeen liburuak ezagutzeko fraide-etxeetako (batez ere, Erriberri, Zarautz eta Forua izan beharko genituzke gogoan) garaiko euskal bibliografia aztertu beharko litzateke. Baina, urte asko da handik hona iragandakoa, eta liburutegiok ere harat-honat franko izan dute, garaiko biblioteketako egoera errealak ezagutzeko.

¹⁵⁵ Katalogoak *Ama Euskeria* aipatzen du, horrela soilki, liburu bezala, noski.

Liburutegi pertsonal honetan, kopuruak baino munta handiagoa du, noski, hautapenak, zeren eta komentuko beste liburutegietan halakorik ez zegoelako, norberak premiazkotzat ikusten zituen obrak eskura izatea baitzen liburu-hornikuntza honen xedea. Gutxi ziren Arrutiren euskal liburuak, baina, uste dugunez, ez arretarik gabe aukeratuak. Ohartzekoa da, adibidez, nola aukeratutakoen artean zegoen (euskaraz ere bai) Arrutiri berari zegokion jakitate-esparru berezitua (historia bibliokoarena, esan nahi da), hain zuzen Lardizabalen aipatutako liburuaren bidez.

Gisa berean, luma-gizonak premiazkoa zuen gaztelaniazko literatura ere, eta bada, hortaz, erdal literaturako liburu-multxo bat. Trueba da lehen tokia duena, eta han zeuden honen *El Libro de las montañas* eta *El libro de los recuerdos*, besteren artean (Arrutirenean Trueba-ri legokiokeen lekuaz iruzkina Azurmendi-ren epilogoan itus daiteke) eta ondoren datoz Penintsulako beste idazle batzuk, 1998ko Belaunaldira iritsi gabe: Pereda, Zorrila, Valera, Selgas, etab.

Hori horrela, egunekotasun bibliografiko horretan, azkenik, hizkuntza ez-ofizialen arrakastari ere erreparatu zion Arrutik. Oso garaiz ageri zaigu horretan interesaturik, Verdaguener-i egindako aipua eta itzulpena 1908koak baititu (“La noche de la Inmaculada”).

Handik urte batzuetara, Orixek Mistral-en *Mireio* itzuli zigan euskarara, baina hori 1930ean izan zen. Arrutik, 1914an beranduenik, bere eskuetan zuen J. Verdaguer-en *Canigó* poema, jatorrizko hizkuntzan. Halako lanetatik hizkuntza gutxituek izan zezaketen garapen-bide jasoaz komentziturik zegoelako, edo berori ezagutu behinik behin egin gura zuelako, erosi zuelakoan gaude. Ez zegoen, beraz, gaztelaniari begira bakarrik. Gaur egun Arantzazun dagoen *Canigó*-ren alea da, seguraski, Arrutiren eskuetan izandako bera, Erriberriko zigilua baitarama.

Esan beharrik ere ez dago, kanpoko idazle maisuak bilatu baldin bazituen, euskaldunak ere begiratu zituela aldi berean. Eusko Pizkundearen barnean, Arrese-Beitiaren *Ama Euskeriari azken agurrak* ezaguna izan zen, Abadiaren literatur lehiaketetan lehen Saria eraman zuena (Hegoaldean egindako lehenengo Sariketan: Elizondo, 1879); gerora, olerki honek eman zion Arrese-Beitiaren poema-liburu antologikoari izenburua ere, hain zuzen, Campión-ek

bere aintzin-solasez horniturik aurkeztu zuen edizio hartan: *Ama Euskeriaren liburu kantaria* (1900)¹⁵⁶.

Balio bikoitza zuen, inondik ere, Arrese-Beitiaren edizio horrek Arrutirentzat: poesia landu baina aski herritarraren doinua zegoen otxandiar honen bertsoetan (Arrutirengan ere garbiki ageri zaigun joera herritarra, alegia), eta edizioak Campi3n handiaren ahotsa zekarren, gainera, hitzaurrean. Eusko Pizkundeko izpiritu euskaltzalea ez zegoen, ba, urrun Arrutiren irakurgai hautatuetatik.

Gure poetarentzat, literatur obra klasikoetako balioak ere maite zituenarentzat alegia, Campi3n-en lehen pasarte hau dei akuilatzaila izan zitekeen («Felipe de Arrese y la poesía popular baskongada» hitzaurrean):

Privado el baskuenze, como todos los idiomas espa3oles, a excepci3n del castellano, de estado civil; arrinconado por el proceso hist3rico, en pobre y áspero territorio que dos famosas naciones absorbieron; reducido a ser 3rgano de comunicaci3n puramente familiar de unos montañeses, para quienes el dilema de la lucha por la existencia se planteaba en toda su escueta brutalidad, fue imposible que aquella lengua, hermosa cual pocas, se engalanase con las preesas de rica literatura. Era de ello culpable la capacidad poética de la raza? De ninguna manera: Erzilla, de bermeana sangre, aunque por ventura naciese fuera del solar paterno, demostr3 que los bascongados eran de «cabeza 3pica».

Ondoko orrialdeetan, euskal Literatura eder baten bideragarritasuna frogatzen ahalegindu zen Campi3n: juxtu, Arrutik behar zituen arrazoiak emanez. Herriak herri bezala, eta euskaldungoak, baldintza sozio-historiko egokiak izanez gero, asmatuko dute, bai, hizkuntza Letra Ederren Parnasora igo arazten, esan nahi du Campi3n-ek. Euskararen egoera Historiatik argitzean, aitzinsolasgileak zera gehitu zuen:

---

¹⁵⁶ Ik. ARRESE BEITIA, F. (1900): *Ama Euskeriaren liburu kantaria*. Bilbon: Jos3 Astuyren Moldetegian.

Nos faltó un escritor que, como dijo Macaulay de Dante, adivinase que el dialecto de los villanos encerraba la energía y la precisión necesarias a producir una obra magestuosa y duradera. (21. or.).

Batez ere kultur mundutik zetorren ahotsa zen Campión-en hori, baina, horrelakoen ondoan, urte haietan alderdiak ahots politikoagoz aldarrikatzen ari ziren euskaldungoaren eskubideak. Arrutirenean badago horren oihartzuna den lekuko jakin bat. Aztertuko dugu berehala puntu hau.

Gure ikerketaren jardunean, azken orduan, poetaren liburu-katalogoa eskueran izan dugun arte, idazlearen testuetako aztarnei jarraikiz ikusi diogu euskararekiko jarreran hizkuntz abertzaletasun molde batera iritsi zela. Baina, ildo horretan, ez dugu guztiz argitu ahal izan Arrutiren bilakaera ideologiko-linguistikoaren azken arrazoi pertsonalak non egon zitezkeen.

Orain uste daiteke Zulaikak aipatu izan zizkion arrazoi instituzional-kulturalak nahiko erabakiorrak gertatu zitzaizkiola bere idazle-ibilera horretan: alegia, euskalgintzan literatur hutsuneak bete beharra, Ordenaren ohorea, arrakasta pertsonala, Nagusiengandik horretarako izan zezakeen itzala. Baina zer entzun ote zuen, edo zer esan ote zitzaion bestelako tokitatik?

Fraideartetik kanpo, Gregorio Mujikaren *Euskal-Esnalea*-k ugari eman zituen euskal sorkuntza literarioaren aldeko arrazoiak (1908-1930), eta Arrutik ez zien entzungor egingo, uste dugu, bere olerkiak halako adeitasunez jaso eta argitaratzen zizkioten lagunei; baina ikus dezagun urte beretsuetan indarrean zetorren hizkuntz abertzaletasun politiko-soziala nondik heldu zitzaion Arrutiri.

Liburutegiko zerrendari so eginez, segurtasun osoz esan daiteke Arana, Campión eta beste hizkuntz abertzaleen mezuak zuzenean iritsi zirela Arruti-renganaino. Ez dugu autore horietako bakoitzaren obra zenbateraino ezagutu zuen jakiteko biderik; baina baliotsua da, honetan, K. Eleizalde-ren obra bat gelan esku-eskura izan zuela ohartzea.

Jakina denez, Eusko Pizkundeko abertzale teorikarien artean ez zioten denek hizkuntzari leku bera eman beren azalpenetan. Arruti

hizkuntzaren aldeko garaiko literatura politiko osoaren jakitun ez izan arren, eskasenean ere zenbait horrelako lan ezagutu zuela behintzat badakigu. Norabide berean, galde daiteke jeltxide sabindarren hizkuntz abertzaletasunarekin (abertzaletasunean hizkuntzari pisurik larriena eman zien haiekin, alegia) nolako hurbiltasunak izan zituen.

Hain euskal liburutegi murritzean, eta hertsiki hautatuan, poeta honek eskuetan zuen halako obra L. Eleizalderen *Raza, Lengua y Nación vascas* (1911) izan zen. Besteak beste, ez dezagun ahantz, Alderdiko ortodoxoena izan gabe, Belaustegigoitia arabarrarekin batera, Eleizalde (1878-1923) bergarra delako euskaltzaletasun jeltxidean Aranarengandik zetorren mezuari Alderdian eta euskal gizartean bide eman ziotenetako teorikari eta sustatzaile saiatuena¹⁵⁷.

Eleizalderen bizitzako lan intelektual eta politikoa Arrutiren urte ber-beretan ezarri behar da (1910-1920), eta horren barruan, matematikari honen lanetan, euskararen aldekoek lekuri behinena izan zuten.

Euskararen defentsari bere funts sozio-politiko emateko aipatu dugun liburu hori idatzi zuen, lehendabizi, eta 1914an *Países y razas. Las aspiraciones nacionalistas en diversos pueblos* izan zen Eleizalderen bigarren ekarpena. Ez dakigu Arrutik bigarren idazlan hau irakurtzerik izan zuenentz, baina gaur egun ere, alde askotatik gogoz irakurtzen den liburu da, eta Euskal Herritik Europako herri txikien askapen-ahaleginak abertzale jeltxideek nola ikus zitzakeen erakusten digu. Azkenik, liburu teoriko horien ondoan, euskalgintzako praxiari begira zetorren liburuska bat ere eskaini zuen Eleizaldek: *Metodología para la restauración del euzkera* (1918).

Aipatutako hauekin, eta izendatu ere egiten ez ditugun gainerakoekin, Eleizaldek leku aitortua izan zuen garaiko euskalarien artean ere. Esate baterako, Azkue, Campión eta Urkixorekin batera, Euskaltzaindia sortzeko mandatu hartu zuen Eleizaldek Oñatiko Batzarrean (1918), nolahi ere arantartasunari ordezkari bat laukote hartan eman nahirik, noski.

---

¹⁵⁷ Ik. GRANJA, J. J. (1993): *Koldo Eleizalde* (1878-1923). Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.

Eleizalde ez zen iritsi, Campión-ek bezala, bere abertzaletasunean balio kulturalak (eta horien artean hizkuntza) arrazaren aurretik jartzera, eta ideia aranatarrei eutsi zien, naziotasunaren ezaugarrietan lehentasunak ematean; hala ere, esan beharra dago, bere abertzale-lanean alde askotatik hizkuntza izan zela Eleizalderen helmuga eta zereginik funtsezkoena.

Raza, Lengua y Nación vascas idazkiaren arabera, euskararen inguruko autorearen ardura puntuotara bil daiteke: mintzaeraren jatoriasun garbizaleaz ari da (56-57. or.), euskalkien gainetik hizkuntzari batasuna eman beharra azpimarratzen du (58-59)¹⁵⁸; euskarari literatur duitasuna emateko gogoia erakusten duten idazle berriak goraiatzeko ditu (63), eta bide horretatik, txekiarren Pizkunde kulturala dakar euskaldunon eredutzat (65).

Euskaltzale eredugarriak gogoraraztean, Sabin Arana, Campión eta Arrese-Beitia olerkaria aurkezten dizkio irakurleari. Azken honetaz zera dio:

... el más fecundo e inspirado de nuestros vates populares, un bonus vir en quien la noble franqueza de nuestro pueblo se unía a una elevación de espíritu nada vulgar y al más constante y desinteresado patriotismo. Vive en la piadosa memoria de todos los buenos euskaldunes.

Bestalde, Eleizalderen euskaltzale eredugarrien artean frantziskotar kaputxino bat dago aipatuta, fray Ebanjelista Iberokoa: “muerto... en la flor de la edad, virtuosísimo religioso y eximio patriota, cuya labor vasquizadora, exuberante de méritos, ha de ser inolvidable, mientras Nabarra sea Nabarra”. Ez dut uste, ohar hau Arrutiri

---

¹⁵⁸ Aranak bere *Lecciones de Ortografía del Euskera bizkaino* deritzan lanean (1896), euskalki bakoitzaren barneko batasuna bultzatu nahi izan zuen. Eleizalde harago doa, euskalki guztien gaineko batasun literarioa eskatzean. Honela dio bergararrak: “No puedo coincidir en esta opinión con el gran escritor patriota. Si ha de haber un *Euskera* guipuzcoano, otro nabarro, otro bizkaino, etc., toda literatura *euzkeldun* es imposible: es cuestión de hechos positivos y no ha menester de demostración” (Eleizalde 1911: 62).

erreparatu gabe pasatuko zitzaionik, eta etxeko fraide errespegarri batzuek zer esaten zioten ikusita, erlijioso bezala ere, haren antzera eta bere gisara, euskaltzale-betekizuna bere gain hartu behar zuela pentsatzeko deia zen hori dena.

Ingurutik jasotako eraginei buruzko hau bukatzean, argi dago euskalgintzarako bultzatzaileak non aurkitu zituen: fraide lagun eta Nagusiak, Sariak eman eta lanak argitara eman zizkietenak, euskalgintzaren teorikari kultural eta politikoak. Eta azkenik -orain arte aipatu ez duguna- bere osasun-egoera berria ere, beharbada.

Liburutegi pertsonalak Arrutiren bilakaera osoa eta, batez ere, ondoko lana biografikoki egokiago lekutzen dizkigu, orain. Baina, liburuen laguntza sustagarria bere osoan eta iraunkorki jasotzeko (eta ez hizkuntz hautapen-erabakia hartzeko bakarrik), osasuna ere behar zen (gure biziera arruntean horrelakorik pentsatu ere egin ohi ez dugun arren), eta, zoritxarrez, horixe zuen Aita Antonio Arrutik eskas, 1914ko urte hartan.

Forua: itsutasunaren atarian (1914-1918)

Irakaskuntzari heldu ondoren, hilabete batzuren buruan lanbidez aldatu egin behar izan zuen frai Antonio Arrutik. Zergatik, ordea, horrelako aldaketarik, dena ongi baino hobeto zihoakion lanbide hartan?

Josetxo mutikoa ez zen ikusmen onekoa izan, eta haurtzarotik zekarren bistako gaixotasunak bortxatuta eta medikuen aholkuz hartu behar izan zuen irakastaulkia uzteko erabakia. Hau izan zen, zalan-tzarik gabe, Arruti ikastun eta kultur gizonaren zori zailtako bat. Berriemate ezberdinetatik dakigu hori:

*[??] años nada más estuvo regentando en Erriberri la cátedra de esa asignatura, pues forzado por una afección a la vista, que la tenía delicada desde niño, hubo de plegar los libros, ante el temor de perder la poca luz que le quedaba en los ojos y renunciar a la cátedra*¹⁵⁹.— ...por prescripción médica tuvo

---

¹⁵⁹ Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia. *Libro II de Defunciones*, 56. or.

*que cesar en tal labor [irakasle-lanean alegia] para atender a su vista, cuya pérdida total se temía*¹⁶⁰. — ...*se lo prohibieron los médicos [irakaskuntza] ante el peligro de que perdiera del todo la vista de la que siempre adoleció mucho*¹⁶¹.

Begibistak are okerragora egin zezakeela ikusita, irakasle-lana uzteaz gain, ikusmena osasun bidean jartzeko medikua ere bilatu behar izan zen, eta horrek komentuz aldatzea eskatu zuen.

*... fue destinado al convento de Forua, donde, al propio tiempo de estar cerca del especialista de Bilbao Dr. Ascunce a cuyo tratamiento fue sometido...*¹⁶²

Horrela, ba, begibista zaintzeko, artean Bilbon bertan komentu frantziskotarrik ez zegoenez, Forukoa eman zitzaion bizileku berri-zat Arrutiri¹⁶³. 1914ko azaroaren 8an Gernika ondoko herriska horretan aurkitzen dugu Aita Arruti, komentu eta ikastetxe aldi berean zen egoitzan.¹⁶⁴

Bizileku xarmanta zen hura, lasaitasun onean pausatuz osasuna zaintzeko modukoa; hala ere, zerbait egin behar eta, latin-ikastordu batzuk eman zitzaizkion, “Preceptoría” deituriko eskolan irakasle nagusiaren laguntzaile bezala jarduteko¹⁶⁵. Eskola honek, lehenago eta gero, gernikaldean hainbat ikasle erakarri zuen, batzuetan gero fraidegai gertatuko ziren gaztetxoak, eta bestetan, garaiko Batxillergo-antzeko bat eginik kaleko bizitzarako prestatu nahi zuten ikasleak. Arruti iritsi zenean kanporako Eskola irekia zen hura, 1930era arte ez baitzen zinezko Seminario bihurtu¹⁶⁶.

---

¹⁶⁰Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 19. or.

¹⁶¹Tolosako Komentuko Artxiboa: *Hildakoen Liburua*, 1. z.

¹⁶²Tolosako Komentuko Artxiboa: *Hildakoen Liburua*, 1. z.

¹⁶³Frantziskotarrek ez zuten izan Bilbon bertan komentu finkorik askoz beranduago arte (1929-1933), nahiz eta hamarkada hartan ere ahaleginik franko egin zen etxeren bat irekitzeko. *Homenaje* 1935: 29-30.

¹⁶⁴Egun horretako Meza-sinadura. Foruko Komentuko Artxiboa: *Meza-Liburua*, aipatutako datan.

¹⁶⁵Kantabriako Artxibo Probintziala, Donostia: *Libro II de Difuntos*. 56. or.

¹⁶⁶*Homenaje* 1935: 75, 78-79. Honelako Eskola hauek tradizio handia zuten. Esklaustriozatik bertatik hasita: jeneralean, Maisu-titulurik gabeko fraide eskolatuak

Foruko Eskola hartan egon izanari esker heldu da guganaino, daukagun Arrutiren argazki bakarra. Urteoro edo eskoletan egin ohi zen talde-argazki horietakoa da berau, agian oraindik bizirik izango da bertan daudenetako haurren bat. Eta hor daude Eskolako bi irakasleak: “ofiziala” esan dezagun, eta Aita Antonio Arruti, bigarren irakasle laguntzailea. Maisu nagusi hura Aita Jose Mari Usobiaga azkoitiarra zen (1874-1939), orduan berrogei urteko gizasemea; urte-sail batean izan zen Foruan latin-irakasle, harik eta 1921ean edo Lur Santuetara joan zen arte¹⁶⁷. Arruti, gorpuzkera ederreko gizona ageri da, zituen baino urte batzuk zaharragoa dirudiela agian. Mutil koskorrek inguratua dago, baina ez dirudi inguru hori oso berea duenik ere.

Foruko fraide-taldea kulturaren aldetik ez zen batere maingua une hartan (nahiz eta Seminario formalago batek bil dezakeen irakasle-gorik ez zuen), izan ere, Kantabriak Euskal Herrian zuen aldizkari bakarrak han baitzuen bere zuzendaritza (*Apostolado Franciscano*, 1914). Erriberriko urteetan ikaskide eta komentu-lagun izandako Luis Sarasola zen aldizkariaren zuzendaria¹⁶⁸, lekeitiarra bera, esan dugunez, eta luma ederreko gizona gaztelaniaz. Sarasolarekin batera han zegoen, gainera, Mariano Andoin ere, gerora Kuban historia

---

izaten ziren irakasle horrelakoetan; esklaustratuentzat ogibidea ere bazen irakaskuntza hau. Komentuak izanberritu zirenean, artean eratugabeko edo ez aski ongi moldatutako Seminario Txikietako lehen urteetako irakaskuntzaren ordezkotza bat betetzen zuten “Preceptoría” haiek, fraide-komentuetan ezezik parrokia batzuetan ere (sarritan gogoratu izan da Baliarraingo kasua, Barandiaran-ek ezagututakoa). Horrelako bat zen Foruko hura ere.

¹⁶⁷ Ik. *Necrologio de la Provincia de Cantabria* (Donostiako Artxibo Probintzialean), 14-15. or. Bataioz “Simeón Isidro” zen Aita Usobiaga. Palestinan Sepultura Santuko eta Getsemaniko komentuetan bizi izan zen (Jerusalenen), eta San Joan Mendikoan Bikario bezala ere. Humanitate-irakasle izan zen Foruko urte luzeetan, eta solfeo- eta piano-irakasle ere bai: “sin ser él organista de primera línea, supo sacar discípulos muy aventajados en el piano”, *Probintziako Necrologio nagusiak* (14. or., 173. z.). Lur Santuetatik itzultzean, Forura bildu zen, eta han hil.

¹⁶⁸ Erriberriko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*. 1913ko Abenduko komentu-lagunen zerrendak (55-56. or.) eta berorri 1914ko abenduan egindako zuzenketa-osaketak, lehenengo Arruti eta Sarasola zerrenda berean jarri zituen, eta geroago, zuzenketa egitean, biak ere Erriberritik kanpora zirela adierazi.

luzea beteko zuen kazetaria. Denak ere belaunaldi bereko luma-gizonak. Sarasola, gainera, berak zuzenduta argitara emango zen *Arantzazu* liburua prestatzen ari zen 1918an, eta ez da harritzekoa Arrutirenetik «Gorantz» olerkia liburu hartarako jaso izana: nolabait ere, une hartako euskal giro azkarrean frantziskotarren aitzindaritasun erlijiosoa erakutsi nahi zuen obra horrek. Lan hauetatik komenturretara itzuliz, esan dezagun hamazazpi fraide zirela han bizi zirenak, eta guztien Nagusia Aita Umerez oñatiarra zela, euskal predikari ona¹⁶⁹ eta, ikusi dugunez, Arrutiren Meza Berriko sermolaria.

Arrutirentzat, ba, pausa-lekua izan zen Forukoa, urte haietako emaitza literariotik ikus daitekeenez; ez, inondik ere, basamortuko bakartegi urruna. Eta gizonaren balioa ikusirik, fraide itsu-mutilik ere eskaini zitzaion, zeren Zulaikak ondoko hau idatzi baitzion, Forura joan eta berehala¹⁷⁰:

Tiene un buen amanuense, secretario y confidente en mi antiguo colega y amigo en ese Colegio P. Galarraga, quien le leería algunos trozos escogidos en libros adecuados a este fin [olerki-gaiak aukeratzeko, alegia], le podía consultar el Diccionario, etc., de suerte que con poco trabajo de sus sentidos nos podía dar una buena colección de versos éuskaros, con que daría un gran impulso a la literatura regional [...].

Aita Galarraga oñatiarra (1866-1940) urtetan bizi izan zen Foruan, eta predikari oso estimatua bilakatu inguruetan, baina gerora zahartzaroak ez zion barkatu, eta erietxe batean hil zen, burua galdu-ta. 1914an, artean gizon gordina, laguntza onik emateko egoeran zegoen, noski.

---

¹⁶⁹ Foruko Fraide-Senitartea zein zen jakiteko ik. *Estado general de la Orden Franciscana en España y sus Misiones*. Madrid, 1916. 57. or. Argitalpenak bere barne-azalean dioen bezala, Senitarteko albistea 1916ko urteari dagokio, eta pentsa daiteke 1915eko Kapitulutik zetorren pertsonal-egoera erakusten duela oro har, 1918raino luzatuko zena, noski.. Bestalde, badakigu L. Sarasolak 1914tik 1919ra zuzendu zuela aldizkaria (*Homenaje* 1935: 315). Umerez-ena osatzeko (†1934) esan dezagun Euskal Herriko Euskal Jaietan sermoirik egindako frantziskotar gutxietakoa zela bera (Oñati, 1903).

¹⁷⁰ R. Zulaika, 1914-12-29ko gutuna (Larrinaga-ren Paperak. *Ibidem*).

Komentu barruko elkar-bizitza hark izan zuen islarik Arrutiren argitalpenetan ere: Sarasola-ren aldizkarian agertu ziren 1916ko Arrutiren lan guztiak (bat izan ezik), lehenengo aldiz denak euskarazkoak. Beste lurraldeetako frantziskotarren erdal aldizkarietara ez zuen deus bidali handik aurrera. Horrela, *Apostolado Franciscano*-ko euskal ataleko lumarik baliotsuena Arruti bilakatu zen, eta hortik aurrera aldizkari horrek eta are gehiago *Aránzazu*-k (1921) ezingo zuten guztiz albora utzi euskara. Aldakuntza hori bultzatu zuen bakarra izan ez baldin bazen ere, erabakiorrenetakoak izan ziren, horretan, olerkari sarituaren itzala eta delibramendua¹⁷¹.

Komentuetan, eta Forukoan ere, sortzen ari zen kultur irekitasun berria erakusten duen ohar bat gogora liteke hemen. Goian aipatu dugun Aita Ozerin-jauregi dugu berriz ere tartean. 1915eko apirilaren 13-14.etan egin zuen, Nagusi Bisitari bezala, bere ikustaldia komentut hartara, eta egokiera horretan zenbait baimen-agiri ere eman zizkion Aita Arrutiri¹⁷². Horiek gorabehera, hemen azpimarratu nahi dugun alde kulturalarekin zerikusirik duen ohar jakingarri bat ere utzi zuen Foruan Aita Bisitariak, hain zuzen berrikitan sortuz zihoazen irakur-ohiturak zaindu edo zuzentzeko¹⁷³:

Destiérrese del refectorio [komentuko jatordu-irakurgaietatik, alegia] la lectura de las revistas y procúrese leer al mediodía algún libro espiritual de la Orden y por la noche las Crónicas y vidas de los santos de nuestra Seráfica Religión.

Oker handirik gabe uste liteke komentuko kazetari-idazle gazteen gogo “modernoei” hesi bat jartzeko asmorik ere izan zezakeela

---

¹⁷¹ Ez da ahantzi behar, gainera, L. Sarasola izan zela, itxura guztiz, *Aránzazu* aldizkariaren lehen proposamena egin eta kultur balio nabaria eman nahi izan ziona. Kezka beraren ildoan idatzi zuen Arrue-k euskaldunei euskaraz egin behar zitzaielako deia: ik. “Euzkeldunei euzkeraz”, in: *Apostolado Franciscano*.II, 1916, 248.

¹⁷² Ordenak zituen eskumen berezietarako baimen-agiriak dira: Gurutze-Bideak eraikitzeko, zenbait bedeinkazio-motatarako, etab. Emandako bi baimen-agiriak 1915eko apirilaren 14ko data dute. Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X, Varia, n. 28.

¹⁷³ Foruko Komentuko Artxiboa: *Libro II de Patentes*. (1907-1931), 106. or. Badirudi irakurgaiekiko kezka hau orokorra zela Bisitari honengan, zeren Erriberrin ere hitzez hitz gauza bera ageri baita Bisitaldiko oharretan (ik. Erriberrí: *Libro de Patentes*, 1893-1916. 174. or.).

aholku ofizial hark. Hala ere, baliteke Arrutiren orduko buruhauste pertsonalagoak beste arazotan ibiltzea.

Eguneroko ardura handi nahiz kaskarragoen artean, Arrutiren egitekoa bere osasuna zaintzea izan zen batik bat han, Foruan, edota ahal zelarik, urteetan egindako ikaslana ez zedila gal, norberarentzat lehenik eta Probintziarentzat gero. Bistaren hori gero eta kontuzago zaindu beharra ikusten zen, nonbait.

Horregatik, ikusmena bortxatu gabe eliz eginbeharrak betetzeko baimen bereziak eskatu behar izan zituen Erromara. Eguneroko otoi-tzaldi ofizialen ordez (Breviarioaren partez, alegia), frantziskotarren Koroa deitua errezatzeko baimena eman zioten, eta Mezako parte aldakorren ordez buruz eman zezakeen jaierazko Meza bakarra emateko ere bai ¹⁷⁴.

Ez zen kaltetarako izan Foruko atsedendia, eta ikusmen handirik irabazi ez arren, okerragora ez zion egin behinik behin, edo estualdi larrienetik atera zen, behintzat:

Sometido a varios tratamientos y operaciones no la [ikusmena, esan nahi da] perdió del todo; pero ni adelantó gran cosa ¹⁷⁵. ...especialistas que, si es que lograron que no fuera adelante la afección, no pudieron desgraciadamente ponerle en condiciones de que pudiera leer sino con dificultad y en caracteres muy grandes ¹⁷⁶.

Foruko Meza-liburuetan ageri diren sinadura garbiek erakusten digutenez ¹⁷⁷, ez zen erabat itsutu, nahiz eta zituen baliabide pertsonal jantziei probetxu hoberik ateratzeko nahikoa mugatuta geratu zen.

---

¹⁷⁴ 1915eko apirilaren 21eko data du Ertlijiosoen Kongregazioak emandako agiriak, eta "obsequentes causas: magnam visus debilitatem" eman zen, esaten denez. Kantabriako Artxibo Probintziala, Zarautz: Cajón X. Varia, n. 28.

¹⁷⁵ Tolosako Komentuko Artxiboa: *Hildakoen Liburua*, 1. z.

¹⁷⁶ Kantabriako Artxibo Probintziala, Dosnostia: *Libro II de Difuntos*, 56. or.

¹⁷⁷ Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 19. or. Ez da erabat zuzena Berrizalek *Euskal-Esnalea*-n idatzitakoa (1919, 39. or.): "Paulatinamente, toda luz desapareció de sus ojos".

Foruko egonaldi hura ia lau urte luzatu zitzaion Arruti-ri. Bien bitartean, ikusi zuen Bilboko Askuntze medikuaren tratamenduak mugak jorik zituela, eta bestalde, Foruko eskola hartan ez zegoela jada haren zerbitzuen premiarik ¹⁷⁸. Egoera horrela izaki, ikusmenez urri zebilenari bere sorterriko komentura biltzeko aukera eman zioten Nagusiek, eta 1918ko ekainaren 10eko datarekin ageri da azkenekoz Foruko liburuetan Arrutiren sinadura ¹⁷⁹.

Hona iristean, argiturik utz dezagun inoiz edo bestetan errepikatutako xehetasun erratu bat: Foruko urte hauetan jarri izan da Arrutiren Arantzazuko balizko egonaldia. Uste dugunez, G. Mujikak idatzitako ohar nekrologikotik dator albiste oker hori. Okerra, diogu, zeren egunez egun Foruan ageri baita Arruti, hango Meza-liburuetan, eta, alderantziz, bien bitartean ez dugu aurkitu haren aztarnarik Arantzazukoetan ¹⁸⁰.

Gaixoaldia zertxobait arindu zitzaionean, ba, edo egonkortu behintzat, Zarauzko komenturako alda-agindua heldu zitzaion, eta, horrekin, 1918ko ekainetik aurrera sorterrian bizi izateko aukera. Bere bizimodu berrian, senitartekoen ingurura doa, olerkietan amestutako Zarautz maitera.

---

¹⁷⁸ Kantabriako Artxibo Probintziala, Dosnostia: *Libro II de Difuntos*, 56. or.

¹⁷⁹ Foruko Komentuko Artxiboa: *Meza-Liburua*. Eskerrak zor dizkiogu Aita J. A. Barrenari, eman dizkigun albiste kronologikoengatik.

¹⁸⁰ BERRIZALE [=G. Mujika]: "El P. Arruti", in: *Euskal-Esnalea*. IX, 1919, 39: "...y sin vida en ellos [*begietan, alegia*] recorría, resignado y sereno, todos los lugares del complicado convento de Aránzazu, cuyos pasillos intrincados conocía a la perfección". Badirudi ohar honetatik atera izan dela urte hauetako Arantzazuko egonaldi luzearen ustea (ik. VILLASANTE, *Hist. Lit. Vasca*. Bilbo, 1961. 316; Añamendi. *Literatura* II, 240). Ezingo dugu ukatu Arantzazura beharbada bisitaldi laburren bat edo beste egin izana, eta komentuko txokoak ongi ezagutuarena, baina iturririk fidagarrienek diotenaz baliatuz zera esan behar da: alde batetik, itsutu, ez zen erabat itsutu, eta, bestetik, ezta modu iraunkorrean 1914-1918.etan luzaro Santutegian egon ere.

Azken sei hilabeteak: Zarautz, Tolosa (1918-1919)¹⁸¹

Gaixotasunak ezarritako atsedenaldea izan zen Forukoa. Osasunarekiko itxaropenak mugatu, eta agian, galera txarragorik moztean, komentu-aldaketak asmo eta proiektu berrituak piztu zizkion Arrutiri. 1918ko ekainaren 19an Zarauzko komentuan jarri zen bizitzen¹⁸².

Gaixotasuna gorabehera, Arruti ez zen bilakatu lanetik eta harremanetatik aldendutako fraide erretiratu bat, baizik eta zituen berezko gaitasun eta landutako prestakuntzaz baliaturik, ikusmen eskasak berak ere ez zuen guztiz urrundu ahal izan idatz-mundutik.

Badago horretaz pasadizo esanahitsu bat. Eskuz ezin zuela jarraitu eta, idatz-makinaren bat eskuetaratu zioten, eta gogoz heldu zion berorri, idazketarako zuen dohaina salbatzeko gogoz. Nolako grinaz hasi zen jakiteko, nahikoa da heriotze ondoan hil berriaz Larrinagak idatzitako hau irakurtzea¹⁸³:

*Es una de las pruebas de su gran memoria [salmuak buruz jakitea, alegia], como es otra el haberse metido en pocas horas en la cabeza una máquina de escribir y manejarla casi de memoria desde el primer día. Esto lo aprendió aquí [Zarautzen, esan nahi da] en el último verano [1918], y le servía admirablemente para entretenerse y trasladar al papel sus impresiones y conocimientos.*¹⁸⁴

Arrutiren gogoari, ba, ez zitzaizkion moteldu gaitzarekin bere bizitasuna eta lanerako garra. Aitzitik, bide berrien bila hasitako gizon suharra zen, orduantxe bere ezagumendu eta esperientzian heldutasunera iristen ari zena, lanbide berrietara sartzeko asmo zuzperturekin.

---

¹⁸¹ Eskerrak A. Joan Jose Muniain-i, Tolosako albisteak jaso eta fotokopiak eskura jarri dizkigulako.

¹⁸² Zarauzko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*, 1915-1934 (=Kronika). Secc. XXV-3, D-1, 110. or.: "Viene de morador el P. Antonio Arruti Olaizola" (1918-06-19an dago jasota albiste hau, nahiz eta Foruan bederatzai egun lehenago ageri den azken sinadura).

¹⁸³ Kantabriako Artxibo Probintziala, *Dosnostia Libro II de Difuntos*. 58. or.

¹⁸⁴ Larrinagaren gaperetan arurkitu ditugun lanetan ikusi ahal izan dugu oso nolabait idazten zuela Arrutik makinaz, hainbat errakuntza tarteko zela, alegia.

Eta hurrengo pauso bat: idatz-munduan ezinbesteko mugak ezarrita izan arren, zergatik ez heda beste lantegitara berez eta prestakuntzaz zituen bertuteak? Topaketa pertsonalei eta jendaurreko hitzaldiei emango zien berehala lehentasuna Arrutik¹⁸⁵. Ez gaitu honek sobera harrituko, Erriberriko Oratoria ikasgaiari “meritissimus” bat jasorik zuela gomutatzen badugu (1906). Arrutiren beste nortsun-alde honetaz Arriluzeak zera idatzi zuen¹⁸⁶:

El P. Arruti era también orador y ejercía con decoro y lucimiento el ministerio apóstolico, lo mismo en vascuence que en castellano. Expresábase con propiedad, facilidad y soltura, y su decir era enfático y solemne. Mucho cuidado tenía para predicar bien el contar con un corazón ardiente, un genio vivo y una exquisita sensibilidad. Añádase a esto cuanto dejo dicho sobre su capacidad, ilustración, etc., etc. y se comprenderá que sus sermones fuesen piezas oratorias completas taraceadas de símiles, ejemplos y pasajes de la S. Escritura galanamente expuestos, embellecidas con reminiscencias de los grandes modelos de la literatura que guardaba en su memoria singular y vaciadas en lenguaje lleno de ardor y fuego.

Berea bere atxikiz, hizlari eta predikari lanetara jarri zen, ba, hanhemendik zetozen eskeek aukera eman zioten orduko. Badakigu Zarauzko Parrokian eta Karmeldarren elizan predikatu zuela, eta Oikia maitera ere iritsi zen, San Bartolometako jaietan sermoia egitera. Urrian, San Frantzisko jaia zela eta, Azpeitiraino urrundu zen, begibistak laguntzen ez bazion ere. Guztietarako erraztasunak eman zizkiona, Aita Zaloña Goardianoa izan zen, noski¹⁸⁷.

---

¹⁸⁵ Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 1919ko Urtarrila, 19-20. or.: “...Forua, de donde trasladado a Zarauz a mediados de 1918, empezó a dedicarse al púlpito y mucho más desde su traslado a este convento de Tolosa [19 de octubre de 1918], predicando con pasmosa facilidad tanto en vascuence como en castellano”.

¹⁸⁶ Kantabriako Artxibo Probintziala, Dosnostia *Libro II de Difuntos*. 57. or.

¹⁸⁷ Zarauzko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*, 1915-1934 (=Kronika), 115, 116, 119. or.

1918ko urtea Gerra Handiaren amaiera-urtea izateaz gain, «gripe espainolarena» izan zen (hogeiren bat milioi lagun hil ziren hori zela eta, munduan). Gaur egun ere gogoratzen dira gure familietan gaitz hark eramandako senitartekoak. Urte hartan bi hedapen-aldi izan zituen epidemiak: Martxotik Uztailera lehenengoa, Abuztutik Abendura bigarrena.

Komentuetara ere iritsi zen, eta etxeetako kronikek eman zuten horren berririk: “el trancazo” bezala deskribatu ohi dute gaixoa. Ez ziren agian fraide asko hil (11 kontatu ahal izan ditugu urte hartan, zein gaixotasunez hil ziren ez dakigunak: horietarik hiru, ikasle gazteak), baina batez ere aski gehiago izan ziren gaixorik egondakoak. Horrek, eta bestek, sortutako premiak zirela eta, komentu artean izan zen jende aldaketarik. Horrelako zerbait gertatu zen Arrutirekin ere: Urriaren 19an Tolosako komentu-etxera bidali zuten, han sortu berria zen hutsune bat betetzera¹⁸⁸.

Berehala hasi zen prediku-lanetan Tolosan ere. Bi bederatziumen ziren komentuan bertan hurrengo asteetan egin behar zirenak: Arimena (azaroaren 16-24etan egin zena) eta Sortzez Garbiarena (abenduaren 7tik 15erakoa). Beste apaiz lagunekin txandaka hitz egin zuen Aita Arrutik ere. Bestalde, Ikastetxeak eskatuta, Kristau-Bidea ematen hasi zen Jesus-en Bihotzaren Ikastetxean (“de los Frères”)¹⁸⁹.

Eliz eginkizun horietan zebilela izan zuen Tolosan hilabete haietako ardura politikoak bertatik bertara sentitzeko aukerarik. Urte t’erdi lehenagotik abian zen Foruen berreskuratzea eskatzeko Diputazioen ekimena («Aldundien Mezua» deitu zena, eta horren inguruan egituratu zen mugimendu foruzalea). Juxtu orduantxe iritsi zen olatua bere erpin altuenera, hain zuzen Tolosan 1918ko abenduaren 1ean. Komentuko etxe-barneko kronikariak ere jaso zuen horren berri, fraideak arazoaren aurrean ez zirela batera arrotzak erakutsiz¹⁹⁰:

---

¹⁸⁸Zarauzko Komentuko Artxiboa: *Album histórico*, 1915-1934 (=Kronika), 119. or: “Este día salió el P. Arruti en dirección a Tolosa, para donde ha sido destinado de morador” (1918-10-19). Egun berean iritsi zen Tolosara. Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 1918ko Azaro-Abenduak: “El día 12 salió con destino a Aránzazu el R. P. Fr. Antonio Alcelay, y el 19 vino a sustituirle desde Zarauz el R. P. Fr. Antonio Arruti”.

¹⁸⁹Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 1918ko Abendua.

¹⁹⁰Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 1918ko Abendua.

Al objeto de patentizar a la Excma. Diputación Provincial su adhesión y aplauso por sus gestiones en pro de la reintegración foral se celebró en esta villa la asamblea de todos los Ayuntamientos de Guipúzcoa. Además de la Diputación casi en pleno asistieron también varios Senadores y Diputados en Cortes, y los restantes se adhirieron por escrito. Reinó completa unanimidad y armonía.

Komentuko albistegiak jasotako une hau ez zen batere pasadizo galduren bat; aitzitik, mende honetan euskal politikak bizi izan duen mementu gogoangarri eta aipagarrietakoa baizik ¹⁹¹. Hori horrela, bizitza arrunta aitzina zihoan, eta baita zabaldu eta zabaldu zetorren gripea ere. Etxeko albiste emaileak bere ohiko azalpenari ertzean ohar hau eman zion: “La grippe se nos entra en casa, enfermado la mitad de la Comunidad: 2 P.P. y 3 Legos” ¹⁹². Hori zela eta, bi Anaia Laikok etorri behar izan zuten Zarauztik, etxeko lanak egitera.

Erietako bat Aita Arruti izan zen, abenduaren 27an gaixotu eta oheratua. Hiru Anaia gaixoak astebeteren buruan zutik eta beren zereginetan ziren, besterik gabe; baina bi Aita gaixoekin ez zen beste hainbeste gertatu. Aita Alkortak hilabeteko gaixoaldia jasan zuen, eta Arrutirena ere luzatu egin zen.

Kronikariak honela azaldu zuen Arrutiren gripearean bilakaera ¹⁹³:

...empezamos el año Nuevo con la honda preocupación ocasionada por la enfermedad gripal, sobre todo de los dos Padres, estacionada en el P. Alcorta, y agudizada cada vez más en el P. Arruti; en vista de lo cual y de que en los días siguientes empezaron las hemorragias internas, por

---

¹⁹¹ Ik. “El Mensaje de las Diputaciones vascas (1917-1919)”, in: ZAVALA, F. (1976): *De los Fueros a los Estatutos*. Donostia. 107-126. Tolosako bilera herritar eta instituzional hark zein jendetza bildu zuen ikusteko, begira obra bereko argazkiak (122-123. or.).

¹⁹² Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 1918ko abendua. Ondoko berriak ere bertotik hartuak.

¹⁹³ Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica*, 1919ko urtarrila.

indicación del Facultativo, el día 4, sábado, a las 8 y 1/2 de la noche se le administró el Santo Viático, y a media noche la Extrema Unción, con gran fervor del enfermo. En los tres siguientes días pareció reaccionar y no se repitieron las hemorragias, merced sin duda a las inyecciones etc. que se le propinaban [sic]; pero le sobrevino en cambio un hipo tenaz y rebelde a todo tratamiento, que poco a poco fue consumiendo al paciente.

Ondoko egunetan, indarrek eutsi zioten bitartean, otoitzera eman zen osorik, berak eskatu eta fraideek egiten zizkioten irakurketetara adi, azken unera arte ez baitzuen korderik galdu, eta burua garbi izan zuen.

Urtarrilaren 9an bereziki ahul eta larri sentitu zen, eta bere aitor-entzulea deitu, berau eta etxeko guztiak berorren bidez agurtu, eta azken orduko eliz otoitzetara emana zela, emeki-emeki itzali zen Frai Antonio Arruti fraide frantziskotar eta euskal olerkaria. Hogeita hamasei urte zituen. Eguerdi ondoko ordubata zen, 1919ko urtarrilaren 9an.

Epidemiak eta ikarak jotako Tolosa hartan eta indarrean zeuden osasun-arauak gordez, gorpua berehala beztitu eta ordu gutxiren buruan eraman zuten komentutik zuzen kanposantura (*recto tramite*, dio kronikak)¹⁹⁴. Aurretik, ordea, sakristian eta ahopean abestu omen zitzaiozkion agur-otoitz eta errespontsoak.

Hiletak biharamunean egin ziren, goizeko 9etan, bertako frantziskotarren elizan, Parrokia eta erlijioso-komentuetako ordezkariak eta hainbat herritar ere tartean zirela.

---

¹⁹⁴ Hileta-egunean egin zen ehorzketa (urtarrilaren 10ean), Tolosako hilerrian, baina behin-behineko hilobi batean (492. zenbakidun sepulturan), izan ere frantziskotarrek ez baitzuten artean, beren berariazko sepulturarik.

Aita Arrutiren gorpu-hondakinak behin-behineko sepultura batean egon ziren Tolosako hilerrian, harik eta frantziskotarren berariazko hilobira eramane ziren arte. 1930eko abuztuaren 7az geroztik, ordea, sepultura berri horretan daude, San Blas-ko kanposantu berean (224-226 zenbakidun hilobian, San Antonio deituriko kalean, zurezko kutxatxo batean bilduta eta "A.A." hizkiekin izendaturik ¹⁹⁵.

Hil eta hamaika urte geroago ere Tolosako frantziskotarrek ez zuten, ba, ahantzita beren fraide senide hau, eta beretarren artera bildu nahi izan zuten. Eta euskal kulturaren ere eutsi zioten, noski, Arrutiren oroitzapenari, batez ere gerraondo gogorrean (1940ko hamarkadako Bai Taldearen gogoz), eta, hain zuzen, jada galtzear ageri zen gomuta hura biziberritu eta finkaturik utzi nahi izan dugu liburu honetako biltzaile eta lankideok.

Galdu omen zena, berriz ere etxean dugu orain: hurrengo orrialdeetan.

---

¹⁹⁵Tolosako Komentuko Artxiboa: *Crónica* eta *Libro de finados* deituetan: 166-167, 9-10, hurrenez hurren (bietan testu bera): "Previa autorización del Obispado de Vitoria y del Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia, se ha efectuado el traslado de los restos mortales de los RR. PP. Antonio Arruti y Olaizola y Bernardino Allica Barandica, muertos en nuestro convento de Tolosa el día 9 de Enero de 1919 y el 16 de Diciembre de 1922, respectivamente, del Cementerio común de la Villa en que yacían, sepulturas números 492 y 1089, al nuevo y hermoso panteón recientemente adquirido por la Comunidad en el Cementerio de San Blas, indicado con el número 224 y 226, en la calle San Antonio. Los restos se conservan en dos cajitas de madera y grabadas con las letras iniciales de A.A. y B. A. -- El traslado se hizo el día 7 de Agosto de 1930 a eso de las nueve de la mañana, cantando antes una Misa de Requiem, que la cantó el P. Guardián del Convento y siendo testigos oculares los RR. PP. Juan Larrínaga, Deogracias Igartua y Pablo Echániz.-- Los documentos del Obispado y del Sr. Gobernador Civil se guardan en el Archivo de la Comunidad".

ITURRIAK ETA BIBLIOGRAFIA

Oharra. Z. Solaguren, K. Zubizarreta, J. Etxeberria, J. M. Lete, M. Beraza, J. A. Barrena, J. J. Muniain, Txaro Arrona, Mertxe Arruti eta abarri eskerrak, emandako laguntzengatik. Bereziak batez ere Boni Urkizu Oikiako Erretoreari, gogo biziz egin dituen artxiboetako bilaketa eta herriko harremanengatik; gisa berean, Aita Anjel Uriberi, "Larrinagaren Paperak" sailean zeuzkan agiriak pasa dizkigulako. Guztion laguntzarik gabe askoz luze eta nekagarriagoa izango zen sarrera biografiko honetan bildu direnak eskuratu ahal izatea. Era berean, eskerrak Donostiako Gotzaindegiko Agiritegiko ardura-dunei eman dizkidaten erraztasunengatik. Hona, ba, artxibo-iturri nagusienak:

A) Artxiboetako iturriak

Donostia Elizbarrutiko Artxibo Historikoa (EAH)

Zarauzko Sta. Maria Parrokia: *Bataiatu, Ezkondu eta Hildakoen Liburuak.*

Oikiako San Bartolome Parrokia: *Bataiatu, Ezkondu eta Hildakoen Liburuak* (XIX. mendeko lehen hamarkadetakoak).

Oikia, San Bartolome Parrokiako Artxiboa

Oikiako San Bartolome Parrokia: *Bataiatu, Konfirmatu, Ezkondu eta Hildakoen Liburuak..* (XIX. mende-azkenetakoak, eta XX.aren hasierakoak).

Errosarioko Kobradiaren Liburua ("Asientos de la Cofradía del Rosario").

Kantabria: Donostiako Artxibo Probintziala

Libro II de Defunciones (1909-1936). (Mauricio Pz. de Arrilucea Idazkariaren Arrutiri buruzko albiste nekrologikoa: 56-58. or.-- Beste zenbait fraiderenak jakiteko ere balio du).

Libro de Actas del Definitorio Provincial de Cantabria.

Kantabria: Zarauzko Artxibo Probintziala (ZAP)

Títulos de ordenación y licencias ministeriales, etc. del P. Antonio Arruti. ZAP: Convento de Zarauz. Cajón X. Varia. 28. (Hau da frantziskotarren artxiboetan Arrutiri buruz dagoen bilduma monografiko bakarra).

Informaciones de religiosos. ZAP: Convento de Zarauz. Cajón XVI (1893-1900), Cajón XVII (1901-1907), Cajón XVIII (1908-1912), Cajón XIX (1913-1918) eta Cajón XX (1919-1925).

Catálogo de los jóvenes que ingresaron en este santo noviciado de S. Juan Bautista de Zarauz (1867-1878, 1879-1957). ZAP: Convento de Zarauz. Sección XX-1, D-4.

Estado de los religiosos de la Santa Provincia de Cantabria. Agosto de 1890. ZAP: Convento de Zarauz. Sección XX-1, D-5.

Estadísticas impresas de la Provincia de Cantabria. ZAP: Convento de Zarauz. Sección XX-1, D-4. (Urteak: 1913, 1914, 1918, 1919, 1933, 1940, 1952).

Partidas de los novicios, profesos simples y difuntos del convento de San Juan Bautista de Zarauz. 1889-1902). ZAP: Convento de Zarauz. Sección XXIV-5, D-2.

Apuntes históricos sobre el convento de Zarauz desde 1867 hasta 1901. ZAP: Convento de Zarauz. Cajón X, 16.

Estado general de la Orden Franciscana en España (1895). Argitalpena. ZAP: Convento de Zarauz. Cajón XXX, 13.

Estado general de la Orden Franciscana en España (1897, 1900, 1902, 1907, 1910, 1916). Argitalpenak. ZAP: Convento de Zarauz. Sección XX-1.

Novicios de 1878 al 1957. ZAP: Convento de Zarauz. Sección XX-1, D-4.

Estadísticas de Cantabria (1890). ZAP: Convento de Zarauz. Sección XX-1, D-5, 1º (cfr. 4º).

Arantzazuko Komentuko Artxiboa (AKA)

Notas de Humanidades y de Filosofía. Secc. XVI, 10. Liburua, n. 7. Crónica.

Uribe-ren Artxiboa (Valladolid. Frantziskotarrak)

Larrinaga-ren Paperak. Arrutiren karpeta berezia.

Beste komentuetakoak (Erriberri, Zarautz, Forua, Tolosa)

Crónica..

Album histórico.

Libro de finados.

Libro de Misas.

Libro de Disposiciones.

Oñatiko Prokolo-Artxibo Probintziala

Zumaiako F. Otermin Notarioaren eskriturak (1895. 1908).

Mertxe Arruti-ren familiako artxiboa (Zarautz)

B) Bibliografia

• Aldizkariak

Antonio Arrutik idatzi zuen aldizkarien berri berariazko eranskinean dago emanda; hemen, horietatik at, azterlanean erabilitako besteak bakarrik jaso ditugu.

Euskal-Esnalea (1908-1909. 1911-1931).

Euskalerrria (1880-1918).

Euskalerrriaren Alde (1911-1931).

La Constancia. Egunkaria. Donostia. (1903-1936).

Revista Internacional de los Estudios Vascos.(1907-1936).

• Liburu-atalak eta artikulak

Azterlan biografikoan erabilitako bibliografia ez dugu hona ekarri (horiek, oharretan daude, irakurle interesatuarentzat); baina bai zuzenean Arrutiri buruz diharduten argitalpenak.

(1903): *Schematismus totius Ordinis Fratrum Minorum*. Asis. (Ordenako fraide guztien datu pertsonalak biltzen ditu. Inoiz 1909ko *Schematismus*-ekin osatu edo zuzendu behar da).

(1913): *Euskalerrriaren Alde*. 61, 62 eta 63. zenbakiak (Tolosako Sariketaren albisteak).

(1913): "Fiestas Eúskaras en Tolosa. Certamen histórico", in: RIEV, 1913, 274.

(1919): "Sección necrológica [P. Antonio de Arruti]", in: *Apostolado Franciscano*. V, 1919, 45.

(1978): "Fr. Antonio de Arruti y Olaizola (1884-1919)", in: EGIPV. *Literatura*. Donostia, 1978. II, 147-149, 240-243.

- BERRIZALE (=G. Mujika) (1919): "El P. Arruti", in: *Euskal-Esnalea*. IX, 1919, 39-40. (Albiste nekrologikoa).
- [LARRINAGA, J. Rz. de; ARANGUREN, P.; BERAZA, M.] (1995 [1916]): *Necrologio de la Seráfica Provincia de Cantabria*. Zarautz. (Larrinagak bere garaian egindako Nekrologioaren moldaketa osatu-bateratua).
- LIZARRALDE, J. A. (1950): *Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu*. Arantzazu.
- MADARIAGA, A. (1935): "Fray Antonio de Arruti", in: *Homaneje*. Aránzazu, 1935. 176-177.
- MUJIKA, G. (1920): "Nuestros muertos", in: *Euzkadi*. 1920-02-14.
- ONAINDIA, S. (1954): *Milla Euskal-Olerki Eder*. Larrea: Karmeldar Idazkiak. 814-825. (Arrutiren zortzi olerki argitaratu zituen hemen Onaindiak: «Euskal-abia», «Ibaiertzian», «Itur-ondoan», «Illunabarra», «Udazkena», «Gaztelu baten aurrean», «Gure uztargia» eta «Ederrenari»).
- URQUIJO, J. (1920): "Necrología. Fray Antonio de Arruti", in: *RIEV*. XI, 1920, 142-147.
- VARII (1935): *Homenaje a la Seráfica Provincia de Cantabria*. Arantzazu.
- VILLASANTE; L. (1961): *Historia de la Literatura Vasca*. Bilbao, 1961. 316-317.